ئیحسان نوری پاشا

ڕاپەڕینی ئاگری

وەرگێڕانی: ئەرسەلان بایز

Şcmme

ئیحسان نوری پاشا

راپەڕینی ئاگری

وەرگێڕانی: ئەرسەلان بایز

چاپی دووەم

* ئیحسان نوری پاشا
* راپەرینی ئاگری
* وەرگێڕانی: ئەرسەلان بایز

* چاپی یەکەم لە چاپخانەی بەرەی کوردستانی ــ عیراق چاپکراوە
* ساڵی ١٩٩١
* تیراژ (١٠٠) دانە
* چاپی دووەم ـ ساڵی ١٩٩٥
* تیراژ (٥٠٠) دانە
* چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری حکومەتی هەرێمی کوردستان

ئیحسان نوری پاشا

راپەرینی ئاگری

وەرگێرانی : ئەرسەلان بایز

وێنەی بەرگی یەکەمی چاپی یەکەم

ئاگری دیسا بکرو هێرسا خوە تژە بوویە
ئاگری ،.ئاگری..ئاگری خوین دگری.
ئەمی گازیا خوە ببن ئێل و مالباتێن کوردا
بلا دگازیا مە وەرن
ئەرۆ رۆژا تەنگیێیە، بێ کارو بێ کەرنایە
هەچیێ بنا موس و. شەرەفە
بلا دگازیا مە وەرن
هەچیێ بێ غیرەت و بێ کیژبن
بلا دهمبێزێ ژنێ خوە دا بمینن
فەلەکا خابنە نەرندە.

وێنەی بەرگی دووەمی چاپی یەکەم

پێشەکی:

ئیحسان نوری یەکەمین فەرماندەی راپەڕین و شۆڕشەکانی کوردستانە ، کە یاداشتەکانی خۆی بڵاوکردبێتەوە.

بێگومان ئەم بڵاوکردنەوەیەش جیا لەوەی و ردەکاریەکانی راپەرینی ئاراراتی بەزیندوێتی هێشتوتەوە، دەرس و پەندێکی زۆریشی بۆ نەوەکانی داهاتوو بەجێ هێشتووە، ئەگەر بەووردی تێی بروانرێ و سودی لێ وەربگیرێت. ئەگەر چی ئیحسان نوری زیاتر فەرماندەیەکی سەربازی بوو لەوەی سیاسی بێت، بەڵام بەراستی فەرماندەیەکی ئازاو لێ هاتوو بوو لەنەخشە کێشانی سەربازی و بەشداری و رابەرایەتی کردنی شەڕەکان.

یەکێ لەپەندەکانی ئەو یاداشتە ئەوەیە کە ئیحسان نوری نەهەروا بە ئاسانی دەستی لە راپەرینەکە هەڵگرتووەو، نەراپەرین و خەڵکەکەشی لە تەنگانەدا جێ هێشتووە، بەڵکو هەتا توانیویەتی و دەرفەکە دەرفەتی داوە هەموو بەیەکەوە جەنگاون و رووبەرووی دوژمن بوونەتەوە، لەم نامیلکەیەدا بۆمان دەردەکەوێت ئیحسان نوری ژیانی خۆی و خێزانەکەی لە ژیانی هاوەڵەکانی و خێزانەکانیان خۆشتر نەویستووە، ئەگەر وانە بووایە قسەو داواکاری نوێنەری تاشناقەکانی پیادە دەکردو خۆی و خێزانەکەی لە ئابلوقەکە دەچوونە دەرەوەو خەڵکەکەیان جێ دەهێشت.

بێگومان ئەمەش مەرجێکی بنەرەتی هەر فەرماندەیەکە بۆ پاراستنی ورەی هاوەڵەکانی و پاراستنی راپەرین و شۆڕشەکە.

لەپەندەکانی تری ئەم یاداشتە:

- نەبوونی رێکخستنێکی پێویست، دانیشتوانی ناوچەکانی ترو شارەکان لە ئاستی پێویست دا نەبوون.

سازو ئامادەنەکرابوون تاکو شان بە شانی راپەرینی خەباتی چەکداری شاخ بەرێوە بچێت و، لە هەموو لایەکەوە گوشار بخەنە سەر دوژمن. دیارە بەمەش پشتیوانیەکی گەورەی خەباتی چەکداریان دەکرد و سەریان لە دوژمن دەشێواند.

- هێزەکان عەشایەرو دێهاتی بوون، زۆربەی فەرماندەکان دەرەبەگ و سەرۆك عەشیرەت بوون، چەك و تفاقی جەنگی پێویست نەبوو، بۆیە شەڕەکانیان کلاسیکی و دواکەوتوو بوو.

-ناتەبایی و ناکۆکی نێوان فەرماندەکان دەردێکی کوشندەی راپەرینەکەو تێکشبانەکە بوو.
- ژمـارەی هێزەکانی دوژمن و تفاقی شەڕیان بە جۆرێ بوو کە لەگەڵ هێزەکانی ئاگری بەراورد نەدەکرا.

-پشت بەستن بە دەوڵەتی رەزا شا ، هەڵەیەکی کوشندەبوو.
-کۆمەکی شورەوی و ئێران یاریدە دەرێك بوو بۆ سەر کوت کردنی راپەرینەکە.
دەمێنێنەوە سەر ئەوەی کەلە هەندێ شوێنی ئەم یاداشتەدا، نووسەر بەشان و باڵی خۆی هەڵدەدات کەبە راستی لەگەڵ سەرجەم نامیلکەکەدا پێچەوانەیە.

بۆیــە من پێم وایــە بەشـار خانمی خێـزانی دەسکـاری کردووە، چونکە ئەو دەستی نووسینی هەبوو، یان هەر چۆنێ بێ دەستێکی نامۆی گەیشتۆتێ.

ئەرسەلان بایز

١٩٩١

ڕاپەڕینی ئاگری:

ڕاپەڕینی ئاگری لاپەڕەیەکی پڕشنگدارە لە مێژووی خەباتی پڕ شانازیی نەتەوەی کوردی ئاری. لە ڕێگای سەربەستی و ئازادی نەتەوەیی خۆی دا. ڕاپەڕینی ئاگری هاواری دڵسوتاوی نەتەوەی کوردی بێ بارو ستەم دیدەیە کە دوو چاری جۆرەها ئازارو چەوسانەوەی نەتەوایەتی بووە... ڕاپەڕینی ئاگری خوڕینی (قیڕینی) سەربەخۆیی خەڵکی کوردی دیل و ڕەبەن و هەژارە. لە بەرامبەر هەموو گەل و کۆمەڵێك دا.

ڕاپەڕینی ئاگری بەڵگە نامەیەکە بەخوێنی پیرو لاوو منداڵانی کورد نووسراوەتەوەو بە دەستی نوێنەرانی نەوەکانی داهاتوی خۆی سپاردووە.

تێکۆشەرانی کورد لە ئاگری بەدنیایان ڕاگەیاند کە لە دڵی ئەم نەتەوەیەدا بریسکەی عەشق وپەرۆشی بۆ سەربەخۆیی داگیرساوە.

مەبەست لەم نامیلکە بچوکە هەر تەنیا ئەوە نیە خوێنەر بە تێکۆشەرە نەتەوەییەکانی کورد لە کوردستانی تورکیا بناسێنین. بەڵکو مانەوەی شەکانەوەی چوار ساڵی ئاڵای سەربەخۆیی کوردستانیشە لەسەر دوندەکانی ئاگری. قوربانیو گیانبازی جەنگاوەرە ئازاکانی ڕۆڵەی ئەم گەلی کوردە بوو کە نەیانهێشت تورکەکان ئەم ئاڵایە بێننە خوارەوە. لەپێناوی بەردەوام بوونی شەکانەوە شیدا قارەمانیەتیەکی بێوێنەیان لەسەر ئەو شاخە تۆمارکرد. شەهامەت وئازایەتیو جەسارەت لە شەڕدا مەسەلەیەکی دێرینەی ڕۆڵەکانی ئەم گەلەیە. کە پشتاو پشت لە باوو باپیرانەوە بۆیان ماوەتەوە. وە نەبێ لەو قارەمانێتیو دلێری یەشدا هیچ جیاوازی یەك لە نێو کوردەکانی باشوور لەگەڵ برایەکی کوردی لە لورانی شوانکارەو ئەرزە ڕۆم وهۆزەکانی قۆچان لە ڕۆژهەڵاتی ئێران و، هۆزە کوردەکانی ئەسکەندەرۆنەدا هەبێت. هەموو ڕەگەزی ئاری خاوەنی ئەو ئازایەتیو گیانفیداکاری یەن ئازایەتی ئاگری یەکان تایبەتمەندی یەك نیە بەوان وکوردەکانیتری لێبێ بەش بێت. بەڵکو سیفەتێکی هاوبەشی هەموو ڕەگەزی کوردە. نموونەیەکی ئەم قارەمانێتیە کوردەکانی باکوری عیراقن.

پێش دەست پێکردن بە گێڕانەوەی ڕووداوەکانی ئاگری. بە پێویستی دەزانم پەنجە بۆ لەخۆبووردوویی ئەو کوردە شۆڕشگێڕانە درێژ بکەم کە ڕەزامەندیو ئازادی خۆیان. خوێنی خۆیان کردە قوربانی سەربەخۆیی گەلەکەیان.

هێندەی من بزانم کوردانی تورکیا تا ساڵی ١٥١٤ ز لەسەر شێوەی (ملوك الطوائف) دەژیانو. لەو وڵاتەدا سوڵتانی عوسمانی و خەلیفەی موسوڵمانەکان سوڵتان یاوز سلیم دوای ڕاوێژ کردن لەگەڵ مەلا ئیدریسی بەدلیسی و ئەمیرە کوردەکان.

دانی بە سەربەخۆیی زاتی ئەمارەتەکانی کورد دانا. بەناوی خۆیان سکە لێ بدەن. ساڵانەش لە بری پاراستنیان لە لایەن سوپای عوسمانیەوە نوێنەری خۆیان لەگەڵ هەندێ دەرامەت وەکو پاداشت ڕەوانەی لای سوڵتان بکەن لەکاتی شەڕیش دا، ئەمارەتەکان پشتیوانی لە سوڵتان بکەن. خەلیفە بە بڵاوکراوەیەك ئەم بڕیارەی بە ڕەسمی ڕاگەیاند.

کاتێ سوڵتان مورادی عوسمانی هاتە سەر حوکم تۆوی دووبەرەکی خستە نێوان ئەمارەتەکان و دژی یەکتر هانی دان و حکومەتەکانی لە ناوبردن. تەنیا ئەمارەتەکانی بەدلیس و ئامێدی و هەکاری توانیان تا ساڵی ١٦٩٠ز. سەربەخۆیی زاتی خۆیان بپارێزن.

ساڵی ١٦٩٧ تورکەکان ئەمارەتی بەدلیسیان لەناو بردو تاڵانیان کرد.

میر محمد پاشای ڕەواندوز ساڵی ١٨٣٢ لە ناوچەی سۆران شۆڕشی ڕاگەیاند، بەمەبەستی فێربوون و دروست کردنی تۆپ هەندێ کەسی ڕەوانەی ڕوسیا کرد (هەندێ لە مێژوو نووسان دەڵێن ڕەوانەی میسری کردن. ئەوسا محمد علی پاشا فەرمانڕەوایەتی میسری دەکرد. دوای گەڕانەوەی ئەو قوتابیانە بۆ ڕەواندوز دەستیان بە تۆپ دروست کردن کرد بۆ سوپای کورد. تا ئێستاش هەندێك لەو تۆپانە لە ڕەواندوز هەر ماون.

لە ساڵی ١٨٤٣ میر بەدرخان پاشای بۆتان شۆڕشی کردو تاوان گەیشت. بەڵام میر یەزدان شێری خوشکە زای خیانەتی لێ کرد. لەگەڵ توکەکاندا ڕێکەوتوو جەزیرەیان داگیر کرد. ئیتر شۆڕش شکستی خواردو میر بەدرخان ناچاربوو خۆی تەسلیم بە سوپای تورك بکات. تورکەکانیش لەگەڵ ژن و منداڵەکانی دووریان خستەوە بۆ ئەستەنبوڵ و لەوێ نیشتەجێیان کرد.

ساڵی ١٨٨٠ ـ ١٨٨١ شێخ عبیداللە نەهری لە شەمدینان شۆڕشی بەرپاکرد دوای ئەوەی دەستی بەسەر ئەو ناوچەیە داگرت. ڕووی کردە ئێران و ناوچەیەکی لەوێ گرت. دواتر لە ڕووی هێرشەکانی سوپای عوسمانی و ئێران وەستایەوە. بەڵام بەداخەوە ئەو شۆڕشەش شکستی خوارد. تورکەکان شێخ عبیداللەیان گرت و لەگەڵ خێزانەکەی ڕەوانەی حیجازیان کرد. تا مردن لەوێ مایەوە.

ساڵی ١٩١٤ سەید عەلی کوری شێخ جلال الدین لە ناوچەی (هیزان)ی سەر بەشاری بەدلیس. بە هاوکاری مەلا سلیم شۆڕشی بەرپاکرد. هەردووکیان هێزێکی دوو هەزار کەسیان لە چەکداری کورد پێکهێناو پەلاماری بەدلیسیان دا بەهاوکاری دانیشتوانەکەی بەشێکیان لەشارەکە گرت. پاشان هێزە یەدەگەکانی تورك فریای حامیەی بەدلیس کەوتن وهێزەکانی شۆڕشیان بە کشانەوە ناچار کرد. تورکەکان ئابلوقەی بارەگای شۆڕشیان دا لە هیزان. سەید علی خۆیدا بە دەستەوەدو لەگەڵ هەڤاڵەکانی لە شاری بەدلیس لە

سیداردران. بەڵام مەلا سلیم خۆی هاویشتە بالیوزخانەی روسیا. پاش ئەوەی یەکەمین جەنگی جیهانی هەڵگیرسا. تورکەکان مەلا سلیم یان لە بالیوزخانە هێنایە دەرەوەو لەگەڵ هەڤاڵەکانی لە سێدارەیان دا.

دوای جەنگی گێتی یەکەم. کوردەکانی عێراق لە ژێر حوکمی عوسمانیەکان رزگار بوون. پەیمانی سیڤەردانی بەسەربەخۆیی کوردستان دانا. حکومەتی ئەستەنبوڵ سەری بۆ ئەمری واقع کە چ کرد. بەڵام مستەفا کەمال پاشای سەرۆك کۆماری تورکیا خۆی لەو رێکەوتننامەیە گێل کردو ملی نەدا. یاسایەکی دارشت. بەپێی ئەو یاسایە جیا لە نەتەوەی تورك هیچ نەتەوەیەکیتر بوونی نیە لە تورکیادا. هەموو دانیشتوانی تورکیا تورکن!

لە ئەنجامی کاردانەوەی ئەو یاسایە خالد بەگی جبران. سەرکردەی تیپی عەشایەر لە شاری ئەرزەرۆم. بە هاوکاری ئەفسەرە کوردەکان کۆمەڵەی سەربەخۆیی کوردستانیان پێکهێنا.

ساڵی ١٩٢٤ ئیحسان نوری جیرانی (دانەری ئەم نامیلکەیە) بە هاوکاری چوار ئەفسەری کورد (راسم، توفیق، خورشید، علی‌رمزا) بە نیازی رزگارکردنی کوردستان هێزێکی زۆری لە ناوچەی (بیت الشباب) ی هەکاری کۆکردەوە. بەڵام لە هەوڵەکەیان سەرکەوتوو نەبوون. علی رمزا وورەی بەرداو هێزەکەی بڵاوەی کرد. لە ئەنجامی ئەمەشدا خالد بەگ گیراو رەوانەی بەدلیس کرا.

ساڵی ١٩٢٥ شێخ سعیدی پیران ئاگری شۆرشی بەرپاکرد. شاری خاربینی گرت. بەڵام بە هۆی گەیشتنی هێزی یەدەگ و چەك و تفاقیجەنگی لە رێگای شەمەندەفەرو. خیانەتی یەکێ لە نزیکەکانی شێخ بە ناوی (قاسم جبران) ی سەرکردەی یەکێ لە عشیرەتەکان. شۆرشەکە شکستی خواردوو. شێخ گیراو لەگەڵ هەڤاڵەکانی هەموو بەیەکەوە رۆژی ٢٧ ی نیسانی ١٩٢٥ لە شاری دیاربەکر لە سێدارەدران. ناوی لە سێدارەدراوەکان: دکتور فوئاد. عالی رمزا بالولی. شێخ شەریف. شێخ عەبدوڵلا. سرمانلی حسین. تیجیکلی شێخ محمد. باڵا زادە بهاءالدین. شێخ ئیبراهیم. جاباقجوەلی طیب. چۆروملی حەجی حسین. شەریف عبدالرحیم. توفیق ئاغا. کەمال فەیزی بەدلیسی و شێخ عبدالقادر نەهری - سەرۆکی پێشووی کۆمەڵەی تەعالی کوردستان لەئەستەنبوڵ. هەموویان لەگەڵ شێخ سعید لەسێدارەدران.

لەکۆتاییساڵی ١٩٢٥دا شێخ عەبدوڵڵای گەیلانی زادە. کوری شێخ عبدالقادری نەهری لەناوچەی نەهری شۆرشی راگەیاندو. تابورێکی لەهێزەکانی تورك بەدیل گرت. پاشان شۆرشەکە شکستی خواردوو سەرکردەکەشی خۆی هاویشتە عێراق.

لەو ماوەیەدا خالد بەگ جیرانیو یوسف زیامەندو بێ پیشووی بەدلیس لەئەنجوومەنی نیشتمانی تورك لەگەڵ براکانی علی رمزاو زاواکەیان لەشاری بەدلیس لەسێدارەدران.

ساڵی ١٩٢٦ بروهەسکی تیلی لەخیلی جەلالی.لەچیای ئاگری یاخی بوونی خۆی راگەیاندو رووی کردە چیا. لە ساڵی (١٩٢٧)یش (دانەر)ئیحسان نوری دوای گەیشتنە

ئاگری جلەوی سەرکردایەتی شۆرشی گرتە دەست. لەلایەن کۆمەڵەی (خویبون)یش بەفەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان هەڵبژێردرا هەر لەو ساڵەدا ئالای سێ ڕەنگی سەربەخۆیی کوردستان کەلە ساڵی ١٩٢٠کۆمەڵەی تەعالی کوردستان پەسندی کردبوو. لەلایەنی خۆیبوونەوە ڕەوانەی ئاگری کرا. ئیحسان نوریش بۆ یەکەمین جار ئەو ئالایەی لە ئاگریدا بەرزکردەوە.

ئاگری

مارشی نیشتمانی ئاگری ئەمەبوو:

ئاگری، ئاگری، تۆ ئاگری بووی
لە ناڤ گێتی سەر بڵند بووی
لەسەر کوردستانێ چرا بووی
هەڵبە ئاگری، هەڵبە ئاگری

وێرای سڵاوو ڕێزێکی زۆر بۆ تۆ ئەی ئاگری! ئەی چیای سەرکەش ودڵرفێن تۆ هەمیشە قیبلەنمای ڕۆڵەکانت بووی. ئەوانەی بۆ یادگاری مێژووی پڕ سەروەری ئازایەتیو قارەمانێتی دێرینەی گەلەکەیان دێنە سەردانت.

ئای ئاگری. ناوی تۆ مێژووی مێژینمان دیار دەکات. تۆ هەمیشەو هەر لە سەدەکانی پێشوەوە چاوگی ڕووناکیو ئاگر بووی. تۆ هەمیشە ڕەمزی هێزو بەرگری بووی. ئەمرۆش لە کاتێکا مەشخەڵی گرت لە دەروونی ڕۆڵەکانت تاو دەسێنێ. ڕێگام بدە وەکو ڕۆڵەیەکی بەوەفاو گیان فیداکارت. بەرامبەر گەورەییت بێمە کڕنوش وچەند لاپەڕەیەك لە مێژووی پڕ شانازیت هەڵدەمەوە ئاگری! ئەو چیا سەرکەشەی لای سەرووی ڕۆژهەڵاتی سنوری کوردستانی تورکیا، وسەر لە کەشکەڵانی فەلەك دەدات. هەمیشە وەکو دیوارێك نیشتمانی لە هێزو پەلاماری بیانی پاراستووە. ئەو چیایەیە کەتائەمرۆش کەسێك جەسارەتی نەکردووە بگاتە دوندەکانی.

مەسیحیەکان دەڵێن کەشتی نوح لەوێ لەنگەری گرتووە. بەڵام قورئانی پیرۆز دەڵێ لەسەر چیای جود کەدەکەوێتە باشور لەوێ لەنگەری گرتووە. بۆ ڕوون کردنەوەی مێژووی ناوی ئەم چیایە پشتم بە (بەخەچەی ڕەگەزەکان) لە نوسینی ـ ت، هارد بەستووە.

ئاگری لەسەر دەمانێکی ڕابردوودا پەرستگای زەردەشتیەکان بوو. لەم دواییانەش دابوو بەقیبلەنمای لاوە پارتیزانەکانی کورد. کەبۆ ماوەی چەند ساڵێك بەبەرچاوی دوژمنەوە ئالای سێ ڕەنگی سەربەخۆیی کوردستانی لێ هەڵبکەن.

ئاگری ناویکە مروڤی کورد بەناوهێنانی هەست بەشانازی دەکات. هەر لە دێر زەمانیشەوە بەبورکانی تورە ناسراوە. بەوەفاو پاریزەری هەزاران ساڵەی ڕۆڵەکانیەتی بۆیە ناوی ئاگری هەمیشەو تا هەتایی لە بیرەوەری و فکرماندا داریژراوە.

ئاشوریەکان پێیان دەووت (ئورارتو) عبریەکانیش پێیان دەووت (ئارارات) هیرودوتی مێژوونووسی یونانیش بە (ئالاراد) ناوی بردووە. بۆیەکەمین جار لە ساڵی ١٢٦٠ (پ.ز)دا مەلیکی ئاشوری (سلمانصر) ناوی (ئورارتو)ی لەسەر بەرد هەڵکەندووە. مێژوونووسی بەناوبانگی دەورگان دەڵێت: دەوڵەتی دەست ڕۆیشتووی ئارارات دوو هەزار ساڵ لەپێش میلاد دابووە. دۆزراوەئەسەریەکانی شاری وان و ناوچەکانی دەوروبەری ئارارات و کەناری دەریای ڕەش ئەو ڕاستیە دەسەلمێنن. لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە هەردوو ناوچەکە ژیاری هاوبەشیان بووە. واتە سنووری دەوڵەتی ئارارات گەیشتۆتە دەریای ڕەش.

دەڵێن ئاگری لە نەتەوەی گوتی مەزنە. ماوەیەکی زۆر لە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتێکی تری هاورەگەزو بنەچەی خۆی وەکو سوباری و نایری بووە لە سەرەتای سەدەی هەشتی (پ.ز)یش دا ژیاری ئاگری گەیشتۆتە ئەو پەری هێزو توانای خۆی.

لەساڵەکانی ٨٢٥ـ ٨٠٠ پ.ز مەلیکی ئاگری ناوی منفاش بوو ئەوناوە هەر ئەو منفاش چخایەیەکە لە ئاوێستاو منوچکی شاهنامەدا هاتووە. لە لای باشوور بەلاماری هێزەکانی ئاشووربانیپاڵو سلمانصری داو دەستی کوشندەی لێوەشاندن.

دوای ئەوە لەباشوری گۆمی ڕضائیە لە سەرتابلۆیەك کردەوەکانی خۆی تۆمارکرد. کشایەوە دواوە ئەوکاتە ڕضائیە پێی دەووترا چیچیس چکس.

هیردوت دەڵێ:ـ جاران هۆزی ئالاروتی وەسەنی لە دەوروبەری چیای ئارارات نیشتەجێبوون. وولاتەکەیان (نایر) دەگەیشتە سەرئاوی ئاراس. پێشتریش ئەو ناوچەیە وولاتی تایفەی ئاریزانتی میدیبوو. لەوە دەچێ ناوی ئارارات لە ناوی ئەو تایفەیەوە هاتبێت. بوونی ناوچەیەك بە ناوی خالدیەکان لە نزیك ترابزون ئەوڕاستیە ووتراوە ساغ دەکاتەوە کە سنووری دەوڵەتی ئارارات دەگەیشتە دەریا ی ڕەش.

بەهێزبوونی دەوڵەتی میدیەکان لە سەر دەستی مەلیکە مەزنەکە هوخشترە هۆیەکی ڕاستەوخۆبوو بۆ لاوازکردنی پایەگاکانی دەوڵەتی ئارارات. سەر دەمانێکیش ئارارات لەلایەن مەلیکەمانەوەیەکان حوکم دەکرا. کە وولاتەکەیان لە باشووری ڕۆژئاوای گۆلی چیچس ـ ڕضائیەبوو. لەساڵی ٦٠٠ پ.ز خۆر کەلەپایەگاکانی دەوڵەتی ئاراراتیدا. تائەرمەنیەکان دەسەڵاتی خۆیان بەسەردا سەپاند. هیرودوت دەڵێ:ـ ژیاری ئاراراتیەکان لەژیاری ئەرمەنیەکان پێشکەوتوو تربووە.

ئەرمەنیەکان ئایینی ئاراراتیان پەسندکرد. دواتر ئەرمەنیەکان ناوچەکەیان ناونا (هایستان) هەروەها خۆشیان ناونا (هابك) جای ئاگریش بوو بەجێژوانی ڕاوشکاری

مەلیکی ئەرمەنی. چیای ئاگری. لە پێش یەکەمین جەنگی جیهانیدا پێگەی سنووری روسی- ئێرانی- عوسمانیبوو. دوای دامەزراندنی یەکێتی سوڤیەت ئەرمەنەکان دەستیان بەسەر ئەوناوچەیە داگرت. عوسمانیەکان بەهاوکاری کورد توانیان بیگرنەوە. هەروەها تورکەکان بەوناوچەیە دەڵێن ئاگری. دوای شەڕی ئاگری ناوی (قەرەکوسە) یان بە ئاگری گۆری.

لە سەردەمەکانی کۆن دا کورد بەئاگریان دەووت (ازەر). هەروەها بەو چیایە (مەبەست چیای ئاگرییە)یان دەووت (آزدر). ووشەکە ووردە ووردە گۆرانی بەسەردا هات و بوو بە (آگەر) ئینجا (ئاگرین). بورکانەکانی ئەوچیایە نیشتنەوەو ساردبوونەوە. ئەمرۆش شاخە مەزنەکانی هەرچوار لای ئەوچیایە ئەو راستیە دەسەلمێنن کە جاران مەلبەندی بورکان بووە. هەروەها چیایەکی تری مەزن لە باشووری رۆژئاوادا هەیە کەهەر لە دێرزەمانەوە مەلبەندی بورکان بووە پێی دەڵێن (تەندوک). لە سەر لوتکەی ئەو چیایە جێگایەك هەیە وەکو تەندوور. هەڵمێکی گەرمی لێ هەڵدەستێ. هەندێ کورد نەخۆشەکانیان دەبەنە ناو تەنوورەکە دای دەنێن. شفای بۆدێت و چاك دەبێتەوە.

برو هەسکی تیلی

برایم ئاغا کە پێیان دەووت بروهەسکی تیلی لە عەشیرەتی جەلالیو لە نەوەی بنەماڵەی هەسەسووری بوو. لەئەنجامی ئازایەتیو خزمەتگوزاری لەپێناوی ئازادی گەلەکەی. بووبوو بەنوێنەری گەلی کورد لە هەیئەتیخۆیبوون دواتر نازناوی (پاشایی) یان داپێ. ماڵەکەی لە بناری چیای ئاگری بوو. لە یەکەمین جەنگی جیهانیدا لەگەڵ گور هەسوقونکی (ئەویش ماڵەکەی لە ئاگریبوو) بەیەکەوە بەر پەرچی هێرشەکانی روسیایان دایەوەو نەیانهێشت بگەنە دۆڵ و شیوەکانی چیای ئاگری. بەلام روسەکان لەگەلیان رێ کەوتن لەبری پێدانی شەکرو برنج لەپشتەوە پەلاماری هێزەکانیان نەدەن.

دوای شۆرشی بەلشەڤ لە روسیا، هێزەکانی روسیا لەخاکی دەوڵەتی عوسمانی کشانەوە. چەکدارەکانی ئەرمەن شوێنی روسەکانیان گرتەوە. بەلام هێزەکانی گور هەسوو بروهەسکی بەرسنگیان لێ گرتن. گور هەسو پەلاماری شاری بایەزیدی داو لە شەڕەکانی لەگەڵ ئەرمەن دا کوژرا ئیتر برو هەسکی رابەرایەتی ئیدارەی هێزەکانی ئاگری گرتە ئەستۆو پەلاماری بایەزیدی داو پێش گەیشتنی هێزەکانی عوسمانی گرتی، پاش چەند رۆژێك عوسمانیەکان گەیشتن و شاردکەیان وەرگرت بروهەسکی خوشکی مەحمودە فەندی سەرۆکی شاردوانی بایەزیدی خواست بۆ خۆی دوکانێکی لە شارکردەوەو خەریکی کاسبی بوو. بەلام خێزان و منالەکانی تری لە ئارارات مانەوە.

لە سەردەمی شێخ سعیدی گەورەدا هەسکی بێ لایەن مایەوە.

پاش کرتنی شێخ سعید. عالی رەزای کوری و چەند پیاو ماقولێکی هەسنی هەوڵیان دا

خۆیان دەرباز بکەن. حکومەتی تورکیاش بەهاوکاری خێڵەکانی کور حسین پاشاو دەلالی هەوڵی دا ڕێگای پەڕینەوەیان بۆ ئێران لێ بگرێت. خۆشبەختانە هەوڵەکەیان سەرکەوتوو نەبوو. ئەوان لە سنوور پەڕینەوەو چوونە دیوی ئێران. دوای شکستەکەی شۆڕشی شێخ سعید. حکومەتی تورکیا سەرۆکی خێڵە کوردەکانی لەگەڵ خێزان و منداڵەکانیان دوور خستەوە بۆ ڕۆژئاوای ئەنادۆڵ.

خزم و کەس و کاری برو پەیوەندییان پێوە کردو پێشنیاریان کرد پێش ئەوەی حکومەت دەستی بۆ درێژ بکاو دووری بخاتەوە. ئەوان دەربازی بکەن، بەڵام برو وەڵامی دانەوە:ـ خزمەتێکی زۆری حکومەتی تورکیام کردووە ئەمڕۆش من بۆ خۆم خەریکی کاسبیم هەقم بەسەر هیچەوەنیە. دۆستی دەوڵەتم. ئیتر بۆچی دەتانەوێ دەربازم کەن؟ هەرگیز ئەوەی بەبیردا نەدەهات کە کورد. چ ئەوانەی خزمەتی دەوڵەتی تورك دەکەن یان نایکەن لەلایەن دەوڵەتی تورکەوە بەیەك چاو سەیر دەکرێن.

سەر لەبەیانی ڕۆژێکی کۆتایی ساڵی ١٩٢٦ کاتێ منداڵەکانی برو لە گوندی (سفلك) لە چیای ئاگری تازە لە خەو هەڵسابوون دەستیان کردبوو بەرادانی مەڕو ماڵاتەکانیان بۆ لەوەڕگاکان. دەربارەی ئەو ڕووداوە بوو بە خۆی بۆی گێڕاینەوە:. ڕۆژێك (ئیلخان)ی کوڕە گچکەکەم زۆر بە پەلە لە ئاگرییەوە هات بۆ لام. ئەو وەختە من لەماڵەکەی خۆم بووم لە بایەزیدو نانم دەخوارد. کوڕەکەم پێی ووتم: ٣٠ سوارەی تورك لەگەڵ ئەفسەرێك هاتن بۆ گوندو لەگەڵ کازیوەی بەیانیدا لە تۆیان پرسی. خزمەتکارێکمان نارد بەدوای ئەسپەکەتا بگەڕێت. خزمەتکارەکەش دوای بەدیکردنی ئەسپەکە سوواری بوو لەرکێبیدا. هەندێ لە سوارەکانی تورکیش دوایکەوتن کاتێ لە گردۆلکەکان ونبوون دەنگی چەند تەقەیەك هات. دایکم بە ئەفسەرەکەی ووتبوو. برو لە گوندنیە بەڵام نەمانزانی سەرەنجامی تەقەکان چیبوو.

بە کوڕەکەم ووت: بە پەلە بگەڕێرەوە گوند بە سوارەکان بڵێ باوکم چۆتە (قیزل دزی). بەڵام من ڕێگای (قوتیس) دەگرم. لە یادت نەچێت تفەنگەکەم بۆ بێنە کەناری ڕووبار ئەو ڕۆیشت. منیش هاتمە دەرەوە. لە پێش مزگەوت ڕوو لەڕووگە(قیبلە) ڕاوەستاوم. گووتم: خوایە تۆ دەزانی من چ خراپەیەکم بەرامبەر دەوڵەت نەکردووە. من لە نێو شاری بایەزیدم .ئەوان چوونە گوندو لەمن دەگەڕێن ئەمەش لوتفی تۆیە .ئەتۆ تفەنگەکەم بگەیەنە دەست ئیتر هەرچی دەبێ بابێ.

لە شار چوومە دەرەوە و ڕێگای (قوتیس)م گرتەبەر تا گەیشتمە کەناری ڕووبارەکە. لە دوورەوە مێگەلەکەی خۆمانم بە دیکرد. چووم بۆ لای شوانەکەو پرسیم: چیبووە؟ ووتی:. سەربازەکان هاتن بۆ گوند. تۆیان نەدیت. کاتێ چاویان بە ئەسپەکەی تۆ کەوت دوای کەوتن لە ڕێگادا تووشی هەندێ سەربازی ڕاکردوو بوون لە خێڵی کەسکویی .تەقە لە

له نێوانیاندا   بەرپابوو یەکێك له سەربازەکانی تورك بریندار بوو .یەکسەر ڕەوانەی گوندم کردەوە .گەڕایەوەو تفەنگەکەی بۆ هێنام و ووتی:. سوارەکان بریندارەکەیان له ماڵی ئێوە جێ هێشتووەو خۆشیان ڕۆیشتوون . برو لەگەڵخزمەتارەکەی گەڕایەوە گوندو بریندارەکەی لەگەڵ دوو کەس دا ناردەوە بایەزید .کات کۆتایی زستان بوو. هێشتا ئاگری بەرگی سپی فڕێ نەدابوو .دەڵێن جلو بەرگی ئافرەت و منداڵانی کورد بەنوکی ڕمی تورك لەت لەت و بەودەشتەدا بڵاوکرابوویەوە .باڵندە گۆشت خۆرەکان لاشەی ناسکیانی کون کون و پارچە پارچە دەکردن ئاگریش لەناو هەورا چاوی لەو قەسابخانە خوێناویە ترسناکەی ئەو باشە تاوانکارەکان بوو و دنیای بەلەعنەت دەکرد .وورشە وورشی زریان و ڕەشەباش بەیەکا هەڵدەشاخان و ترسێکی زیاتر یان دەخستە شوێنەکە جار جارەش بێدەنگی‌یەکی ترسناك وەك بێدەنکی گۆرستان ناوچەکەی لەئامێز دەگرت.

ئاگری نارەزاو تۆورە بوو .زمان حاڵەکەی دەیووت:

ئاگرت داباراندە بان سەران

بەگڕی خۆت هەموو جێگایەکت ڕۆشن دەکردەوە

جار جارەش زەویت دەهەژاند

داگیرسی ئەی ئاگری .داگیرسێ ئەی ئاگری

لەپڕ هەندێ تەقە لە لایئەوسوارانەوە پەیدابوو کە دوای ئەسپەکەی بەرو کەوتبوون .لە نزیك گوندی (جەبە کونیەتی) چەند دەستڕێژێك ڕووبەرووی یەکترکرا .لە گوندەکە هەندێ سەربازی ڕاکردووی خێلی کەسکۆیی هەبوو.ڕووبەرووی سەر بازەکانی تورك وەستان و یەکێکیان لێکوشتن و یەکێکی تریشیان لێ بریندارکردن .لە ڕەفتاری کوردا وایە کە دەبێ دوو قات تۆڵەی خۆی بسێنێتەوە .ئەو کوژراوە یەکەمین قوربانی دوژمن بوو لەو ڕاپەرینە خوێناوی‌یەدا .تورکەکان دەرکیان بەومنە .کرد .کە ئەشکەوت و دۆڵە قوڵ و تاریکەکانی پشتی لوتکە و تییشە بەرزە ترسناکەکان بێشەی شێرو پڵنگە. هوشیار کردنەوە بان کارێکی خەتەرناکە

تەوژمی بیرەوەریەکانی گەنجێتی ئاگری ڕاهەژاند .بەرگی سپی خۆی دادری .هەروەکو ئەسپی ڕەسەنی عەرەبی .چۆن لەگەڵ دەنگی تەپڵ دەکەوێتە سمکوڵ چۆن وا دەزانێ دەنگی تەپڵی شەرو نزیکە بەرەو غەزا بڕوات . ئاگریش باوەشی دایکایەتی خۆی بۆ پێشوازی ڕۆڵە شەرکەرە قارەمانەکانی خۆی کردەوە .وەکو خەنجەرێکی چەقیو لەسنگی دوژمن وەستابوو .و گوێی بۆ گۆرانیە نیشتمانیەکان هەڵخستبوو کەگەنجە کوردەکان دەیان ووتەوە بەمەش مەغرورو لە خۆڕازی‌تر دەبوو دانیشتوانی گوندەکانی بناری ئاگری گوندەکانیان چۆڵ کردو بە دۆندە مەزنەکانی ئاگری‌دا هەڵگەران. ئەفسەرە تورکەکە پێی وابوو دەتوانێ بروهەسکی بخەڵەتێنێ و لەلانەی خۆی بێتنێتە دەرەوە بۆیە یەکێکی

نارده لای برو ئاگاداری کرد. کەدەیەوێ لە گوندی (هەلاج) بیبینێ ودەربارەی هەندی شت گفت و گۆ بکەن .

برو لەبابەت ئەم چاوپێکەوتنە دەیگوت :ـ

لەدڵی خۆم دا ووتم: شەیتان لەبن گوێی ئەو تورکانەی خوێندووە .دەترسم قسەم بۆ بکەن وبم خەڵەتێنن .بڕوایـان پێ بکـەم و بەدەم قسەکانیانەوە بچم .سەرەنجام چووم . بە تەرجـومـانـەکـەم ووت :ـ قوماندار هەرچی گووتی وا بۆمن تەرجوومەمەکە .شتی‌تر بڵێ .ئەفسەرەکە زۆری گوت .بەڵام تەرجومانەکە قسەکانی ئەوانی بۆ کورت دەکردەوە .دوای ئەو هەموو قسانە ئەفسەرەکە ووتی:ـچ دەڵێی برایم ئاغا؟ وەڵامم دایەوە:ـ من هیچ لە قسەکانی تۆ نەگەیشتم .بە راستیش وابوو .دوای ئەوەی تێگەیشت کە قسەکانی هیچ سودێکیان نیە ووتی ؟ئێمەو ئێوە موسڵمانین. پیاوەکانت ناردۆتە شاخ و دزی دەکەن .ماڵی موسڵمـانـان تاڵان دەکـەن .ئـەمـە هەڵەیـەکی گەورەیە .لە یاسایاخی مەبن بگەڕێنەوە گوندەکانی خۆتان و لەگەڵ ژن و منداڵەکانتان بە خۆشی بژین. تەرجومانەکە قسەکانی بۆ تەرجومە کردم .ووتم: بە ئەفسەرەکە بڵێ ئەم قسانەی تێ گەیشتم من مل کەچی دەوڵەت بووم .هەموو ئەرکەکانم جێبەجێ دەکرد. لەماڵی خۆم لەنێو خزم و منداڵەکانی خۆم بەختیار دانیشتبـووم. دوکانداریێتی خۆم دەکرد .بەڵام ئێوە واتان کرد لە خزم و منداڵەکانم دوور بکـەومەوە بۆچی ؟ ئەوە زوڵمە دەوڵەت بەرامبەرمان دەکات .بۆ ئەوەی ئەو زوڵمە لەسەر خۆمان لابەرین گوندەکانمان چۆڵکردو رووومان کردە ئەو شاخانە . دەوڵەتی ئێوە نەیهێشت ئاسودە دانیشـم. خەریکی کاروباری خۆم بووم لە پێناوی تێر کردنی زگی ژن و منداڵەکانم .ناچارم مردنی خۆم لەبەر چاو نەگرم. بەڵکو پەزێك بەدەست بێنم زگی برسی تێر بکەم. بەڵام ئێوە کاربەدەستانی دەوڵەت لەپشتی مێزو لەسەر کورسی دانیشتوون .بەرەکەتی گیرفانی میللەت و کاسـەی دەوڵەت بەتـاڵ دەکەن .بەویژدانت کێ لە ئێمە دزی گەورە دەکات . کامەمان گوناهمان زۆرترە .

ئەفسەرەکە سەیری کرد برو فێڵی لێ ناکرێت. بۆیە سەربازەکانی خۆی هێناو لەداوێنی ئاگـری چادریان هەڵدا. هاوسەنگەرانی برو زۆر کەم بوون . چاوەڕوانی دەست بزاوتنی عەسکـەربـوون .بەڵام نەیان زانی‌بوو ناحەز شەو چادرەکانیان بەڕوناکی هێشتوتەوە تریسکەی ئاگر نەکوژاوەتەوە سوودیان لە تاریکی شەو وەرگرتوە لەئۆردوگا هاتونەتە دەرەوەو دەوری ئەوانیان گرتوە پەناگەی برویان گەمارۆ داوە.دنیا تازە رووناك ببوو کە دەنگی توپ وتفەنگ و مەترەلۆز بەرز بووەوە گوللە بە سەر کوردەکاندا دە باری برو نەشلەژا خۆی گرت زانی چی‌بووە هێزەکانی برو کەلەدوو برای دوو برازای. ٣کـوری خۆیو هەنـدێ لە کورە مامـەکانی. لەگەڵ ژمارەیەك شەرکەری خێڵی هەسی‌سوریو کۆمەلێك لە خێڵی موسی پیرکیو پیاوەکانی محـو بەکرو هەندێ شەر کەری خێڵی کە سکویی پێك هاتبوو.

هەمـوو تاویان دایە تفەنگەکانیان و ڕوو بەڕووی دوژمن بوونەوە. شەڕ گەرم بوو. دەنگی تۆپ و ناڵە ناڵی گوللە ئەو چیایـەی دەلەرزانـد، ئاگری بینی کە ئەحمەد ئاغای جەنگاوەری برای برو برایەکی محـو بەکر شەهید بوون. برو هەسکی خۆشی بریندار بوو. لەگەڵ ئەوەش دا هێزەکانی دوژمن تێك شکان و بە پەلە پرووزێ کشانەوە. لە پاش خۆیان تفەنگێکی زۆرو تۆپیان بەجـێ هێشت. ژمارەیەکیشیان بە دەست هێزەکانی کورد بە دیل گیران. لەبەر ئەوەی کوردەکان ویستیان تورکەکان تێ بگەیەنن کە کورد قێزی لەدیل کوشتن دەبێتەوە. شەرەف و کەرامەتیان ڕێگا نادات دیل بکوژن. بۆیە هەموویان ئازاد کردن.
دوای ئەوەی کوردەکان دەستیان بەسەرمەیدانی شەڕو چەکی هێزەکانی دوژمن داگرت. بەهـۆی نەبـوونی شارەزا لەبـەکار هێنانی تۆپ و سود لێ وەرگرتنی تۆپەکانیان بەجێ هێشت، ئەفسـەرە تورکـەکەش بۆ ئەوەی ئارەقەی شەرمەزاری شکست و ڕاکردن لە نێو چاوانی خۆیی و هێزەکەی بسڕێتەوە. بەهاوکاری دانیشتوانی ڕۆژ ئاوای ئاگری کەلە ژێر دەسەلاتی ڕژێم بوون.

ئەو دزەیان کردە شوێنەکانی شەڕو. هێندێ بۆیان کرا چادرو تۆپەکانیان بردەوە. کاتێ چەکدارەکانی برو هەستیان پێ کردن دوایان کەوتن. بەڵام کار لە کار ترازا بوو. چونکە لە سنووری دەسەلاتی ئەوان دەرچوو بوون. چەکدارەکانی برو ساڵی ١٩٢٦ یان لە قەد پاڵی ئاگری بەسەربرد. بێ ئەوەی دوو چاری هیچ تەنگ و چەڵەمەیەك بن. لەو کاتەدا سەرۆك خێڵی شەمکان تەمر شەمکی نیشتەجێی ناوچەی (تورزەه) بوو هاتە ئاگری. تەمر شەمکی پیاوێکی ئازاو کوردێکی زرنگ و هەمیشە ئامادەی گیانفیدا کاری بوو لە پێناوی ئازادی نیشتمانەکەی دا. لە نێو هەڤاڵەکانی بەدلێروجەسوور ناسرابوو. لەگەڵ هاتنیا (شارخو) ی براشی لە گەڵدا بوو.

کتێ سەرەتای بەهاربوو. چیای ئاگری وەك دایکێکی میهرەبان ڕۆڵەکانی خۆی دەگرتە باوەش و دەیپـاراستن. گردو لاپـاڵ و نشێـوەکانی خۆی بەبەرگی سەوز ڕازاندبۆوەوە. شانازی بەبەچکە شێرە قارەمانەکانی باوەشی خۆی دەکرد.
کاتێ تورکیا سەرکردە کوردەکانی نەفی کرد. شێخ عبدالقادر کەسەرکردەیەکی خێڵی ساکان بوو. لە چیای ئاگری لەگەڵ خێزان و مناڵ و کەس و کارەکانی خۆی دەژیا. دەوڵەت گرتی و. بۆ ناوچـەی ئەزمیر دووری خستەوە. بەڵام هێندەی نەخایاند لەگەڵ صالحی برازای بەجـووت ڕایان کردو. خۆیان گەیاندەوە ئاگری دوای گەیشتنی بەشێك لەهۆزی ساکان کەلە ئاگـری بوون. هەمـوویان پەیوەندیان پێوەکرد. بۆیە کرا بە فەرماندەی هێزەکانی ڕووکاری ساکان.
گەرمـایی کەوتـەوە جەستـەی ئاگری. ئیتر توانای ئەوەی پەیدا کردەوە. کە زۆر بە خۆشییەوە پێشوازی لە میوانەکانی بکات. هەرواش بوو. سەر لەبەیانیەکی زوو هەموو

دانیشتوانی شاری بایەزید. لەگەڵ تەقەی تفەنگی دەستی ئاگری بە قارەمانەکان لە خەو ڕاپەڕین.

تورکەکان دیعایەی وایان بڵاو کردەوە کە هەندێ ڕێگر پەلاماری شاریان داوە. شەڕ تا ئێوارەی خایاند. پاشان هێزەکانی ئاگری کشانەوە شاخ هەر لەو شەڕەدا. بروهەسکی لەگەڵ چەند چەکدارێك.

خۆیان گەیاندە ڕابیعە خانمی ژنە گچکەی کەتا ئەو ڕۆژەش هەر لە شاربوو. دەربازیان کرد. لە ئەنجامی ئەو ڕاپەڕینە حکومەت لەرزی لێ نیشت. بڕیاری دا بەهەج نرخێك بێت ئەو ڕاپەڕینە خامۆش بکات.

سەرەتای پایزی سالی ١٩٢٧ هێزێکی نورك بەنیازی سەرکوت کردن و بڵاوە پێ کردنی کوردەکان. پەلاماری چیای ئاگری یان دا. دانیشتوانی باکوری ئاگری لایەنگیری حکومەتیان دەکرد. هێزەکانی حکومەتیش لەو قۆڵەوە هێرشەکانی خۆیان دەست پێ کردو هەندێ لە قوتەکانی نێوان ئاگری گەورەو ئاگری بچوکیان گرت و چادریان لێ هەڵدا. ئیتر شەڕ دەستی پێ کرد.

جەنگاوەرەکانی ئاگری ژن و منالەکانی خۆیان ڕەوانەی ناوچەی (تامبات) کرد. کە دەکەوێتە سنووری دەسەڵاتی خێلی ساکان لە ئێران. پشتیان لە سنووری ئێرانی بێ لایەن کردو. ڕووشیان لە هێزەکانی تورك.

هەر زوو دەستەیەك لە پێشمەرگە قارەمانەکان بە بەرزاییەکانی چیایەکە هەڵزنان و. خۆیان گەیاندە پشتی هێزەکانی دوژمن. ئیتر ئاگری شەڕ داگیرسا.

هەندێ لە کوردەکانی خێلی ساکان لە ئێران بەهانای براکانیانەوە چوون. بەم جۆرە، دوژمن شکستی خواردوبەرەو قوڵایی کشایەوە. بەڵام هەندێ لە هێزەکانی تورك لە سەر هەندێ ملە مابوونەوەو بەردەوام بوون لە شەڕ کردن. بەمەبەستی شکاندنی ئابلوقەو گەیشتنەوە بەهێزە کشاوەکەیان چەند هێرشێکی توندیان کرد هێزە مول خواردوەکەی رووکاری ڕۆژ ئاوای ئاگریش بارمەتی دان و بەهانایانەوە هاتن. شەڕ گەرم بوو کوڕە ئازاکانی ئاگری بەدەروونێکی گەرم و ئازایەتیەکی بێ وێنە بەرسینگی هێزەکانی دوژمنیان گرتبوو. هەوای ناوچەکەش وورده وورده گۆڕاو. هەورێکی ڕەش بەری ئاسمانی گرت و لوتکەکانی داپۆشی. بارانێکی زۆر دایکرد. بەم جۆرە ئەم قەسابخانە ترسناکە لەبەر چاوان وون بوو. ئاگری بەدەم هاواری ڕۆڵەکانیەوە هات. جەنگاوەرە کوردەکان سودیان لەو هەلە وەرگرت و. هێرشێکی کوشندەو کاریگەریان کردە سەر دوژمن. کاتێ هەورو مژەکان رەوینەوە.

دەرکەوت هێزەشکاوەکەی دوژمن دەیان قوچاندو هەر بابا بوو خۆی دەرباز دەکرد لە ئەنجامی ئەو شەڕەدا پێشمەرگەکان چەکێکی زۆری دوژمنیان دەسکەوت بوو ژمارەیەکی زۆریشیان لە هێزەکانی دوژمن بەدیل گرت.

کە چەند ئەفسەرێکیان لە ناو دابوو. بە هۆی ئەوەی کوردەکان ئازووقەیەکی ئەو تۆیان

نەبوو دیلەکان بەخێو بکەن و کەرامەتیشیان ڕێگای ئەوەی نەدەدان بیانکوژن.

بۆیە دوای ٢٤ سەعات هەموویان ئازاد کردن و. ڕەوانەی بایەزیدیان کردنەوە. ئەو سەرکەوتنە بە ئاشکرا بە رووی جەنگاوەرەکانی ئاگرییەوە دیار بوو. هەر وەکو بڵێی دەنگێك لە غەیبەوە بانگی لە ئاگری دەکردو دەیووت:

شیوو دۆڵەکانت پڕ بوون لە خوێن
لاشەی کوژراوەکان لە هەموو لاێ کەوتوون
ڕاستە تۆ پێشان ئاگری بووی
بەڵام ئێستا. ڕۆڵەکانت ئاگرن.

پێش ئەوەی هێزە شکست خواردووەکەی دوژمن بە تەواوی لە ئاگری بکشێنەوە. زانیان کە ئیحسان نوری لەناو کوردەکانی ئاگری دایە. ئیحسان نوری لەگەڵ ٢٠ سوارەی خێلی حەیدەری. کە یەکێکیان لەوانە پورزاکەی سیف الدین بەگی کوری سەرۆکی پێشوو وفتح اللە بەگ بوو. لەگەڵ هەندێ لە چەکدارەکانی خێلی هەستی لە سنووری تورکیاوە پەڕیبوونەوە بۆ سەردانی خێلی حەیدەران و هەسنان بەمەبەستی هەواڵ پرسین و ئاگاداربوون لەچۆنیەتی ژیانیان. لەنزیك گوندی.(خەنس) هەواڵی هێرشەکەی دوژمنی بیستبوو بۆ سەر چیای ئاگری. ئیتر هەر لەوێوە یەکسەر لەگەڵ چەکدارەکان روویان کردبووە ئاگری.

ئیحسان نوری کێ بوو؟

ئیحسان نوری لە کوردەکانی بەدلیس و. لەخێلی جبران بوو. ئەفسەرێکی کورد بوو لەسوپای تورکیا. ماوەی چوار ساڵ فەرماندەی هێزە .سنووری یەکانی تورکیا ـ ئێران بوو لە بایەزید. زور بەچاکی شارەزای ناوچەی ئاگری بوو.

ساڵی ١٩١٩ ئیحسان نوری یەکێك لەنوێنەرانی حامیەی ئەستەنبول بوو بۆ پشتیوانی کردنی مستەفا کەماڵ پاشا. ئەو کۆمەڵە ئەفسەرە هانی سوپایان دا تا لە حکومەتی فەرید پاشا یاخی بن. کەدژی هێزە نیشتمان پەروەرەکان بوو. ئەو کارەبوو بەهۆی روخساندنی بەپەلەی حکومەتی فەرید پاشا. ناوی ئیحسان نوری لەئەنجامی چالاکییە گرنگە سەربازی یەکان وداڕشتنی نەخشەی سەربازی. لەکۆبونەوەکانی شاری ئگدروسیرت، لەریزی سوپای تورك بڵاوبووەوە.

دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا ئیحسان نوری زانی سەرکردەکانی حکومەت نکوڵیان لەبەڵێنی ئازادیو سەربەخۆیی کوردستان کردوە. کەپێشتر بەکوردەکانیان دابوو . لەئەنجامی کاردانەوەی هەڵوێستی سلبی حکومەتی تورکیە ساڵی ١٩٢٤ لەگوندی (بیت الشباب) ی نزیك سنووری عیراق بەنهێنی هێزێکی عەشایەری دامەزراند. بەهاوکاری

چوار ئەفسەری کورد (رامی راسم ـ خورشید ـ عالی رەزا) فەرماندەیەتی هێزەکەی گرتە ئەستۆ. یاخی بوونی خۆی لەدەوڵەتی تورکیا راگەیاند. بەڵام ئەو راپەرینە ئاگرەکەی زوو کزبوو وکوژایەوە عالی رەزا بەدیل گیرا و کەوتە دەست تورکەکان.
هێزێکی سەربازیم لەگەنجە کوردە پارتیزانەکان پێك هێناو ئاڵای کوردستانمان لە دوندی ئاگری هەڵکرد. شەکانەوەی ئەو ئاڵایە ترسێکی زۆری خستبووە دڵی هێزە شکست ومول خواردووەکەی تورك لەشاری بایەزید. پارێزەرانی قارەمانی ئاگریش بە دەنگی دلێرانەی خۆیان هەموو ناوچەکەیان هێنابووە لەرزین.
دروشمیان دە ووت و چەپڵەیان بۆ ئاڵاکەیان لێدەدا. ئەوێ رۆژێ لەپاڵ رێکخستنە سەربازییەکان ئیدارەیەکی مەدەنیشمان پێك هێنابوو. ئاڵای کورد دەشەکایەوەو باشوری ئاگریش هاتبووە ژێر فەرمانرەوایەتی ئیدارەی کوردستانی ئازاد.
ئەو سەرکەوتنە مەزنە مژدەیەکی خۆش بوو بۆجەنگاوەرەکانی ئاگری. بەدەنگە دلێرەکانی خۆیان ئەو چیایەیان دەلەراندەوە. سرودە نیشتمانیەکەی خۆیان دەووتەوەو دەیان ووت..

بالت بەسەر رۆژهەلات ورۆژئاوا داکێشایەوە
بالت بەسەر رۆژهەلات ورۆژئاوا کێشایەوە
سنگت گری لێ دەرژێتەوە
تۆ هەمیشە کەعبەی کورد بووی
داگیرسێ ئەی ئاگری. داگیرسێ ئەی ئاگری.

شۆرشگێرە کوردەکان ئەرکی سەرپەرشتی دروست کردنەوەی گوندەکانی ناوچەکە یان گرتە ئەستۆ. کاتێ ئاگری شەر لەئاگری کلپەی سەندبوو. لەهەمان کاتدا. لە جێگایەکی دوور کۆنگرەیەکی گەورەی نەتەوەیی کورد پێك هاتبوو. وکۆمەڵەی ـ خۆیبوون ـ سەربەخۆیی ـ یان راگەیاندو. ئیحسان نوریشیان بەفەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان ولێ پرسراوی کاروباری جەنگی هەڵبژاردبوو.
تێکۆشەرە کوردەکان لەهەموو لایەکەوە دابارینە چیای ئاگری. فەرزەندە بەگ لەخێلێ هەسنی ـ کەلە سەردەمی شۆرشی شێخ سەعیدی گەورە شاری (مەلازگەرت) ی لە دەسەلاتی تورکەکان رزگار کردبوو ـ لەگەڵ کاظمی برای وئامۆزایەکیو وچەند چەکدارێکی ئازای هەسنی پەیوەندیان بەئاگری یەوە کرد هەروەها ژمارەیەکی زۆر لەسەرکردە کوردەکانی وەك: ـ خالص بەگی کوری عبدالمجید بەگی سیکی. تاژ دین بەگ لەسەرکردەکانی خێلێ زەرکی. ئەدو عەزیز حەیدەری لەسەرکردە ئازاکان.
ئەحمەد حاجی برو لەگەڵ هەندێ لەبراکانی. سەید عبدالوەهاب ئەفەندی لەگەڵ ئامۆزاکەی سەید رەسول بەرزنجی.
کەلە

دوور خراوەیی ئەزمیرەوە رایان کردبوو. یەك لەدوای یەك گەیشتنە ئاگری هەسکی بەوالی ئاگری و. تەمر شەمکی بەفەرماندەی هێزەکانی ژاندارم هەڵبژێردران. لەو کاتەش دا نیشتمانپەروەرانی کورد بەشادمانی،مارشی'ئاگرییان دەچری ودەیان ووت:ـ

ئەمرۆ دیسان تورەی تۆ هەلایسا
ئەم ئاگرانە بونە قەڵات
ئیتر لە سەر تۆ کۆڕیان بەست
داگیرسێ ئەی ئاگری، داگیرسێ ئەی ئاگری

ئەیوب ئاغا لە سەرکردەکانی خێلی قوتان دوای دوورخستنەوەی برا گەورەکەی بۆ رۆژئاوای ئەنادۆل.لەگەڵ چەند کەسی خزم و دۆست و پێوەندەکانی خۆی لە بەشی باکوری ئاگری پەنایان بردبووە (کەلەفەی کورخان)کەوتنەبەرپەلاماری تورکان چەند سەعات شەریان کرد. هێرشیان بردە سەر تورکان . هێزی تورك چەند کەسێکیان لێکوژراو بریندار بوو. هەندێکیشیان لێ بەدیل گیرا. تورکەکان بە ناچاری و.لە ژێر کاریگەرێتی گورزی کوردەکان پاشە کشەیان کرد. ئەیوب خان پەیوەندی بە هێزەکانی ئاگرییەوە کرد. ئیتر بەم جۆرە باکووری ئاگریش کەوتە ژێر دەسەڵاتی نەتەوەییە کوردەکان،هێزەکانی ئاگری بەهێزتر بوون. دانیشتوانی شاری بایەزید بو سووتاندن سوودیان لە قامیشەکانی دەوروبەری ئاگری وەردەگرت.ناچار بوون باج بدەن و لە کۆمەڵەی نەتەوەیی کوردانی ئاگری ئیزن وەربگرن تا بە ئازادی نزیك سنووری ئاگری ببنەوە و قامیش ببرن و لە پشتی کەرەکانیان بار بکەن و بیبەن.

دەوڵەتی تورك. سەربارەی ئەو هەموو هێزە تێگەیشت کە بەشەڕ هیچی بۆ ناکرێت. بە تایبەتی لە کاتێکا کەمن ئیدارەیەکی کوردیم لە ئاگری پێکهێنابوو. بۆیە بە مەبەستی رووخاندن و تێکشکاندنی هێزەکانی ئاگری و ئەنجومەنە نەتەوەییەکەی. کەوتنە فێڵ و تەلەکەبازی. یاسایەکیان بۆ ئەو مەبەستە دارشت بە ناوی (قانون التعجیل) وئەنجومەنی بالای تورکیاش رەزامەندی خۆی لەسەر ئەو یاسایە دەربڕی. بە سەرانسەری کوردستاندا بڵاوکرایەوە. بە پیاوێکی ریش سپیش دانەیەکیان بۆ ئێمە ناردە ئاگری تاکو لێی ئاگاداربین. دوای بڕیاردانی ئەو یاسایەلێبوردنێکی گشتیشیان بۆ هەموو ئەو کەسانە دەرکرد کەخراپەکاریان بەرامبەر بەدەوڵەت کردبوو.

هیوایان وابوو رۆڵەکانی ئاگری چالاکیەکانی خۆیان بوەستێنن و سوود لەو بریارە وەربگرن و مل بۆ دەوڵەت کەچ بکەن. منیش ووتم ئەوە بەشێکە لە فێڵەکانی رۆم. بروا مەکەن. لێ بوردن نیە. برایەکی زۆر موسڵمانی برو هەسکی هەبوو «ەیووت»: تورکەکان کافر بوون. ئەوانەش تەسلیمیان بن وەکو ئەوان کافر دەبن و تەلاقیان دەکەوێت.

. ئاراراتیەکان پێیان دەووت (سۆفی) بەڵام ناوی ئەیوب بوو.

کاتێ سەرکردەی خێڵەکانی کورد زانیان دەوڵەت زیندانیەکانی بەرداوەو ڕێگای دوور خراوەکانی داوە بگەڕێنەوە شوێنەکانی خۆیان. ئەو کاتە بڕوایان بە بڕیارەکەی دەوڵەت کرد. دەوڵەت گلەیی و شکاتەکانی دانیشتوانی ئاگری ڕەچاوکردو. خەڵکی تریشی ئازاد کرد. سەربارى ئەوەی نوێنەرەکانی دەوڵەت لە نێو دانیشتوانەکانی ئاگری پڕو پاگەندەیان دەکرد. پەیوەندیشیان بەئیحسان نوری و شێخ عبدالقادر کرد. کە خێزانەکانیان بۆرۆژئاوای ئەنادۆل دوور خرابوونەوە. لە گەڵیاندا کەوتنە گفتوگۆو بە ناوی دەوڵەت پێیان ووتن: ئەگەر بگەڕێنەوە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەت ژن و منداڵەکانیان ئازاد دەکرێن و بەیەکەوە شاو شوکردەبنەوە. پێشنیارەکانی دەوڵەت لە لایەن ئیحسان نوری ڕەت کرایەوە. بەڵام شێخ عبدالقادر لەگەڵ ئامۆزاکەی گەڕانەوە بایەزیدو خۆیان تەسلیمی دەوڵەت کرد. دەوڵەتیش ویستی دۆستایەتی شێخ عبد القادر لەگەڵ بروهەسکی بقۆزێتەوە بۆیە داوایان لە شێخ عبدالقادر کرد لەگەڵ نوێنەری دەوڵەت بچنە ئاگری بۆ قەناعەت پێکردن و گەڕانەوەی بروهەسکی. دیارە بەمەبەستی خەڵەتاندن گفتی هەندێ قسەی خۆش و بەڵێنیشیان بۆ ناردبوو. بەڵام کاتێ ئاگرییەکان بەمەیان زانی ڕێگایان لێگرتن و نەیانهێشت بگەنە ئاگری. ناچاریان کردن بگەڕێنەوە ئەو شوێنەی لێی هاتبوون.

دەوڵەت دەیگوت: وازلە شەڕ بێنن. مل کەچی دەوڵەت بن سوود لەو بڕیارە وەربگرن. ئیدارەی ئاگریش وەڵامی دەدانەوە: ئەگەر دەوڵەت ڕاست دەکات. باسەرکردە کوردە دوور خراوەکان ئازاد بکات و. ڕێگایان بدات بگەڕێنەوە شوێنەکانی کۆنی خۆیان. ئەو کاتە بەقسەکانیان بڕوا دەکەین. هێندەی نەبرد خێزان و منداڵەکانی شێخ گەڕانەوە. سەرکردە کوردە دوور خراوەکانی ئەناتۆڵیش ئازاد کران و گەڕانەوە گوندەکانی خۆیان. بە پێی ئەو یاسایە کوردەکان خۆیان دا بە دەستەوەو گەڕانەوە شوێنەکانی خۆیان. هەروەها هەندێکی تر لەوانەی کە پەنایان هێنابووە بەر ئاگری شوێن پێی شێخ عبد القادر کەوتن و گەڕانەوە بایەزید. دەوڵەت نەك هەر چەکی نەکردن بەڵکو دیاریشی پێدان. هەروەها لەسەر داواکاری سەرکردەی نیشتمانیی کوردو. بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی ڕێکخستنی (خۆیبون) لەسەرانسەری کوردستان دا. سید عبدالوهاب بەرزنجی و ئەمر شەمکی ئاغاش تەسلیم بەدەولەت بوونەوە ئەو دوو سەرکردەیە لە کوردە هەرە گیانفیداکارەکان بوون. ئەبوایە یەکێکیان لە ناوچەی ئەرجیش و ئەویتریان لە ناوچەی تۆزلوج و فاخر مان کاربکەن.

گیانی نیشتمان پەروەری بەشێوەیەکی ئەوتۆ لە دەروونی هەندێ لەسەرکردەی هێزە گیانفیداکارەکان تاوی سەند بوو کە خۆ بەدەستەوەدانیان پێ کفر بوو. بۆیە هیچ بایەخێکیان بەیاسای تعجیل نەدا.

هەرلەوکاتەدا سەرکردەی نیشتمانی کورد لە ئاگری چاوی بە نوێنەری ڕەسمی کۆمەڵەی (تاشناف)ی ئەرمەنیەکان کەوت. چونکە کۆنگرەی کورد هەوڵی دەدا لەگەڵ ئەرمەنیەکان

یەکبگرن کۆششیان یەکبخەن بۆ رووبروو بوونەوەی دوژمنی هاوبەشی. کوردو ئەرمەن بەو هەنگاوە زۆر خۆشحاڵ بوو ن. نوێنەری ئەرمەنەکان بەناوی (ئەردەشێر موورادیان) بوو. خەڵکی گوندێکی مەسیحی بوو لە نزیك خنس. ووریاو نەتەوەیەکی پاك بوو. لەناو کوردەکانی زیلانیش ناسرابوو. هەندێ پێیان وابوو مێواندار ی کردنی نوێنەری ئەرمەنیەکانلە لایەن سەرکردەی کوردەکان دەبێتە هۆی ئەوەی هێزە چەکدارەکانی هەردوولا یەکبگرن. بەڵام راستییەکان بەو جۆرە نەبوو.

خۆ بەدەستەودانی هەندێ لە کوردە کۆچ پێکراوەکان و. سەرەنجامی یاسای تعجیل. تەئسیرێکی سلبی زۆری کردە سەر ژمارەی هێزەکانی ئاگری‌و کەمی کردنەوە. دووچاری قەیرانیکی توندی کردن لە رووی ئازووقەو خواردنەوە. بەڵام تەئسیری نەکردە سەر هەڵوێستیان لە بەرامبەر رۆم. کات زستان بوو. بەفر ناوچەی بایەزیدی. تاسنووری نیشتمانی ئاگری داپۆشیبوو. بەهار هات. بەڵام بەفرهێشتا بەتەواوی نەرەویبوەوە. ئاژەڵ و مەرو ماڵاتی بایەزیدیش لە ئەنجامی ئەوەی پێشمەرگەکانی ئاگری نەیان دەهێشت بێ ئیجازە بچنە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی ئەوان و. دەوڵەتیش رازی نەدەبوو خەڵك دەسەڵاتی ئاگری بەرەسمی بناسن. بۆیە بەشێکی زۆر لە مەرومالات لەبرسانا مردن. کاتێ بەفر توایەوەو دنیا سەوز بوو ئاژەڵدارەکان داوایان لە حکومەت کرد رێگایان بدەن گفتوگۆ لەگەڵ ئاگرییەکان بکەن. تاکو رێگا بدەن ئاژەڵەکانیان بۆ لەوەراندن بنێرنە دەوروبەری ئاگری. بەم جۆرە ئاژەلۆ مەرو ماڵاتی بایەزید بەرەو ئاگری‌رادران. بەپێی رێکەوتنیش لەگەڵ جەنگاوەرەکان، دەبوایە بەرێژەی هەرچەند سەرێك. ئاژەڵ بەئیدارەی کوردستان بدرێت. ئابەم جۆرە تەنگو چەڵەمەی ئازووقە لەسەر دانیشتوانی ئاگری سووك بوو گوزەرانیان کەمێ باشتربوو سەرکردەی نیشتمانی کوردیش بە مەبەستی زیاتر نواندنی شکۆمەندی‌و دەسەڵات و رەت کردنەوەی یاسای تعجیل خالص بەگ و هەندێ لە چەکدارەکانی‌و. فرزەندە بەگ و چەکدارەکانی رەوانەی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی رۆم کرد. بۆ ئەوەی رێگاوبانەکان بگرن و هات و چۆ قەدەغە بکەن. هێڵی تەلەگراف و تەلەفۆن ببرن. ئاژاوە بنێنەوەو ئاسایشی ناوچەکەئاڵۆز بکەن.

دەستە سوارەکەی خالص بەگ کەحەوت سواربوون. ئابلوقەی هێزێکی چەکداری دوژمنیان داو ٣٠٠ کەسیان لێ چەك و زیندانی کردن. شیاوی باسە ئەوهێزە بە نوێترین چەکی سەردەم چەکدار کرابوون.

فرزەندە بەگ و کۆمەڵەی ئەدۆ عەزیزو چەند کۆمەڵەیەکی تری بچوك کە لە ئاگرینەود دابەزیبوونە خوارەوە.دەستیان بەسەر رێگا نزیکەکاندا گرت. چەند چالاکیەکی پارتیزانانەیان ئەنجام داو گەرانەوە ناو هێزەکانی ئاگری. بەمەش سەریان لە دەوڵەت دەشێواند. لەراستیدا لەدوا ی ناردنی ئەو هێزانە بۆ خوارەوە تەنیا دە چەکدار لە ئاگری

مابووەوە. بۆروو بەروو بوونەوەی تیپی سوپای بایەزید. ئەگەر هێرشیان بکردایە بۆ سەر ئاگری.

هاوین هات. وەرزی لە باری چالاکی و هێرش کردنــە سەر دوژمن. شێخ عبدالقادرو خزمەکانی روویان کردە چیای (شنەگ)، کەلە ئاگرییەوە دوورە.

دەوڵەتیش ژن و منالەکانی لە ئەزمیرەوە بۆ هێنایەوە. جەنگاوەرەکانی ئاگری چوونە قوڵایی ئەو ناوچـانـەی لە ژێـر دەسەڵاتی تورك بوو. دەستەی فەرزەندە بەگ سنوری چالاکیـەکـانی خۆی، گەیاندە ناوچەی (حەسەن قەلە) ی نزیك ئەرزەرۆم. جارێکیش هێرشیان کردە سەر (خان) کە لە ناوەراستی حسن قەلەیە. هەروەها سەری قامیشیان گرت. لەو کاتــەدا چەنــد ئەفســەرێکی تورك بە خێـزانــەوە بەرەو سەری قامیش دەچــوون. جەنگـاوەرەکـانی دەستــەی فەرزەنـدە بەگ، هەە وویان بەدیل گرتن بەڵام لەبەر ئەوەی خێـزانــەکـانیـان لەگەڵ دابوو. هەموویان ئازاد کردن. حورمەت گرتنی زۆری ئافرەت و پاراستنی نامـوسیــان. رەوشتێکی مەزنی کوردە. ئەو کارە بە شێوەیەکی ئیجابی لە نێو ئەفسەرەکانی تورك بڵاوبووەوە.

عەلۆ بەشۆ

دەستــەی عەلۆ بەشـۆ لە پێنـج کەس پێـك هاتبوو. سنوری جەولەکانی دەگەیشتە ئەرزەرۆم. جارێك لە نزیك بەرزاییەکانی پالان دوکـێن مەفرەزەیەکی عەسکەری تورك بە دوایان دا دەگەرێن و بۆ سەیەکیان بۆ دەنێنەوە. دوای شەرێکی کورت ئەفسەرێك و چەند سەربـازێـك دەکـوژرێن. جەنگـاوەرەکان دەست بە سەر چەکەکانیان دا دەگرن و بەرگە سەربازییەکانیان لەبەر دەکەن. عەلۆ بەشۆش بەرگی ئەفسەرەکەی پۆشی بوو. ئیتر گەرابونەوە.

لە ئەنجـامی شەری ١٩٣٠ دا دوای ئەوەی رۆمــەکـان ئاگـریـیـان گرت، هەنـدێ لە جەنگـاوەرەکـان لێرەو لەوێ مابـوونــەوە. عەلۆ بەشۆش لەگەڵ جەنگاوەرێك لەیەکێ لە ئەشکـەوتـەکان سەنگـەری گرتبـوو لە دوژمن عاسێ بوو بوو. دوژمن ئابلوقەی دان و ویستیــان بیان گرن. شەر دەستی پێکرد. پاش ماوەیەك هەڤاڵەکەی عەلۆ بەشۆ ویستی خۆی تەسلیم بکات.

عەلۆ بەشـۆ دوای ئەوەی هەڤـاڵەکەی خۆی چەك کرد. رێگای دا خۆی بەدەستەوە بدات. ئیتر هەر تەنیا خۆی لەناو ئەشکەوتەکەدا مایەوە سەربازەکان چەند نارنجۆکێکیان بۆ هەڵدا. بەڵام عەلۆ بەشـۆ نەیـدەهێشت نارنجۆکەکان بکەونە زەوی. هەر لە ئاسمان دەیگـرتنەوەو بۆ سەربازەکانی هەڵدەدایەوە، جارێکیان نەیتوانی نارنجۆکەکە بگرێتەوە کەوتە سەر زەوی و لە نزیك ئەو تەقیەوە. هەموو دەم و چاوی بوو بە خوێن و دنیای لە

بەرچاو تاریك بوو. بەڵام نەیهێشت دوژمن هەستی پی بکات بە تفەنگەکەی کەوتە تەقە کردن لە دوژمن. شەو داهات هەوا گۆڕا.

بارانێکی زۆر دایکرد، سەربازەکانیش بۆ خۆ پاراستن لە بارانەکە خۆیان دایە پەنا تاو یڕو ژێـر رەوەزەکانی نزیك دەرگای ئەشکەوتەکەو هەر لەوێ راکشان. چونکە دەیانزانی تەنیا یەك کەس لە ئەشکەوتەکەدا ماوە.

عەلۆ بەشۆ بەرگە عەسکەرییەکەی لەبەر کردو کڵاوەکەی خستە سەر شانی. سەرباری ئەوەی بارانەکە زۆر بوو. شەوەکەش زۆر تاریك و ئەنگوستە چاو بوو. بۆیە عەلۆ بەشۆ بە هێمنی هاتە دیوی دەرەوەی دەرگاکە ئەویش وەکو سەربازەکان لێی راکشا ئیتر وورده وورده رێگـای خۆی کردەوە وبەرەو خوار کشا. کاتێك کەمێك لە دەرگاکە دوورکەوتەوە هەڵسایەوەو بە هێمنی رێگای گرتە بەر. هەر کەسێك کە دەیدیت بە راستی وای دەزانی یەکێکە لە سەربازەکان. بەم جۆرە لە دەست دوژمن رزگاری بوو و گەیشتەوە هەڤاڵەکانی خۆی.

رۆژێـك. ئەفسەرێکی تورك هەواڵی بۆ جەنگاوەرەکان نارد کە دەیەوێ چاوی پێ یان بکـەوێت. مەمـەد ئاغـای حەیـدەری یەکێك لە راکردووەکانی دەست هێزەکانی بوو. کە ئەفسەرەکە گەیشتە لایان رووی تێ کردن.

من لەگەڵ ئەو سەربازانە بووم کەلە ئەشکەوتەکە ئابلوقەی عەلۆ بەشۆیاندا ئایا کامتان عەلۆ بەشۆن؟

کاتێ پێیـان ناسـانـد هەڵسـایـەوەو ناوچـەوانی ماچ کردو پرسی: چۆنت توانی لە ئەشکـەوتەکەدا بێیتە دەرەوەو بە نێوان ئێمەدا برۆیت و خۆت دەرباز بکەیت؟ ئەویش چۆنیەتی بە سەرهاتەکەی بۆ گێرایەوە. جارێك مەمەد ئاغا گێرایەوە: رۆژێك عەلۆ بەشۆ ووتی:.خەونم دیوە ئەمرۆ دوژمن هێرشمان دەکاتە سەر. شەری لەگەڵ دەکەین. بەڵام من دەکوژرێم. ئەمە بەراستی رووی‌دا. دوژمن پەلاماری دان. شەر زۆر گەرم بوو. عەلۆ بەشۆ کوژرا

★ ★ ★

تەللو لە ئەمیرەکانی مەلازگرت بوو. لەگەڵ چافرەشی هاوەڵی و چەند کەسێکی هەسنی دەچنە ناوچەی موش. سەرباری چالاکیە سەربازیەکانیان ئەبوایە ببنە ئەلقەی پەیوەندی نێوان ئاگریو ناوچەکانی تری کوردستان. لەگەڵ ئەو شتانەشدا پرشنگی شێوەی خەباتی ئاگری لە و ناوچەیەدا دەبریسکایەوە. چونکە ئاگری مەڵبەندی شۆڕشی کوردستان و دڵە بزوێنەرەکەی بوو.

حاجـۆ ئاغای سەرکردەی خێڵی هەرکی ئیدارەی ناوچەکانی مدیات و مێردین و شەرناخی رۆژهەڵاتی کوردستانی تورکیای دەکرد. دەستەکانی سەر بەئەو تائەرووەو هەکاری دەگەیشت

هەواڵنامەی کتێب

ڕۆژنامەی تورکیایی (گجەبوستاسی) زنجیرە ووتارێکی لە ژێر سەردێری (یاخی بوونی گەورەی ئاگری و. چۆنیەتی شەڕەکان) بلاوکردەوەو. کە یاداشتی ئەفسەری سێئەستێرەی تورك زوهدی گۆیفن بوو. ئەو ئەفسەرە ساڵی ١٩٢٩ هاتە کوردستان و لە لیوای سوارەی ژاندار میری دا کاری دەکرد. هاوبەشی لە هەندێ لە شەڕەکانی کورد کرد. لەمانگی تەموزی ساڵی ١٩٢٩دا لە زون گولراك چووە ترابزون. دەربارەی ئەمە دەڵێ:

کاتێ سایقەکانی ترابزون ناوی ئگدر- شارێکە دەکەوێتە ژووروی چیای ئاگری و زۆر نزیکی سنووری ئەرمەنستانی سۆڤیەت- یان گوێلێ دەبوو. یەکسەر سەریان بادەداو دەیانگوت: لە ئەرزەروم تێناپەڕین. لەوێ دوورتر ناڕۆین چونکە یاخیبووەکان لەوێ زۆرن. لەو ساڵەدا لە ڕۆژهەلات هەوڵێکی زۆر دەدرا. هەوڵە سەربازییەکان بەردەوام بوون بۆ داگیر کردنی ئاگری و کوژاندنەوەی شۆڕش پاش ئەوەی چەند ڕۆژێك لە ترابزو ن مامەوە. هەوڵمدا ئۆتۆمبیلێك پەیدابکەم. سایقێکی دۆستی هاوەڵەکانم دۆزییەوە پاش هەوڵێکی زۆر قەناعەتم پێکرد تا ئەرزەرۆم بمان بات. بەدرێژایی ڕێگا بۆڵە بۆڵ و ترمەترمی بۆو. چونکە دەترسا لە ڕێگا تووشی یاخی بووە کوردەکان بین. لە گوموشهانە- شارێکە لە نیوەی ڕێگای ئەرزەروم- ترابزون- خەڵکەکە دەیانووت: جارێك مدیری ناحیەیەك دەیویست بچێتە سەرکارەکەی لە ناوچەی ڕۆژهەلات. کاتێ گەیشتە چیای کوپ- نێوان بایبورت و ئەرزەروم- چوار چەکداری کوردی لێ پەیدابوون ڕێگایان پێگرت و ئوتومبیلەکەیان وەستاند. هەموو پارەو پولەکەیان لێ سەندو بەم شێوەی خوارەوە لە نێو خۆیان دابەشیان کرد: (ئەمە کرێی ڕێگات هەسو. ئەمەش کرێی ڕێگای خۆم. ئەمەش مالیاتی بارەگا. ئەمەش مالیاتی کێلگە). دوای ئەو دابەش کردنە گەڕانەوە لای مودیرەکەو پێیان گوت: ئێمە ڕێگر نین. تەنیا بەشی پێویستێ خۆمان لە پارەکە هەڵگرت. باقیەکەشت بۆ دەگەڕێنینەوە. ئیتر باقی پارەکەیان بۆ گەڕاندەوەووتیان: فەرموو تۆ بە خوا دەسپێرین.

لەچیای کوپ دوو چەکدار وەکو بروسکە لەشاخ هاتنە خوارەوەو. ڕێگایان لەئۆتومبیلەکەی زوهدی گویفن گرت. زوهدی گویفن دەنووسێ: چەکدارەکان پێیان ووتم: (هەوا لێکمان پێگەیشتووە کەچل چەکدار لە ،دەرسیم - ناوچەیەکە دەکەوێتە نێوان ئەرزنخان و خەربوت. ئێستا تورك ناویان ناوە توبخەلی بو ئەم ناوچەیە هاتوون. بەلام تا ئێستا نازانین لەکوێن). ئەو ئەفسەرە بەهەزار ناری عەلی وترس و لەرزێکی زۆرەوە گەیشتە ئەرزەرۆم. سایقەکەش کەبریار بوو تائگدر بیان بات. کاتی سایقەکە گوێی لێبوو کەچەکدارە کوردەکان ڕێگایان پێ گرتوون و لە ئەنجامی ئەوە ترس ولەرزێکی زۆریان لێ نیشتووە. هات و پێی ووتن: ناتوانم لەئەرزەرۆم زیاتر بڕۆم من دەگەڕێمەوە ترابزون ئێوەش کاری خۆتان تەدبیر بکەن.

ئەمەی سەرەوە نارەحەتی وبێزاری ئەو ئەفسەرە تورکە بوولە بەرامبەر چالاکی

ورەفتارە شۆرشگێرییەکانی کۆمەڵە فیدائیەکانی کورد. لەکاتی جێبەجێکردنی ئەرکەکانی سەرشانیان دا کەلەرۆژنامەیەکی ئەستەمبول چاپی کردبوو.

ئەو جەنگاوەرانەی بە ئیش وکار دەرۆیشتن بۆ ناوچەکانی دوور لەئاگری لەلایەن خەڵکەوە پشوازییەکی گەرمیان لێ دەکرا ومیوانداری دەکران. بۆیە پێویستیان بەوە نەبوو خواردن وکەل وپەل لەگەل خۆیان هەڵبگرن.
بریندارەکانیان تیمار دەکراو رەوانەی مەڵبەند دەکرانەوە جارێك دەستەیەك لەجەنگاوەرەکان چوونە ناوچەی ئادلجەوازو چیای سیپان، لەوێ هەندێ بازرگانی مەڕو ماڵات هەبوو. ئەو ئاژەڵدارانە میوانداری جەنگاوەرەکانیان نەکرد. تەنانەت حەیوانێکیشیان بۆ سەر نەبڕیبوون. ئەو بازرگانانە لە کوردستان مەڕو ماڵاتیان دەکڕی و دەیانبرد لەسوریا دەیانفرۆشت بەنیازی ترساندن وهوشیارکردنەوەی ئەو بازرگانانە دەستەکانی فرزندە بەگ وخالص بەگ وئادو عەزیزی بەمەبەستی تاڵان کردن وهێنانی ئاژەڵەکانیان کە زیاتر لەسی هەزار سەربوو چوونە چیای سیپان. لە کاتی هێنانی ئاژەڵەکان هێزەکانی تورك ویستیان رێگایان پێ بگرن و لێیان بسێنەوە بەڵام نەیانتوانی، ئاژەڵدارەکان بروسکەیان بۆ ئەنقەرەکردو ووتیان:
ئەگەر دەوڵەت ناتوانێ خۆمان وماڵمان لەدەست یاخی بووە کوردەکان بپارێزێ. ئەوە باشتر وایە کوردستان بەکورد بسپێرێ تا تەکلیفی ئێمەش رۆشن بێت.
رووداوەکان بەپەلە دەگۆران. دەوڵەت مەبەستی خۆی لەیاسای تعجیل رەنێو نەهێنابوو. بۆیە هەیئەتێکیان بەمەبەستی گفتوگۆ رەوانەی بایەزید کرد.

هەزارانامەی ئێبت

دیداری کوردو تورك

دوای لەپاوانەکانی (زۆزان) بووین فەرماندەیژاندارمی بایەزید عارف حکمت ئەوەی هەواڵی بۆ ناردین هات بۆ دیدەنیمان. لەگەڵ خۆی وێنەیەکی یاشار خانمی خێزانمی هێنابوو کەلەبایەزید ومەدریان نابوو. بەمنی داو گووتی وەفدێك لە ئەنقەرەوە هاتووەو دەیەوێچاوی پێتان بکەوێ. ئێمەش رەزامەندی خۆمان پیشان داو. کاتێ یەکتر دیتنەکەمان کردە سەعات ٨ی بەیانی رۆژی پاشتر.
سەر لەبەیانی رۆژی دواتر. لەجێگایەك لەخاکی ژێر دەسەڵاتی تورکیا، لەپشت سنووری ئاگری تورکیا یەکترمان بینی وەفدی ئێمە لەمن (ئیحسان نوری) وچەند سەرکردەیەکی کورد. لەگەڵ ٢٠ سوار لەهەرە ئازاو گیانفداکارەکان پێکهاتبوو ئەو سوارانە ژیان و تاقیکردنەوەی تەمەن قاڵ کردبوونەوە.

بەڵام تورکەکان بە دوو ئوتومبیل هاتن. دە سەربازیان لەگەڵدا بوو. وەفدی تورک پێکهاتبوو لە دوو نوێنەری ئەنجومەنی باڵای نیشتمانی تورک کە یەکێکیان نوێنەری ئەستەمبول و ئەویتریان نوێنەری بایەزید سەرکردەی تیپی قەرەکو سەبوو. لەگەڵ هەندێ ئەفسەرو عارف حکمت و فەرماندەکانی ژاندارمی بایەزید. پێشنیارەکانی نوێنەرانی هەیئەتەکە بریتی بوو لە:-

١- گەڕانەوەی ئەمن و ئاسایش بۆ ئاگری.

٢- واز هێنان لە ڕێگاوبان بڕین و. چالاکی و خراپەکاری دژی دەوڵەت.

٣- دانەوەی مەڕو ماڵات و ئاژەڵی بازرگانەکان.

٤- ئیحسان نوری. بە پێی هەر داواکاری یەك کە خۆی دەست نیشانی بکات. ئاگری جێ بهێڵێ.

لەبەرامبەر جێبەجێ کردنی ئەو چوار خاڵەی سەرەوەش دا. دەوڵەت لێ بوردنێکی گشتی بۆ هەموو خراپکاری یەکانی ئاراراتیەکان دەردەکات. هەموو پێویستی یەکی ئاسودەییان بۆدابین بکات. من بە دەوری خۆم هەموو پێشنیارەکانم ڕەت کردنەوە. پێیان ووتم: بگەڕێرەوە نیشتمانی خۆت، دەوڵەت هەموو پێداویستی و ئاسودەییەکت بۆ دابین دەکات. وەڵام دانەوە: من لە نیشتمانی خۆمم. هیچ پێویستیەکم بە ئێوە نیە. لە ڕاستیشدا هیچ بڕواییەکم بە قسەکانی دەوڵەتەکەی ئێوە نیە: ووتیان هەر دەوڵەتێك هەڵدەبژێری ڕووی بکەیتێ. ئێمە لەوێ کارەکانت بۆ ئەنجام دەدەین و پارەتیشت بۆ دەبڕینەوە. ووتم: نامەوێ ناوی دەوڵەتی ئێوە بەسەر منەوە بێت. ووتیان: پەساپۆرتت دەدەینێ. بڕۆ هەر شوێنێك خۆت ئارەزوو دەکەیت. قونسولی تورك لە تەبریز بەدەستی خۆی پەساپۆرتەکەت دەداتێ. وەڵامم دانەوە.

بێ هودە خۆتان ماندوو مەکەن. ناچمە هیچ شوێنێك. من خزمەتکاری گەلی کوردم. تەنیا ئەوان (واتە کورد) دەتوانن دەستوورم بۆ دەرکەن. ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن وەڵامی ئاڵای سەربەخۆیی کوردستان بدەنەوە کەبە بەرچاوی ئێوەوە لەسەر دوندەکانی ئاگری دەشەکێنەوە.

باسی مەڕو ماڵاتی بازرگانەکانیان کردو ووتیان: کێ ئەو مەڕو ماڵاتەی هێناوە بە خاوەنەکانیان بدەنەوە.. پێم ووتن: ئەوانەی مەڕو ماڵاتەکانیان هێنا. هەموویان خوارد تەواو بوو. ئەگەر بڕواش ناکەن. پەنجەم بۆ فرزەندە بەگ و خالص بەگ درێژ کردو گوتم: ئەمانە مەڕو ماڵاتەکانیان هێنا. فەرموون لێ یان بپرسن. یەکێ لە نوێنەرەکان بە فرزەندە بەگی ووت: ئەگەر مەڕو ماڵاتەکان نەگەڕێننەوە. دەوڵەت لێتان نابورێت. فرزەندە بەگ وەڵامی دایەوە: ئێمە پێویستیمان بەوە نیە داوای لێ بوردن لە دەوڵەت بکەین. ماوەیەکیش قسەیان لەگەڵ بروهەسکی کرد. ئێمەش بە دەوری خۆمان قسەمان لەگەڵ ئەفسەرەکان کرد.

داواکاری یەکانی ئاگری تەنیا خۆی لە دوو ووشە دەنواند:- (سەربەخۆیی کوردستان). دڵنیاش بووین لەوەی کەدەوڵەت باش ئەو راستی‌یە دەزانێ. شەکانەوەی ئاڵای سێ رەنگی سەربەخۆیی کوردستان لەسەر دۆندەکانی ئاگری. چیای جزیرەو بۆتان. مدیات. ساسون. خەرزان و چیاکانی تری کوردستان. باشترین بەڵگەی ئاشکرای ئامانجەکانی کوردبوون. دیاریش بوو دەوڵەت دەیوست بمان خەڵەتێنێ.
ئەوەی لەو گفتوگۆیەدا لەسەری رێکەوتین ئەوە بوو کە ئاگری‌یەکان پەلاماری بایەزید نەدەن. دەوڵەتیش هێزو سەرباز رەوانەی سەر کوردەکانی ئاگری نەکەن.
لەدوای تەواو بوونی گفتوگۆکانماندا هەندێ لەو ئەفسەرانەی. کەلە ئەستەنبول ناوی ئیحسان نوری‌یان بیستبوو. بە ئیحسان نوری‌یان ووت
چ خزمەتێکی تایبەتی و شەخسیت هەیە بۆت ئەنجام بدەین؟ ووتم: ژنەکەم رەوانەی حەلەب بکەن!
هاوین هات و رۆیشت. خێڵەکان پاوانەکانیان جێ هێشت و گەڕانەوە گوندەکانیان شێخ عبدالقادریش دوای خۆ تەسلیم کردنەوە بە دەوڵەت. هەر بە موالی دەوڵەت مایەوە و لە گوندێکی ناوەراستی رۆژ ئاوای ئاگری نیشتەجێ بوو. بەڵام عەلۆ بەشۆ گوێ‌ی لە شێخ نەگرت و تەسلیمی دەوڵەت نەبوو.
شێخیش چەکدارەکانی خۆی نارده سەری. ئێمەش بە دەوری خۆمان بە دەنگ عەلۆ بەشۆوە چووین. ئیتر چەکدارەکانی شێخ گەرانەوە ئەو شوێنەی لێ‌ی هاتبوون.

هەندێ لە خانەوارەکانی خێڵێ هەسە سوری داوایان لە دەوڵەت کرد. رێگایان بدات گوندی کانی کورکی روخێنراو دروست بکەنەوەو لێ‌ی نیشتەجێ ببنەوە. گوندی کانی کورك کوتبووە ناوەراستی ئاگری و رووبەرووی سنووری ئاگری - تورکیاو لە ژێر دەسەڵاتی تورکیا بوو. کانی کورك مەڵبەندێکی باش بوو بۆ گفتوگۆی نێوان دەوڵەت و ئاگری‌یەکان. چەند رۆژێك دوای ئاوەدان کردنەوەی گوندەکە چاوپێکەوتنی دۆستانە لە نێوان ئەفسەرەکانی شاری بایەزید لەم گوندەدا ئەنجام درا. حەمید ئیسماعیلی کوێخای گوندەکە میواندارێ‌یەکی باشی کردین.
دانیشتنەکانمان باری دۆستانەی بە سەردا زاڵ بوو. چەند وێنەیەکیشمان بۆ یادگاری گرت.
ئەفسەرە تورکەکان پێشنیاریان کرد رۆژێك ئیحسان نوری بە میوانی بچێتە بایەزید بۆ سەردانیان وەڵامم دانەوە: ئەگەر زامنی‌سەلامەتی‌و گەرانەوەم بکەن بە سەرچاوو خۆشحاڵیەوە دێم، لە پیاوەتی و کەرامەتی ئەفسەرە تورکە هاوەڵەکانم دڵنیا بوم کە فێل و خیانەتم لەگەڵ ناکەن ئەفسەرەکان ووتیان: بیری لێ دەکەینەوەو دوایی دەنێرین بە دواتا بەڵام دوایی هیچ هەواڵ و باس نەبوو، پاش چەند رۆژێکی کەم لە رێگای والی بایەزید، لە

وەزارەتی ناو خۆی تورکیاوە ئاگاداریان کردم کە هاوسەری ژیانم تورکیای بەجێ هێشت و بەرەو سوریا رۆیشت.

لەسەر پێشنیاری حکومەت لێ پرسراوەکانی بایەزید جارێکی تریش لە گوندی کانی کورك لەگەڵ سەرۆکەکانی ئاگری دانیشتنەوە. لە دانیشتنی ئەم جارەدا، هەندێ لەسەرۆك خێلە کوردە ●والی‌یەکانی حکومەت لەگەڵ نوێنەرەکانی تورك هاتبوون. لەوانە تایموری کەسکویی. سەرۆك خێلی کەسکویی بوو. لە نێو قسەکانی دا ووتی: من تورکی کوڕی تورکم. بەو قسانەی مەرایی و ماستاوی بۆ حکومەتی تورك دەکرد، تەئسیری ئەو قسەیە لەسەر ئاگری‌یەکان گەلێ زۆر بوو. بروهەسکی زۆر بەساردی و قێزو تووڕەبوونەوە. وەلامی دایەوە. لەخوام داوایە لە دوای مردنت لەگەڵ برا تورکەکانت بتنێژن.

هەر لە زستانی ئەو ساڵەدا، لە شەڕێکی نێوان کوردو سەربازەکانی تورکدا لاشەی تەیمور لە پاڵ لاشەی ئەفسەرێکی تورك. لە چاڵایەکا دۆزرایەوە. هەردوو لاشەکەیان لەناو یەك گۆڕدا ناشت. بەمەش دوعاکەی برۆ هاتە دی.

چەند رۆژێك دوای ئەو یەکتر دیتنە. رووداوێك رووی دا. ئەو روداوە بۆ سەرۆکی ئاگری‌یەکانی روون کردەوە. کەمەبەست لەو دانیشتن و گفتوگۆیانە. تەنیا خەڵەتاندن و خلیسکاندنی ئاگری‌یەکان بوو.

شەڕی کانی کورك

سەر لە بەیانی رۆژێکی پایز، شنەی شەماڵ یاری بەگەڵای دارەکان دەکرد، خوناو زەوی رشاندبوو. دلۆپی رۆندکی سەر گەلا زەردە جوانەکانی پاوانەکان وەکو دلۆپی زیوی سەر کوڵەزەردەکان بوو. تیشکی هەتاو پەردەی تاریکی شەوی دڕاندبوو و بلاوەی پێ کردبوو بۆ سەرەوەی هەورەکان. لەگەڵ کەوتنە سەر زەوی تیشکی هەتاو تەقە لە نزیك هێلی سنووری کورد ـ تورك دەستی پێ کرد. هەروەها گوێم لە دەنگی تۆپ بوو. هێندەی نەبرد گوندی کورد ئافابوو بە نیشانەی تۆپەکانی دوژمن.

گوندی کورد ئافا چەند سەد مەترێك لە سنووری کورد ـ تورکیا دوور بوو. ئاڵای کوردستانیش لەسەر بانی ئەو گوندە دەشەکایەوە ئەو گوندە پێشتر ناوی تورکمەن بوو. گۆڕێم بە کورد ئافا.

تورکەکان ئەو بەلێنانەی پێ یان دابوو ین شکاندیان، ئێمەی کوردیان غافلگیر کرد. ئەبێ ئەو راستیە بلێن کە کوردەکانی ئاگری یان خەڵەتاند.

بەشێك لە هێزەکانی ئاگری خەریکی کاری دابین کردنی ژیانی خۆیان بوون. لەو زەوی‌یانەی کەوتبوونە ژێر دەسەلاتی تورکیا. هەندێ لە سوارەی کورد هەر لە سەرەتادا

روویان کرده هەندێ ناوچەی بەرزو ستراتیجی لە نێوان ئاگری گەورەو ئاگری بچووك. بۆ ئەوەی نەهێڵن هێـزەکـانی دوژمن دزەی بۆ بکەن و بیگرن. ئەو لوتکە بەرزانە هەمیشە شوێن مەبەستی هێرشەکانی دوژمن بوو.

بۆ ئابلوقەدانی هێزەکانی ئاگری و. پچراندنی پێوەندی‌یان لەگەڵ خاکی ئێرانی بێ لایەن دا. هەمــوومــان لەنــاو گونــدی بووین بۆیــە کەسێــك بەسەر لوتکەکانەوە نەبوو تاکو لەهـێرشەکان بمانپارێزن ئەگەر چی گوندێکی هاوسێشمان بە ناوی موسی بێرکی هەبوو. بەڵام هەنـدێـك لێمـان دوور بوو. بۆیــە سوارەکـان چوون و لووتکـەکانیان زامن کرد. دانیشتوانی هەردوو گوندەکە ماڵەکانیان چۆڵ کرد. ژن و منداڵەکانیان رووەو سنوری ئێران رەوانەکرد. فرۆکەکانی دوژمنیش لە ئاسمانی ئاگری‌دا ئاگروئاسنی ساروخەکانیان بەسەر ژن ومنداڵەکاندا دەباراند.

سەرکردەی کورد لەگەڵ بروهەسکی و ١٢ کەس لەگوند مانەوە بۆ لەروو وەستانەوەی هێرشــەکــانی دوژمن. شەر دامــەزراو گەرم بوو. بەڵام بە نیسبــەت ئاگری‌یەکان شتێکی ئەوتــۆنــەبــوو. چاومان لێبوو هێرشەکانی دوژمن سەنگەرەکانی بەرامبەر کانی کورکیان داگیرکرد. چەند سوارو تۆپێك لەوێ بوون. چاومان لە هیچ هێرشێکی هێزی پیادە نەبوو. تەقەی تفەنگ و تۆپەکان روویان لە ئاگری نەبوو. بەڵام شەوێکی قورس لە دەوروبەری کانی کورك هەبوو.

ژمــارەی دانیشتــوانی کانی کورك ٢٥ خانــەوادە بــوو. دوای رەزامــەنــدی حکومەت گونـدەکەیان ئاوەدان کردبووە. تێکۆشەرەکانی ئاگریش لەوە دڵنیابوون کە دانیشتوانی گوندەکە کارێکی وایان نەکردووە. دوژمن بوو رووژێنن. تاکو هێزەکانی دوژمن بەم جۆرە لە هەمــوو لایــەکەوە پەلاماریان بدات. لە پڕ دووکەڵ لەکانی کورك بڵند بوو گوندەکەی لە ئامێزی خۆی گرت. بۆیە ژن و منداڵەکان رووەو سنوورو ئاگری رایان کرد. من بە سواری ئەسپــەکــەم بۆ بەســەر کردنەوەی ناوچەکە دەچووم چاوم لێ‌ی بوو بەرەوگوندی شێخ عبدالقادر دەچوون. گەموالی حکومەت بوو. لەکاتی راکردنیان دا چاوم لێ بوو دوو منداڵ دایکیان وون کرد بوو. لەو دەشتە بەتەنیا مابوونەوە و دەگریان. منیش سکی دووکەڵی تۆپەکانی دوژمنم بڕی‌و هەردوو منداڵەکەم خستە پشتی ئەسپەکەو گەیاندمنە لای هەڤاڵان.

فرۆکەکانی دوژمن لە بوردومان کردنی ژن و منداڵ بەردەوام بوون. لە پڕ برازایەکی برو کە تەمەنی ٩ساڵ بوو. بە تفەنگەکەی فرۆکەیەکی پێکاو. کەوتە سەرزەمینی ژێر دەسەڵاتی تورك. دەستەیەکی سوارەی تورك بەمەبەستی دەربازکردنی فرۆکەوانەکە یەکسەر بەرەو فرۆکەکە رایان کرد. کەوتنە پشتی تەپۆلکەکان و لە ئێمە وون بوون.

تا ئەو کاتەش کەس نەیدەزانی هۆی ئەو هێرش و. رژاندنی جامی رق و تورەیی تورك چیــە بەسەر ئەو گوندەدا. هێندەی نەبرد چەند جەنگاوەرێك کە لەدیوی سنوری تورك بوون گەرانەوە. ئەوانیش ئەمانە بوون: ئیلخان. کورە بچوکی بـرو- مەلا شونواللە. لە

وەفادارەکانی گەلی کورد. کە لەرۆژانی هەینی. لە سەر مینبەری مزگەوتی ئاگری بەناوی گەلی کورد ووتاری دەخوێندەوە. پێنج پێشمەرگەشیان لەگەڵدا بوو و هاتنەوەو گوتیان: دوێنێ شەودرەنگانێك گەیشتینە کانی کورك.

گەلێ هیلاك و ماندو بوین. ویستمان شەو لەماڵی حەمید ئیسماعیل بمێنینەوە و بەیانی بێینەوە. نازانین تورکەکان چۆنیان زانی بوو کە ئێمە لەو ماڵەین. بەیانی زوو خاوەن گوندو خانە خوێمان (حەمید ئیسماعیل) بۆ دەست نوێژ چووبووە دەرەوە. چاوی بەژمارەیەك سوارەی تورك کەوتبوو. کە بەرەو گوندەکە دەهاتن. ئەویش یەکسەر جەنگاوەرەکانی وەبیرهاتبووەوە کە میوانی ئەون. رەوشتی کوردیش وایە هەموو شتێك دەکاتە قوربانی پاراستن و سەلامەتی میوانەکانی. بۆیەش حەمید بانگی لە سوارە تورکەکان کردبوو. نەیەنە پێشەوە. لەلایەکی تریشەوە بانگی لەژنەکەی کردبوو تفەنگەکەی بگەیەنێتێ. ژنەکەشی تفەنگەکەی گەیاندبووێ. ئێمەش لەو کەین و بەینەدا هوشیار بووینەوە. تفەنگەکانی خۆمان دەست داێ وسەنگەرمان گرت.

سوارەکان نەوەستان بەردەوام بوون لەهاتنە . پێشەوە بەرەو گوند. حەمید ئیسماعیل تەقەیەکی کردو یەکێکی پێکا ئێمەش فریای کەوتین. لەپاڵ حەمید دەستمان کرد بەتەقە. دانیشتوانی گوندەکەش بە|هانامانەوە هاتن. ژمارەیەکمان لەسەر بازەکان کوشت و دەستمان بەسەر چەکەکانیان داگرت. دوای ئەوە تیپێکی سەربازی دوژمن. کەشەو لەدەوروبەری گوندەکە مۆلیان خواردبوو. بەهاواری سەربازەکانەوە هاتن. ئیتر شەڕ بەگەرمی لەنێوانمان تاوی سەند. سێ کەس لەدانیشتوانی گوندەکە شەهید بوون. کاتێ زانیمان دەرەقەتی تیپە سەربازی یەکەی دوژمن نایەین. گوندەکەمان چۆڵ کرد. کشانەوەماندا ٣ ئافرەت و منالێکی چوار ساڵە شەهید بوون. ئێمە (جەنگاوەرەکانی کەلە گوندەکە بووین) بەرەو لای ئێوە هاتین و خەڵکی گوندەکەش بەرەو لای شێخ عبدالقادر رۆیشتن. دواتر زانیمان کە دوو پیاوو کچۆلەیەك و ـ خێزانی حەمیدو براکەی لە پاداشتی میوانداری چەند رۆژی پێشتری ئەفسەرە تورکەکان. بە گوللەتۆپی دوژمن بریندار بوو بوون.

هێزەکانی تورك دوای دانیشتوانی گوندی کانی کودك کەوتن کەڕایان دەکرد. هێزەکانی دوژمن هەر بەوەش نەوەستان بەڵکو سنوریان بەزاندو هاتنە ناو خاکی ئێمە. دەیانویست دەست بەسەر مەرو ماڵاتی دانیشتوانی کانی کورك دا بگرن کەلە لێواری رووبار. بەدیوی لای ئێمە دەیان لەوەراند. راکردنی ژن و منالەکان و راوە دوو نانیان لەلایەن هێزەکانی دوژمن رووداوێکی تراجیدی دەهێنایە بەر چاو. ئەو کارەساتە هیچ دەرفەتێکی زیاتر چاوەروان کردنی بۆ جەنگاوەرەکان نەهێشتەوە. کە تا ئەوساتە لەسەر دوندەکانەوە سەیری روداوەکەیان دەکرد. ئیتر جامی سەبر لەسەری رژا و جەنگاوەرەکانی ئاگری بۆ پاراستنی گیانی ئەو هەموو خەڵکە خۆیان خستە ناو ئاگری شەرەکەوە.

کوردە ئازاکان لەسەر ئەوە یەکانگیربوون. کە داستانی قارەمانێتی باوو باپیرانیان زیندوو بکەنەوە. کەمێژوو شانازیان پێوە دەکات. ئەبێ کارێکی وا بکەن گیانی ئەو پیاوە گەورانە شاد بکەنا . کە بە شمشێرو بەسواری ئەسپەکانیان دڕیان لەشەوی زوڵمەتی دوژمنان داو ئازادی نیشتمانەکەیان پاراست. ئەبێ بۆ هەموو لا یەکی بسەلمێنین. رۆ لە کوردەکانی ئێستا وەچەی ئەو قارەمانە مەزنانەن. گیانفیداکاری مەیدانی جەنگن و، هیچ گۆڕانێك بەسەر گیانی جەنگاوەری و خوێنی پاکی ئاری یاندا نەهاتووە.

بەکورتی ویستیان لەو رۆژەدا. گیانی ئازایەتی و فیداکاری نێوان کوردو تورك بەراورد بکەن. دۆست و دوژمنان نا چار بکەن دان بە ئازایەتیان دابنێن.

ئامادەی گیانبازی بوون لە پێناوی پاراستنی ئازادی خۆشەویستەکەیان. ئەگەر چی ژمارەو جۆری چەکی دوژمن گەلێ لەهی ئاگرییەکان زیاترو چاکتر بوو.

هەر کوردیك رووبەرووی سەد سەربازی دوژمن دەبووەوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئاگرییەکان هەر سوور بوون لەسەر بریاری خۆیان. بۆ ئەنجام دانی ئەو کارەش ئەبوایە ئازایەتی و گیانفیدا کاری کوردەکان جێگای کەمی ژمارەو جۆری چەکەکانیان پڕ بکاتەوە.

دوای لستنەوەو ماچ کردنی بەردە رەشەکانی ئاگری. کەبەنیسبەت گەلی کورد وەکو بەردی رەشی کەعبە وایە.

پشتیان کردە ئاگری و سنگیان کردە دوژمن. بێ گوێ دانە هێزو چەکی دوژمن بەرەو پێش هەنگاویان نا. مەیدانی شەڕ بێ پێچ و پەنا بوو. لە ئاگری دووربوو. ئەمەش بەهانەی دوژمنی سڕییەو لەوەی کە هەمیشە دەڵێن: کوردەکان پسپۆڕن لە سوود وەرگرتن لە بەرزایی و زورگ و شاخ و دۆڵەکان لەشەڕدا. ژمارەی هێزەکانی دوژمن ز ۆرتر.جۆری چەکیان باشتر. بەشی زۆری گردو تەپۆلکە بەرزەکان بەدەست دوژمنەوە بوو. هێزەکانی دوژمن لەناو گوندو لەسەر تەپۆلکەکان بوون. بە پێچەوانەی ئەوانەوە کوردەکان لە زەوییەکی تەخت و بێ پەناو پێچ بوون. لەگەڵ ئەو هەموو جیاوازیە.کوردەکان سوور بوون لەسەر شەڕ با ئەنجامەکەی هەرچییەك بێت. گیانی ئازایەتی کوردە ئێرانیە دێرینەکان بە جۆرێکی ئەوتۆ هانی دەدا. کەپێشبرکێیان لە سەر گیانبازی دەکرد.

ئاگرییەکان نەیان دەویست خوێنی کوردە بێگوناحەکان برژێت. بەڵکو دەیان ویست تۆڵەیان بسێننەوە. دەیان ویست گوڵە سپییە پاییزییەکانی لێواری رووبارە سنوورییەکەوسەوزایی زەویەکە بەخوێنی خۆیان رەنگ بکەن و بگەشێننەوە. دەیان ویست جارێکی تریش شەکانەوەی ئاڵای نیشتمانی کورد وەبیربێننەوەو.بێننەوە بەر چاوان. ریزی گوللە و تۆپ و ساروخەکانی دوژمن رێگای بەرەو پێشەوە چوونی لێ نەگرتن. جەنگاوەرە کوردەکان خوێن لە دەمارەکانی لەشیاندا دەکوڵا. هێزەکانی دوژمن نەیانتوانی خۆیان لە بەردەم خۆراگری و دلێری هێزەکانی ئاگری بگرن. بۆیە لە ئاگریکشانەوە بەرەو

گوندی کانی کورك رایان کرد. دوژمن به خەستی تۆپ بارانی پردی سەر رووبارەکەی بەردەم گونـدەکەی دەکرد تاکوردەکان نەتوانن لێیەوە بپەرنەوە. هەڤاڵە جەنگاوەرەکانم گەیشتنە سەر پردەکەو سەنگەریان گرت و دەستیان بەشەرکردن کرد

هەڤاڵەکانم هەموویان پیادە. هەر تەنیا من سوار بووم. کاتێ گەیشتمە نزیك پردەکە کە جێگایەکی وام بەدی نەکرد ئەسپەکەی لێ بشارمەوە. بۆیە لەنزمایییەك بەستامەوە. دوژمن بەخەستی بە مەترەلوز پردەکەی گوللە باران دەکرد بۆ ئەوەی نەهێڵێ کەسێك بپەرێتەوە. سەیرم کردو شەرەکە بەم جۆرە درێژە دەکێشێت. تەوەکەلم بە خواکردو سواری ئەسپەکە بوومەوەو گەیشتمە پردەکە. هەرچەندە هەڤاڵەکانم داوایان کرد پیادەبم نەوەکا ببمە جێ نیشانی گوللەی دوژمن کەلە گوندەکە مۆلیان خواردبوو. من پەریمەوەو رووی چەکەکەم کردە گونـدەکـە. لەوێش تەقـەیـان روو بەرووم کرد بەڵام من نەگەرامەوەو چوومە ناو گوندەکە. تورکەکان لەلای ترەوە لەگوندەکە چوونە دەرەوە. هەر لەو کاتەدا فەرمان بەیادو

دڵخەری‌و عوسمان کیلەم وسی سواری‌تر کرا. ناوچەی روو بە رووی پردەکە

ببرن کە ٥٥٠ مەترێك دەکەوێتە رۆژ ئاوای پردی کانی کورك. ئەوانیش ئەسپەکانی خۆیان بەرەو تەپۆلکەکانی دەستە راست تاودا کە هەندێك دەکەوتە پشتی هێزەکانی دوژمن.

چەند ئافرەتێك لە گوندەکە دیل کرا بوون. یەکێ لەوانە سك پڕ بوو. هەموو خۆیان شاردبووە. تورکەکان گوندەکەیان چۆڵ کردبوو. ئافرەتێك کە رازی نەبوو لەگەڵیاندا بچێت کوشتبـویان. شوێنی چەند نوکە رمێك بەلاشەیەوە دیار بوو. ئەو ئافرەتە ژنی ئامۆزای حەمید ئیسماعیل بوو. هەندێ لە ئافرەتەکان کەچاویان پڕ لە فرمێسك بوو.

وەختێ زانیـان کوردم خۆیان گەیاندە لام وخۆیان بەئەسپەکەمەوە شۆڕ کردەوە. قاچی ئەسپەکەیان گرتبوو نەیان دەهێشت زیاتر بەرەو پێشەوە برۆم.

برۆ و هەڤاڵەکانی رووبەرووی پڕ دەکە سەنگەریان گرتبوو. تەقەیان لەدوژمن دەکرد. کاتێ بینییان من بەسواری ئەسپەکەم گەیشتمە ناو گوندەکە هەڵسان وپیادە لەپردەکە پەرینەوەو بەرەو لای من هاتن. ئافرەتەکانمان وەلا ناو هەموومان چوینە پشتی گوندەکە. لەو کاتە یادو دڵخەری وعوسمان کیلەم گەیشتنە سەر تەپۆلکەکانی پشتی دوژمن وکەوتنە دەست وەشاندن لێیان. کاتێ تورکەکان سەیریان کرد. ئێمە دەستمان بەسەر گوندەکەدا گرت و. لەدوو لاشەوە هێرشیان دەکەینە سەر. ترسێکی زۆریان لێنیشت و. یەکجاری وورەیان بەردا.

برۆ هەسکی ووتی: ها ئێستـا نۆرەی من هات. دوای تکـاو لێـسـوور بونێکی زۆر ئەسپەکەی لێ سەندم، ئیتر بەسواری کەوتە شوێن ئەو سەربازانەی لەکانی کورکەوە رایان کردبوو. بەڵام زۆر دوورکەوتبوونەوە بۆیە هەرواو بەبێ دەسکەوت گەرایەوە برۆ دڵی ئاوی نەخواردبووە بۆیە دیسان هەر بە تەنیا رووی کردە سەنگەرەکانی لایەکی تری دوژمن

ریگاکە دوورو زەو ی یەکە تەختانی وبەردەلان بوو. ئێمەش بۆ ئەوەی تورکەکان دەرفەتی لێنەهێنن. بەخستی گوللەبارانی دوژمنان کرد. برو گەیشتە ئەو تەپۆلکەیەی تورکەکانی بەسەرەوە بوو. بەڵام تورکەکان بەهۆی پاشەکشەو شلەژاوی خۆیان هیچ ئاگایان لە برۆ نەبوو. فەرمانـدەی رۆمـەکـان لەهـەمـوویـان زیاتر بەپەلە بوو بۆ کشانەوە سواری ئۆتومبیلەکەی بوو ورای کرد. پاشان ئۆتۆمبیلەکەی بۆ راکێشانی تۆپە قورسەکان ناردەوە ولەدەست کوردەکانیان دەرباز کرد.

یادو زیلانی دڵخەری کەلەپشتەوەی دوژمن سەنگەری گرتبوو کەوتە هێرش کردنە سەر پاشمـاوە شکـاوەکەی هێزی دوژمن. توانی هەندێکیان بەدیل بگرێت. ئێمەش لەگوندی قوتس بەرامبـەر شاخـەکـەی پشتی بایەزید بووین. هاتینە دەرەوەو دەستمان بەتەقەی هەوایی کرد بەسەر پاشماوەی ئەو هێزە شکاو وراکردووە. هەروەها کۆمەڵێك سەرباز لەگەڵ تۆپەکانیان لەسەر بەرزایی قوتس بوون. ئەو شەرە شتێکی سەیر بوو.

زیاتر لە ٢٠٠٠ هەزار پیادە سواری مەشق پێکراوی چەکدار. بەباشترین تۆپی گەورەو بچـوك وقازیفەی قەنابیل ونارنجۆك. رووبەرووی ١٥ پیادەو ٦ سواری کورد دەبوونەوە بەڵام وەکو ئەوە وابوو گورگ بکەوێتە ناو مێگەلێکەوە. هەر کەسە بۆ خۆی رای دەکرد. کەس هەقی بەسەر کەسەوە نەبوو.

ژمارەیەك بەدیل گیران. فرۆکە پێکراوەکەو یاساولەکانی بەتەنیا مابوونەوە. کوردەکان تاگوندی قوتس ی قەدپاڵی چیاکەی بەرامبەری بایەزید چوونە پێشەوە.

کوردیکی خەلکی گونـدی هەلاج بەنـاوی ابـراهیم ئازوکـە کە فرۆکـەوانی فرۆکـە پێکـراوەکەی گەیاندبووە شاری بایەزید. لەکاتی گەرانەوەیدا بەهەورازەکانی قوتس دا هاتەوە کەپێیان دەووت (شەیتان هەوراز) کاتێ گەیشتە لای ئێمە ووتی کاتێ گەیشتمە شەیتـان هەوراز چاوم لێبـوو سەربـازە تورکـەکان لەبەردەم ئێوە رایان دەکرد. هەندێ ئەفسـەریش لەدوورەوە بە دووربین سەیریان دەکرد. یەکێکیان لەئەژنۆی خۆی دەداو دەیووت : خودایە ئەونەکبەتیە چی یە؟ ئەو هەموو پیادەو سوارەیە کەتۆپ پشتیوانیان لێ دەکا ت. ناتوانن خۆیان لەبەردەم چەند کوردێکی سك دراوی برسی بگرن و رادەکەن؟

ئێمە نەمانزانی ئەو راپۆرتەی فەرماندە تورکەکە دەربارەی ئەو شەرە نوسی. هێزەکانی کوردی بە چەند تەقدیر کردبوو. دەنگی شەرەکە لە نێو خەڵك بڵاوبووەوە ببوە ئەفسانە. چەنـدین داستـانی دەربـارەی هۆنـرایـەوە. دەیـان ووت سوار ئەسپێکی سپی لەریزی کوردەکاندا بوو. هێرشی دەکردە سەر تورکەکان و تێکی دەشکاندن.

رۆژ بەرەو ئاوابـوون دەچـوو کە هەنـدێ لە جەنگاوەرەکان بەرەو فرۆکە پێکراوەکە چوون ١٢٠ جەنگاوەر بەفەرماندەیی ئەیوب ئاغای برای برۆهەسکی . لەگەڵ ژمارەیەك لە چەکدارەکانی موسی بێرکی لەپێش هەموو کەسێك گەیشتنە سەر یاساولەکانی فرۆکەکەو دەستیـان بەتـەقەکرد. سەربازەکانی بەشێوەیەکی چاك خۆیان لەسەنگەرنابوو. لەنێوان

تەپۆلکەکانی نزیك گوندی دوودکان سەنگەریان لێ دابوو. دەبوو جەنگاوەرەکان ماوەی یەك کیلۆمەتر لەزەویەکی تەختاییو لە ژێر دەست ڕێژی گوللەی دوژمن بڕۆن تا دەگەنە فرۆکەکە، سەید ڕەسول بەرزنجی وفەرزەندە هەسنی. کەنموونەی ئازایەتیو قارەمانێتی بوون لەلای چەپەوە کەوتنە تەقەکردن لەسوارە تورکەکان. ژمارەیەك لەجەنگاوەرەکانیش ڕووبەڕوو سەنگەریان لە دوژمن گرت.

ئەو سوارە کوردەش کە بەتەنیا چووە کانی کورك. توانی بگاتە ئەوکەندەی ناوەراستی گردۆلکەکانی نێوان کوردو تورك. شەڕ لەنێوانیاندا گەرم بوو. سوارەکە لەئەسپەکەی نەهاتەخوارەوە. بەڵکو خۆی بەلادا خست تاگەیشتە لای ئەو گردەی دوژمنی بەسەرەوەبوو. بەهۆی لاشە زۆرە کوژراوە کەوتووەکان توانی خۆی لە ئاگری دوژمن بپارێزی.

فەرماندەی سوارەکانی تورك زانیان دەرەقەتی کوردەکان نایەن بۆ یە بریاری کشانەوەی دا. خۆی و سی سەربازی سوارەتێیان تەقاندو رایان کرد. سەید ڕەسولو فەرزەندە چوون ئەو ئەفسەرە بگرن. بەلام پێزا نەگەیشتن.

سەربازەکانی تر نەیانتوانی بگەنە ئەسپەکانیان بۆیە پیادەرایان کرد کاتێ دەنگی تەقە کەم بوەوە جەنگاوەرەکان بانگیان کرد: ڕۆمەکان رایان کرد. منیش بەپەلە بەرەو شوێنی ڕومەکان چووم. ووڵا خەکانیان لەگەڵ ٣ کوژراو وچەند بریندار و چەکەکانیان لەوێ مابوەوە. کوردەکان دەستیان بەسەر ووڵا خەکانیان داگرت دوژمنیش لۆقە لۆق دەکشا نەوەو. وەکو ڕەوە باڵندەی شکاری لەوزەوی یە تەختانیە دا رایان دەکرد.

سوار ئەسپێکی کورد. کاتێ بینی سوارە تورکە کان خەریکە دەرباز دەبن. بەتەنیا ئەسپەکەی رووەو دوژمن تاوداو گەیشتە سەریان. تفەنگی پێ نەبوو. بەڵام دەمانچەکەی بەدەستەوە بوو. گوللەیەکی بەرەو دوژمن تەقاند. دەمانچەکەی وەستاو قەوانەکە لەلوولەی دەمانچەکەی مایەوە. سەربازە تورکەکان کاتێ ئاوریان دایەوە دیسان تەنیا سوارێك دوایان کەوتوە ناشیەوێت خۆی بشارێتەوە بەڵکو بە تورکی بانگیان لێ دەکات: خۆتان تەسلیم بکەن: دەستتان بەرزبکەنەوە! هێزەکانی دوژمن حەپەسان. وەکو بلێی باڵندە لەسەرسەریان نیشتبێتەوە. خۆیان تەسلیم کرد. سوارەکە گەیشتە ناوەراستی دوژمن و سەربازێکی چەك کردو فەرمانی پێدان: چەکەکانتان بخەنە سەر زەوی! ئەوانیش بەگوێیان کردو چەکەکانیان دانا. ئینجا دیلەکانی دڵنیا کردو پێی ووتن: ئەمشەو ڕەوانەی بایەزیدتان دەکەمەوە. ئەو سوارەش جیا لەسەرکردەی کورد کەسێکی تر نەبوو.

هەندێ پشووم هاتەوە بەرو پێشمەرگەکانیش گەیشتن. چەکی دیلەکانیان کۆکردەوەو. پێشتر دەستم بەسەر تفەنگێکی تریش دا گرتبوو. بۆیە دام بەبرۆهەسکی. فرۆکە پێکراوەکە لە ئێمە نزیك بوو. چووین بۆ سەیر کردنی. بەداخەوە کەسێك لە ئاگرییەکان شارەزایی لە فرۆکەوانی نەبوو. بۆیە تۆپەکەی ناوی لێ کرایەوە لەسەر دەستوری

فەرمانـدەش فرۆکـەکە پڕ لە گیای ووشك کرا سەرکردەو ئەحمەد حاجی و برۆ لە نزیك فرۆکـەکـە مانـەوەو ئەوانی تر دوورکەوتنەوە. ئەوانیش دوای ئەوەی ئاگریان بەردایە فرۆکەکە ئەسپەکانیان بەرەو لای هەڤاڵەکانیان تاوداو دوور کەوتنەوە.

ئیتـر فرۆکـەکـە تەقی‌یەوەو پارچەکانی بەئاسمانا باڵیان گرت، دەنگی ئەو تەقینەوەیە زەنگی سەرکەوتنی کوردەکان بوو بەسەر رۆمیەکاندا. کاتێ جەنگاوەرەکان گەیشتنەوە نزیا ئاگری دیلەکانیان بە دەرپێیەکی کۆڵ ئازاد کردو رەوانەی بایەزیدیان کردنەوە. ئەو شێوە بەرێ کردنـەی دیلەکـان بۆ ئەوە بوو. هەمـوو خەڵك بیـان بینن و. رۆمـەکان نەتوانن شوێنەواری شکست و راکردنەکەی خۆیان لای جەماوەر بسرنەوە.

شەو باڵێ تاریکی خۆی بەسـەر ئەو قەسـابخـانەیەدا کیشاو لەبەر چاوانی وون کرد. بێ‌دەنگی‌یەکی لە چەشنی بێ دەنگی ناو گۆڕە ناوچەکەی گرتە باوەش و جێگای بێ دەنگی، دۆزەخی تۆپ و تفەنگ چۆڵ کرد. جیا لە دەنگی سمی ووڵاخەکانی دوژمن کە جەنگاوەرەکان گرتبـوویـان و پێ‌ی دەگـەرانـەوە ئاگـری. هیچ دەنگێکی تر گوێ لێ نەدەبوو ناڵە ناڵی برینـدارە تورکـە هەڵگـیرسێنەرەکانی ئەو شەرە خوێناوی‌یە گوێ‌ی مرۆڤێ کەڕ دەکرد. ئەمـەش پاداشتی ئەو تاوانـەیـان بوو کە دەرهـەق بەژن و منـاڵە بێ تاوانەکانی کورد کردبـوویـان. ئەو تروسکـاییـە لە فرۆکـە سوتـاوەکە بەرزدەبوێیەوە هیمای ماڵ ئاوایی جەنگـاوەرە کوردەکان بوو. ئەو قنبلەو ساروخانەش کە بۆ کوشتنی ژن و منالانی کورد خرابـوونـە ناو فرۆکـەکە. دوای ئاگر تێ بەردانی فرۆکەکە یەك بەدوای یەك تەقینەوەو دەنگێکی گەورەیان نایەوە. بەمەش بانگی سەرکەوتنی ئاگری یەکانیان راهێشت.

کاتێ جەنگاوەرەکان گەیشتنە سەر فرۆکەکە. دوو منالی کوردی گوندی هەللاج بەنیازی سەیـر کردن هاتبـوونـە نزیك فرۆکەکە کاتی گەیشتنیان سارۆخێك تەقیەوەو هەردووکی کوشتن. بەو تەقینەوەیەش پەردە بەسەر تراجیدیای کانی کورك دا درایەوە.

پێش ئەوە بەماوەیەکی کەم فەرماندەی هێزە سنووری‌یەکانی تورك (میر ئالای. فەرهاد بای) هەواڵی بۆناربووم و دەڵێ: بۆچی شەرکەرەکانمان بەرەو مردن راپێچ بکەین؟ با ئێمە هەردووکمـان مبارەزە بکەین. بە کوشتنی هەر یەکێکمان ئەو شەرە کۆتایی دێت. وەڵامم دایەوە: ئەگەر بزانم مردنی یەکێکمان کۆتایی بەو شەرە دێنێ. ئەوا هەر ئێستاو یەکسەر ئامادەی ئەو مبارەزەیە دەبم. بەڵام تا ئێستا تۆ عەقلت بەوە ناشکێ کە بۆچی ئێمەی کورد شەری تورك دەکەین! ئێمە داوای سەربەخۆیی گەلی کورد دەکەین ئەگەر دەوڵەتەکەتان دان بەو ئازادی‌و سەربەخۆییە دابنێ ئەوا بێگومان ئەو شەرە کۆتایی دێت. ئەگەر مبارەزەی منیش هەر پێویست بێت. ئەوا لەگەڵ تۆدا نابێ. بەڵکو لەگەڵ سەرکردەی گەلی تورك دەبێ. چونکە منیش نوێنەری گەلی کوردم.

پێش ئەوەی لەم ناوچەیەش برۆی. ئەوا بێگومان رۆژێك دادێت لەمەیدانی شەر بەیەك بگەین.

دەمەویَ ئەوەش بزانی کەرۆژیَك دادیَ من بمرم. بەلاّم لەناو کورددا هەزارانی وەك من هەیە.
بەلَکو لەمن باشتر هەیە. کەتوّلّەی کورد لەتورك وەربگرنەوە. ئەم شەرو کوشتارەش لەکاتێکا دەوەستێت وکوّتایی پیّ دیّت. کە ئەنجومەنی بالاّی گەلی تورك دان بەگەلی کوردو مافەکانی دابنیّت!
هەر ئەو شەوە ئیحسان نوری دیلەکانی راسپاردوو پیّی ووتن: بەمیر ئالاّی فەرهادی فەرماندەتان بلّیَن:ـ من ئەمروّ هاتم. زوّر خوّشحالّ دەبووم ئەگەر ئەوم لەمەیدانی شەر بدیباو بەیەك بگەیشتینایە. ئێوە بەچاوی خوّتان دیتتان. چ لێرەو چ لەکانی کورك. من بەپێشەوەی سوپای خوّم بووم. بەلاّم بەداخەوە ئەوم نەدیت. زوو رای کرد. هەموو جاریّ لەچەنگم رادەکات. پیّ دەچیّ گەلیّ تیژ بیَن بیّ. پیّی بلّیَن لەجیاتی خوّی سوارەکانیم گرت وچەکم کردن.
بەپێی ئەو بەلّیَنەی بەدیلەکان درابوو. ئازاد کران. ورەوانەی بایەزیدکرانەوە.
هەروەك بلّێی ئاوی / ووبارە سنوری‌یەکە گوّرانی بوّ ئاگری دەچری: هەتاوی ئازادیت لیّهەلاّت وتیشکەکانت بەسەراشیان رووناك کردەوەو ئازادیت لەنێو گەل دا چاند داگیرسیّ ئەی ئاگری.داگیرسیّ ئەی ئاگری!
لەمەلّەندە سنوریەکانی ئێران و. لەسەر کانیاوو گردوّلکەکانی (ئایبە). بەئاشکرا شەرەکانی کانی کورك بەدی دەکرا. نوێنەری حزبی تاشناقی ئەرمەنەکان. ئەو کاتە لە ئاگری بوو. ئەویش شاهیدی گیان بازی کورد بوو.
ئاگری زیاتر سەرفراز بوو هەیبەت وەمەزنی لەبەر چاوان زیاتر بوو. دەنگی گەنجەکانی ئاگری ئەو چیایەیان دەهێنایە لەرزین. ئەم پەرەگرافەی سرودی. ئاگریان دەووتەوە:ـ

داگیرسی ئەی ئاگری. داگیرسیّ ئەی ئاگری
تورکەکان لەهەیبەتی توّزراو توّقیون
چاوت لیّ بوو روّمەکان چون رایان کرد
داگیرسیّ ئەی ئاگری. داگیرسیّ ئەی ئاگری.

سەرکردەی کورد بەیاننامەیەکی بلاّوکردەوە. داوای لەرای گشتی جیهان کرد بروانێتە ئەو مەسەلەیە. لە بەیاننامەکەدا هاتبوو: سەربازەکانی روّم کاتیّ بەنیازی کورد کوشتن هێرش دیّننە سەر کوردستان و لەشەرا بەدیل دەکەونە دەست کوردەکان. ئەوا یەکسەر ئازاد دەکرێن. بەلاّم تورکەکان لەهێرشەکانیاندا بەشێوەیەکی زوّر دڕندانە رەفتار دەکەن. دەست لەژن ومناڵیش ناپارێزن. ئەگەر چی تورك دەولّەتێکی کوّن وبەچاوی شارستانی تیّی دەروانن.

کوردیش کێوی. بەڵام ئایا کامیان کێوی و کامیان شارستانین؟

زستان هات. بەفرو سەرما ڕەنگی چۆری شیریان بەباڵای ئاگری داپۆشی. هات وچوو وشەر. بەیەك دادان ودەسکەوت کەم بووبوومەوە. ئاگرییەکان ١٢ دەزگای تەلەفۆنیان دەستکەوتبوو.. بەڵام تەلیان نەبوو ئەو دەزگایانە بەیەکەوە ببەستنەوەو سود لەتەلەفۆنەکان وەربگرن. شەوێك فەرماندەی کورد لەگەڵ دەستەیەك سوارە پەلاماری ئیستگەی بایەزیدیان دا. کە پایەکایەکی سەربازەکانی تورك بوو. لەبەردەم دەرگای ژووری سەرۆکی ئیستگەی هێلی ئاسن. بەپێی پێویست خۆیان تەلی تەلەفۆنیان هێنا. سەربازێك هاتە دەرەوە چرایەکی بە دەستەوە بوو. کاتێ چاوی بەجەنگاوەرەکان کەوت، خەریکی تەل بردنن لەرز گرتی و بەبێ ئەوەی ووڕتەی لەدەم بێتە دەرەوە یەکسەر گەڕایەوە ئەو ژوورەی لێی هاتبووە دەرەوە. بۆ ڕۆژی دوایی ژمارەیەك لە گوندەکانی ئاگری بەهێلی تەلەفۆن بەیەکەوە بەسترانەوە. جەنگاوەرەکانی ئاگری بەچاکی ڕێکخرابوون. پلەیان دابوو بە ئەفسەرو جەنگاوەرەکان. ئیشارەتی ئاگری گەورەو ئاگری بچووك. کەلەسەر بەردێکی بچووك هەڵکەنرابوو. لەرووی پێشەوەی کڵاوی سەری جەنگاوەرەکان بوو. ئەفسەرەکانیش دروشمی (خۆیبون)یان دادەنا. دروشمی خۆیبون لەخەنجەرێك کە لەناوەراستی گوڵە گەنمێك دابوو. لە بەرامبەریشیدا پەرەموچەیەکی نووسین هەبوو. ئەو سێ نیشانەیە بەیەکەوە بەسترابوونەوە. هەتاوی سەر دەسکی خەنجەرەکەش هەموو دروشمەکەی دادەپۆشی. پلەی سەر شانی ئەفسەرەکان دیاربوو.

لەزستانی ئەو ساڵەدا فەرماندەی هێزەکانی تورك هەوڵ دەدا بە هەچ ڕێگایەك بێت ئیحسان نوری تیرۆر بکات. جێبەجێ کردنی ئەو ئەرکەشی بە شێخ عبدالقادر سپاردبوو. کەتا ئەو کاتەش موالی حکومەتا بوو. شێخیش زاواکەی و داقوی کورە گەورەی بڕۆهەسکی بو ئەو کارە ڕاسپاردبوو. بێگومان ئەوان بەنهێنی نەخشەیان دەکێشا.

تورکەکان. وەکو پێویست دەرکیان بە مەسەلە مەبدەئییەکانی ئازادی و سەربەخۆیی کوردەکان نەدەکرد. پێیان وابوو مشتە پولێك بەرتیل زامنی خەلەتاندنی خەڵکە بۆ خیانەت کردن لە گەلەکەی خۆی. تورکەکان ئاگاداری ئەوە نەبوون کەئیحسان نوری ئاگاداری ئەو کەین و بەین ونەخشانەیە. هەموو ئەونەخشانە بەپرس و ئاگاداری و ڕەزامەندی ئیحسان نوری دەکرا. هەرچۆنی بوو تورکەکان بو ماوەیەك بەو کارە خەڵەتێنران.

بەهار هات. چیای ئاگری بەپاوانی سەوزو گوڵ ڕەنگاو ڕەنگ ڕازایەوە. چوارەمین بەهار بوو. ئاگری لەدەست تورکەکان ئازاد کرابوو.وبوو بوو بەجێ نەزرگەی دڵدارانی خوێن گەرمی ئازادی و پارێزەرە جەسورەکانی. لا پاڵ و لوتکەکانی بوو بووبە لانەی گەنجە ئازاو پارتیزانە دڵدارەکانی ڕێگای ئازادی ڕۆڵەکانی گەلی کورد. ئەو چیایە بوو بوو بەقەڵای گیانی نیشتمانپەروەرێتی.. کوردستان بلێسەی تفەنگی دەستی جەنگاوەرەکان لەسەرانسەری کوردستانی تورکیادا شەوقی دەدایەوە.

پرسکی فکرو مەبدەئەکانی ئازادی هەموو دەسەلاتێکی بیانی دەسوتاند و تێکی دەشکان و لەناوی دەبرد. ئەو ئاگرە ئاگرێکی نری دەکوژاندەوە ئاگری تورکەکانی را کێشبایە ناو کەندو شیوو دۆڵەکانی خۆیەو. لەوێ بەخاکی گرگرتووی خۆی دەیسوتاندن.

سەرکردەی کورد هیوای بەیارمەتیو پشتیوانی هیچ جێگاو ناوچەیەك نەبوو. بەپێی پێویستی رزگارکردنی ناوچەکانی ترو بەرفراوانکردنی مەیدانی شەڕ چەك و تفاقی شەڕیان دەست نەدەکەوت. ئەو راستییەشی باش ئەزانی کە رووبەروو بوونەوەی تۆپ و فڕۆکەو تانکی سوپای باش مەشق پێکراوی تورك کارێکی قورسە. جەنگاوەرەکان ئەبوو تەنیا

بەتفەنگ بەرسنگی هێزەکانی دوژمن بگرن. لەگەڵ ئەوەشدا سەرکردەی کورد ئەمەش دەزانێ کە هێزەکانی کورد بە گیانفیداکاری و نیشتمان پەروەریو لە خۆبوردویی دەسەڵاتی خۆیان بەسەر چیای ئاگریدا فەرز کردووەو دەیپارێزن. هێزەکانی دەوڵەتی تورك هیلاك و ماندوو و لەت لەت دەکەن.

بەپیادەکردنی تاکتیکەکانی توانی دەنگی ناڵەی هەژاران و ئیرادەی بە هێزی گەلی کوردی تێکۆشەر لەپێناوی ئازادی بە نەتەوایەتیو نیشتمانیەکان بگەیەنێتە گوێی رای گشتی جیهان و دەسەڵاتیسیاسیو ئابوری تورکیا بلەرزێنێ. ئەو جم و جوولە تاکتیکیانە جێگای رەزامەندی و سوپاسی لیژنەی مەرکەزی حیزبی خۆیبوون بوو

دەوڵەتی تورکیا. سوودیان لەتاقی کردنەوەکانی رابردووی خۆیان وەرنەگرت. ئەم جارەش وەکو جارەکانی پێشوو هەمان رێگای کۆنییان گرتەوە بەر لە شەری بەلقانی ساڵی ١٩١٢ گوێی بە مەسەلەی ماف و ئازادی نەتەوەیی ئەرنائوت نەدا کاتێ تورکیا خاکی بەرفراوانی رومێلی (بەشی ئەوروپای تورکیای ئێستا. لای تەراقیاوەرگیری عەرەبی) لە دەستدا. جامی رق و تورەیی خۆی بەسەر عەرەبەکاندا رشت. رەفتاری نامرۆڤانەی جەمال پاشای وەزیری دەریای تورك و. لەسێدارەدانی سەرکردەکانی عەرەب لەشام جێگای بێزاریو نارەزاییەکی زۆری عەرەبەکان بوو. سەرەنجام راپەرینی شەریف حسێن لە مەککە هەموو خاکی عەرەبی ژێر دەسەڵاتی تورکیای رزگار کرد بەڵام تورکەکان بەمەش هەر قایل نەبوون. تورکەکان لەئەنجامی تێروانینییان تورانیزم نەیان دەتوانی دەرك بەو راستییە بکەن کە ئاری نەژادەکان دیوارن لە رێگای گەیشتنیان بە مەرامە چاو چنۆکیەکانیان. بەتایبەتی نەیان دەتوانی جیابوونەوەی کوردستان کە دانیشتوانەکەی $\frac{2}{4}$ ی دانیشتوانی تورکیایە دەرك پێ بکەن. بۆیە هەمیشە دووچاری هەڵە دەبون. بەمەبەستی سەقامگیر کردنی رێکخستنەکانی خۆیبوون لەکوردستان دا پێکهێنانی مقاوەمەتی گشتی. بە پێویستم زانی چەند دەستەیەکی چەکدار رەوانەی قوڵایی کوردستان بکەم. بۆ ئەوەی چەکدارانەلەلایەك هێزەکانی تورك مەشغول بکەن. لەلایەکی تریشەوە جەماوەر لەرێکخستنەکانی خۆیبوون رێکبخەن. ئەگەر چی ژمارەی ئەو دەستانە زۆر کەم بوون.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەگەیشتنە قوڵایی کوردستان. لەناوچەی سەخت وعاسێکاندا ئەرکەکانیان بەهێزەکانی ناوچەکە دەسپارد. بەمەش حکومەتی تورکیا نەک هەر لەنزیکـ ئاگرییەوە. بەڵکو لەسەرانسەری کوردستان. بەئاگری ئازادییەوە دەسووتا.

ئاگری مەیدانی بەیەکا هەڵچوونی ئاگری نێوان کوردو تورک بوو. ژمارەی ئاگرییەکان زۆر نەبوو. سەربازی ئەوەی کە کێڵگەی کشتوکاڵ زۆر کەم بوو. بەڵام ئەوەی هەش بوو لەژێر رەحمەتی ئاگری تۆپەکانی تورک بوو. بۆیە کەسێک نەیدەتوانی ئەو زەویانە بەناو بێنێت. ئەوەی دەستی تفەنگی بگرتایە رووبەرووی دوژمن دەوەستاو بەرسنگی لێ دەگرتن. ئەوانە سنگیان کردبووە قەڵغانی ئازارو کوڵە مەرگی کوردستان و رووبەرووبوونەوەی سوپای گەورەی کۆماری تورکیا. بەمەش ئەرکێکی گەورەو قورسیان گرتبووە ئەستۆ. ئەویش رزگارکردنی کوردستان بوو. ئەوجەنگاوەرانە دووچاری جۆرەها ئاستەنگ و هیلاکی دەبوونەوە. رووبەرووی مەترسی گەورەو گیانبازی دەبوونەوە. بەڵام لەناخەوە. لەژێر ئاڵای شەکاوەی گەلەکەیاندا هەستیان بەئارامییەکی سایکولۆجی مەزن دەکرد. ژیان لە ئاگری ئاسایی و خۆش بوو گەلێ جار یاری سوار سوارانێ و نیشان دانانیان دەکرد. گەلێ جار لەیارییەکانیان گوللەو تۆپیشیان بەکاردەهێنا لەکاتی یاری شەرەکانیشدا یارییان بە گوللەو تفەنگ دەکرد. بۆیەهەمیشە پێویستیان بە فیشەک هەبوو. ترس و بێ ئومێدی هەرگیز نەیان دەتوانی زەفەر بەئاگری ببەن.

دوای شەری کانی کورک وورەی دانیشتوانی ئاگری بەرزترە. بیروباوەریان سەقامگیرو بەهێزتربوو. بڕواییەکی ئەوتۆیان بەخۆیان هەبوو کە دەیان ووت: تیپێکی سوپای تورک ناتوانێ هێرشمان بکاتە سەر. لە راستیشدا هەروەکو دەیان ووت وابوو.

داوای ئەوەی (زوهدی گویفن) ئەفسەری تورک گەیشتە وەدەکەی دەربارەی شەرەکەی نێوان سەربازە تورک و کوردەکان نووسی: لەشەری ئوسمان کلم(ئالتون دش) کەلە نزیک ناوچەی شەمکان و تورلجە (پێشتر پێیان دەووت فولق. نێوان ئگدو ـ فاخرمان) روویدا هێزەکانی سوپای تورک تێک شکان. رۆژی دواتر لەگەڵ تابورێک سەرباز چووینەوە مەیدانی شەرەکە. چوارلاشەی سەربازمان دۆزییەوە. بەپێی دەستووری سەربازی ناشتمانن رۆژی دووەمین چیاوشیوەکانی ناوچەکە گەراین لەنزیک هۆبەی خێڵی شەمکان چوار کوردمان لەشیویکا گرت و گەراینەوە بنکەکانی خۆمان.

ئەوانەی گیرابوون. بێگومان شوان بوون و بەبێ هۆ گیرابوون و بردبویانن. دەوڵەت بریاری هێرشێکی سەربازیدا بۆ سەر خێلی شەمکان کە تەیمور ئاغا سەروکیان بوو. ژەنەراڵ صبحی فەرماندەی ناوچەکە. هەندێ ئامۆژگاری بۆ هێزەکەی بڵاوکردەوە. دوای دەست پێکردنی هێرشەکە شەو لەگوندی کاپلوچە مانەوە. لەوێ رووداوێکی دڵتەزێن روویدا زوهدی گویفن لەوبارەیەوە دەڵێت: خەوتبووین. لەگەڵ دەنگی تەقە خەبەرمان بویەوە. گوێمان لێ بوو یاوساوڵەکە دەڵێ: لێرەوە رای کرد. بیرەدا رۆیشت هەمووماں

به تەواوی جلەکانمانەوە نووستبووین. تفەنگ و دەمانچەمان لە ژێر سەری خۆمانەوە دانابوو. هەمووومان بە پەلە چووینە دەرەوە، بینیمان (ئامو) پێستی بەرانێکی لەبەر کردبوو وکەوتبووە ژێر خەرمانی ئالیک، لەوێ دەریان هێنا، ئامۆدوو گوللەی پێوەبو یەکێ لە گوللەکان بازوی هاری بوو.

گوللەی دووەم بەردەستی ڕاستی کەوتبوو کەتفەنگی پێدەگرت. ئەگەر چی برینەکەی سەخت بوو. ونەیدەتوانی کاری بکات. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەدەستە زامدارەکەی تفەنگەکەی لەئامێز گرتبوو هەرچەندە بەدەستی دوو سەربازەکان چەکەکەیان لێ سەندبوو هێنایان بۆ چادرەکانی خۆیان. لێیان پرسی: بۆچی پێستی بەرانت لەبەر کردووەو هاتوێتە ناوگوند. ئەشت زانی ئەو هەموو سەربازەی تێدایە؟ لەوەڵامدا ووتی: بۆ تۆڵە سەندنەوەی برایم فەتۆ هاتووم ویستم هەڵبکوتمە سەرچادرەکانی ئێوە (مەبەستی لەئەفسەرەکان بوو) وبتان کوژم بەڵام لەبەدبەختی یاساو لەکەتان بەدی کردم.

پێش ئەوەی بگەمە چادرەکەتان برینداری کردم. ئامو لەخێڵی شەمکان و لەدەستەی کەرەم قاسو بوو. هەربەوبرینەو لەئەنجامی خوێن لەبەر ڕۆیشتنێکی زۆر مرد. بەڵام کورد بەهەر ڕێگایەك بێت تۆڵەی خۆیان دەسێننەوە. وا دەردەکەوێت ئەو کوردە لەئەنجامی خوێن لەبەر ڕۆیشتنی برینەکەی نەمردبوو. بەڵکو لەناو چادرەکە کوشتبوویان. ئەوەش ڕەفتاری دڕندانەی ئاشکرای تورکە بەرامبەر بەبریندارە کوردەکان خوا پشتیوانی زوڵم لێ کراو و چەوساوانە. ئەمەش نموونەیەك بەڕاستی قسەکانمان: (ڕۆژێکی تر هێزەکانی تورك لەڕێگای قەرەکوسە هەندێ کەسیان لە خێڵی شەمکان گرت و پێش خۆیان دان و بردیان. زۆهدی گویفنی ئەفسەری تورك لەم بارەیەوە دەنووسێ و دەڵێ: (١٥) دیلی کوردی دەست کەلەپچەکراومان پێبوو، لەنزیك گوندی بالکلکول. لەلایەن هەندێ کورد درایەنە بەشیلکی گوللە. دیلەکان لەنێوان تەقەی هەردوو لادامانەوە. سەرەنجام هەموویان کوژران). ڕاستی ئەو ڕووداوە ئەوەیە کە تورکەکان ئەو (١٥) کوردەیان بردبووە شاخەکان و لەوێ بە گوللە هەموویان کوشتبوون. لەبەرئەوەی تورکەکان خۆشیان هەستیان بەسوکیو بەد ڕەفتاری ئەوکارەی خۆیان کردبوو بۆیە بەوشێوە لەڕۆژنامە بڵاویان کردەوە. شێخ عبدالقادر لەگەڵ داروودەستەکەی خۆی ڕوویان کردە چیای ئالاداخ. ئاگرییەکان پێیان خۆش بوو شێخی موالی حکومەت بێتە گۆشەیەکی ئاگری وبۆخۆی لەوێدا بنیشێ، بۆجێبەجێ کردنی ئەو هیوایەش سەرکردەی کورد نەخشەیەکی دارشتبوو.

بەشی زۆری خێلی هەسەسورو خێلی فوتان کە موالی دەوڵەتی تورکیابوون. پەیوەندییەکیشیان لەگەڵ ئاگرییەکان هەبوو. سەرکردەی ئەوخێڵانە بە نهێنی پەیوەندیان بەدەوڵەت کردبوو. پێیان ڕاگەیاندبوون کە شێخ عبدالقادر پەیوەندی بەئاگرییەکانەوە هەیەو. بۆمەسەلەیەکی تایبەتیو لەسەر داواکاری ئاگرییەکان

بچێتەچیای ئالاداخ، هەروەها ئەو خێلانە ڕەزامەندی دەوڵەتیان وەرگرتبوو لەرێگە پێگرتنی شێخ عبدالقادر بۆ چیای ئالاداخ. بۆیە هێزەکانی خێلی هەسەسوری و قوتان لەنزیک قزل دزە ڕێگایان لە شێخ عبدالقادر گرت.

دوژمنایەتی شێخ عبدالقادر لەگەڵ ئیحسان نوری و، هاوکاری کردنی لەگەڵ دەوڵەت بەو بەری ئارەزووی خۆی بوو. بەڵام کوشتنیان بۆ کوشتنی ئیحسان نوری لەوەوە سەرچاوەی هەلگرتبوو کە شێخ عبدالقادر جڵەوی ئیرادەی خۆی دایەدەست دەوڵەت، عەلۆ بەشوکە لەخێلی شەمکان بوو تەسلیم بەدەوڵەت نەبوو، ماڵەکەشی هاوسێی ماڵی شێخ عبدالقادر بوو ئەو خۆتەسلیم نەکردنە جێی نارەزایی شێخ بوو بۆیە چەکدارەکانی خۆی نارده سەرماڵەکەی تا ئابلوقەی بدەن و بیگرن. شەر لەنێوانیان هەلگیرسا. دەستەیەك لە جەنگاوەرەکانی ئاگری بۆ پشتیوانی عەلۆ بەشو چوون لەئەنجامی شەرەکەدا چەکدارەکانی شێخ شکستیان خواردو کشانەوە، پاش تێپەربوونی مانگێك بەسەرئەو ڕووداوەدا. کاتی عەلۆ بەشو لەناو خاکی تورکیا بوو. وماڵەکەیان بی پیاو مابوونەوە، شێخ عبدالقادر جارێکی تریش چەکدارەکانی خۆی ناردەوە سەرماڵی عەلۆ بەشوو تالانیان کرد. ئەو ڕۆژە تاژدین لە خێلی زرکان لە ماڵی عەلۆ بەشو میوان بوو. پیاوەکانی شێخ لەگەڵ کۆمەڵێ خزمەتکارو شوان بەدیلیان گرت. کاتێ شێخ لەدوورەوە تاژدینی بەدی کرد پرسی ئەوێهێ کێیە؟ لەبەر ئەوەی جل و بەرگی تاژدین لەجل وبەرگی ئیحسان نوری دەچوو. بۆیە وتیان: ئیحسان نوری یە. شێخ نارەحەت بوو. بەتوورەییەوە وتی: ئینجا من چی لێبکەم ؟ نەدەتوانم بیکوژم. نەدەشتوانم بیدەمە دەست دەوڵەت، چونکە ئەوکاتە هەموو کورددەبێتە دوژمنم.

دەوڵەت هەوڵێ دەدا دووبەرەکی و دوژمنایەتی بخاتە نێوان خێڵەکانی کورد. دەیویست هەرچۆنێ بێ تۆوی جیابونەوەو ناکۆکی بخاتە ناوبەشێك لەو خێلانەی لەژێر سایەی ئازادی و لەئاگری دا دەژین. لەپێناوی هێنانەدی ئەو مەبەستەش دەوڵەت داواکاری یەکانی خێلی (قوتان) وهەسەسوری پەسندکرد بەڵام درەنگ بوو. تورکەکان نەیاندەتوانی تێبگەن ئەوانەی بەئازادی و بێ دوودڵێ گیانی خۆیان دەکەنە قوربانی سەندنەوەی مافە نەتەوەییەکان. هیچ هێزێك نیە هەروا بەئاسانی بتوانێ دووبەرەکیان لە نێواندا بچێنێ. مەسەلەکەی شێخ عبدالقادریش نموونەیەکی تایبەتیە لەوبوارەدا!

خێلی شێخ عبدالقادر لەرێگای ئالاداخ دا، ڕووبەڕووی هێزی خێلەکانی هەسەسوری و قوتان بوونەوەو پاش شەرێکی کورت ڕێگایان کردەوەو گەیشتنە چیای ئالاداخ. پێشتر قایمقامی بایەزید لەترسی کوردەکان جێگای خۆی لەگەڵ قایمقامی قەرەکوسە گۆری بوو. لەگەڵ ئەوەشدا زۆربێ شەرمانە هەر خۆی بەوالی بایەزید دەزانی. بۆیە ڕۆژێك بە دوای شێخ عبدالقادری ناردو داوای کرد سەردانێکی بکات. بەڵام شێخ بڕوای بەدەوڵەت نەمابوو. نەشی دەزانی مەبەست لەودیدەنیە چیە. خێلەکانی

هەسەسوری‌و قوتان دوای ئەوەی نەیانتوانی رێگا لەخێڵی شێخ بگرن. دەوڵەتیان واتێ گەیاند کەشێخ یاخی‌بووەو بەتەواوی سەر بەئاگرییەکانە. هەندێ لەشەخسیەتە نیشتمان پەروەرەکانیش بە شێخیان ووت ئەروێ باشە. دەوڵەت دەیەوێ زیندانت بکات شێخیش بەقسەی کردن و خۆی نەرۆیشت. بەڵکو براکەی و شێخ حەسەنی زاوای نارد خێلەکانی هەسەسوری‌و قوتان بەڵێ پرسراوەکانی تورکیان ووت: ئەوە بە چاوی خۆتان بینیتان کە خۆی نەهات. هەر لە ئێستاوە سەرپێچی دەکات، بەم جۆرە لە بن گوێ خوێندنی دەوڵەت لەلایەن ئەودوو خێلەکاری خۆی‌کرد. والی بایەزید لەیاخی بوونی شێخ کە تادوێنێ موالی دەولەت بوو دلنیابوو.

لەراستی‌دا ئەو هەموو شتانەی کەبوون بەنەخشەو دەسکردی فەرماندەی کوردبوو. ئەگینا شێخ لە واقیعدا موالی دەوڵەت بو. لەگەڵ لێپرسراوانی دەوڵەت بەیەکەوە نەخشەیان بۆ کوشتنی من دادەنا.

مەبەستی دوژمن لەو هەموو کارانەی‌دا چاندنی تۆوی دوژمنایەتی بوو لەنێوان خێلەکانی کورد. چونکە بەشێك لە خێلەکانی هەسەسوری‌و شاکی لەریزی تێکۆشەرەکانی ئاگری‌بوون و خەباتیان لە پێناوی ئازادی‌و مافەرەواکانی گەلی کورددا دەکرد. دەوڵەتیش دەیویست گیانی دوژمنایەتیان بخاتە نێوان و بەرێگای سیاسەت هێزەکانی ئاگری لەیەکتر دووربخاتەوە. دوژمن بەهەمووتوانایەوە ئەو سیاسەتەی پیادە دەکرد. هیوای زۆریشی پێ‌بوو. بێ ئاگابوو. لەوەی کە هیچ هێزێك ناتوانێ جیاوازی بخاتە نێوان ئەوگیانبازانەی ئامادەی مردنن لە پێناوی ئازادی گەلەکەیاندا.

ئاگرییەکان بەشاخەکانا سەرکەوتنەوەو چوونەوە مێرگ و پاوانەکان، فەرماندەی هێزەکانی تورکیش فەیلەقێکی لەهێزی پیادەو چەندین تۆپ لەسەرگردی (لوتە سوور)ی بەرامبەر پردی تاویری شێخلوی نزیك سنووری ئاگری ـ تورکیا دامەزراندبو.

هەروەها فەیلەقێکی تریشی لەسەر (لوتەرەش)ی بەرامبەر بارەگای ئیحسان نوری‌و بروهەسکی لەگوندی کورد ئاقا دانابوو. هێزەکانی تورك سەنگەرەکانی خۆیان قایمکرد هێزە سنوورییەکانی سەرتاسەری مەڵبەندە سنوورییەکانی ئێرانیان زیاترکرد. بەو تۆپانەی لەسەر لوتە سوور دامەزرا بوون کیلکەکانی نێوان کورد ئاقاو شێخلۆیان تۆپ باران دەکرد. ئەوتۆپانە هەرهەمان تۆپ بوون کەلەساڵی ١٩٢٢ لەژێر فەرماندایەتی ئیحسان نوری بوو کەئەوێ رۆژێ فەرماندەی هێزی سنوورییەکانی تورکیا ـ ئێران بوو لە ناوچەی بایەزید. بەڵام کاتێ ئیحسان نوری لەوێ بەرەو ئاگری کشایەوە نەیتوانی تۆپەکان لەگەڵ خۆی ببات بۆیە لەوێ جێی هێشتن.

فەرماندەی هێزەکانی تورك واتێگەیشتبوو بەو کارەی دەتوانێ ئابلۆقەی هێزەکانی ئاگرێ بداو رێگای هات و چوویان ببرێت. بەڵام چۆن دەتوانن ئەو کارە بکەن کاتێ

تورکەکان خوێنی تازەیان دەکردە دەماری هێزەکانی خۆیان، ئاگری یەکانیش لەبەرامبەر ئەواندا ژمارەیان زیادی دەکرد. عومەر بەسێ سەرۆك خێلی کەلتوری ـ لەگەڵ خێلەکی لەلای باکـوری ئاگـری، لەناوچەی ئەگدەر نیشتەجێ بووبوون لەلاکەی تری چیاکە عەلۆی بەکرو عەبدوللا خەلەف سەرۆکی خێلی قزلباش ئوغلی کەیەکێك بوو لە بەناوبانگ ترین لاوی کوردی ئازادی خوازو ئازا نیشتەجێ بوون. کە ماوەی چەند ساڵێك پێش لەگەڵ بەشێك لەخێلەکەی لە ئێران هاتبوون و لە نێو کوردەکانی تورکیا لە روژهەلاتی ئاگری نیشتەجێ بووبوون. هەروەها ئەنوەر مزراف لە بنەماڵەی سەرۆکەکانی خێلی زیلان. هەموو ئەوانە لە هێزەکانی ئاگری بوون. بەم جۆرە مەلبەندی باکوری ئاگری لەگەڵ هێزەکانی ئاگری یەکیان گرتەوە. هەندێ لە کوردە نیشتەجێکانی بەشی باکوری چیا هێشتا وازیان لە موالێتی بوون و دەولەتی تورکیا نەهێنابوو. بەلام لەگـەڵ ئەواندا هەتاوی ئالای ئازادی کوردستان بە تیشکـی خۆی هەموو دەوروبەری چیای رووناك دەکردەوە. هیچ کەسێکیش لەکارمەندەکانی دەولەت ئازایەتی ئەوەی تێدا نەبوو رووبکەنە چیاکان.

ئەردەشێر مورادیان

ئەو ساڵە ساڵی ١٩٢٩بـوو. پێنجـەمین تەمەنی شورش بوو. ئێمەچووبووینەپاوانەکانی (زۆزان) کاتێ پیاوێکی کورد هات و دیارییەکی بۆ ئەردەشێر مورادیان هێنا کەنوێنەری ئەرمەنە تاشناقەکان بوو لای ئێمە، دیارییەکەی لەگەڵ نامەیەك بە ئەردەشێرد او پێی ووت : (کوری مامت لەتەفلیس هاتۆتە یەریڤان بۆ چاوپێ کەوتنی تۆ. ئەم دیاریو نامەیەی بۆ ناردی). لەنامەکە هاتبوو: (بیستم تۆ لە چیای ئاگری، حەزم کرد چاوم پێت بکەوێت. بۆ ئەم مەبەستەش هاتمە یەریڤان). روژێك وەرە ئارالق. کەناری ئاوی ئاراس. منیش دێمە ئەوێو لەوێ یەکتر دەبینین.) تورکەکان دەیان ووت: ئارالق خاکی تورکە. رووبەرووی رووباری ئاراس. بەلام لەواقیع دا لە ژێر دەسەلاتی ئاگری یەکان بوو. ئاوی ئاراس هێلی سنووری نێوان تورکیاو روسیا بوو!

ئەردەشـێر سووربوو لەسەر بینینیکوڕە مامەکەی. چونکە ماوەی چەندین ساڵ بوو یەکتـریـان نەدی بوو. سەرکـردەی کورد پێی خۆش نەبوو بە تەنیا بروات. بۆیە ١٥ سواری بەفەرماندەیەتی عومەر بەسی کەلتوری لەگەڵ ناردو پێی ووتن: نەکەن لەرووباری ئاراس بپەرنەوە. ئەوبەری رووبارەکە خاکی رووسە ناوچەی ئارالق زەوییەکی رووت و بێ دارو درەخت و دەوەن بوو. هیچ سیبەرێکی سروشتی ئەو تۆی لێ نەبوو مرۆڤ بتوانێ لەسـایـەیـدا بحـەسێتەوە. بەلام دیوی روسیا تەواو بە پێچەوانە بوو. دارو دەوەن و درەختێکی زوری لێ بوو ئەفسەری سوفیەتی. سەرۆکی مەلبەندی سنوری پێیوت: کوری مامت لە بەریڤانە هەر کا تێك ئاگاداری بکەمەوە دێ

ئەردەشێر زانی ئەفسەرەکە ئەرمەنیە بۆیە بەزمانی ئەرمەنی قسەی لەگەڵ کرد. بەلام ئەفسەرەکە وەلامی دایەوەو ووتی: من زمانی ئەرمەنی نازانم، ئەردەشێر وەلامی دایــەوە و ووتی: «من دەزانم تۆ ئەرمەنی» ئەفسەرەکە نکوڵی کرد. پاشان بەزمانی روسی قســەیــان کرد. ئەفســەرە روســەکــە ووتی: بۆ چی بەو قرچــەی نیوەڕۆیە لەبەر هەتاو وەستــاوی؟ وەرە ئەم بەر. لەژێر سێبەر ئیستراحەت بکە تا کورە مامەکەت دێت! راست دەڵێم ئەگەر بڵێم لای ئێمە وەکو پولوی ئاگر دەسووتا. بۆیە ئەردەشێر ئاوری دایەوە لای عومــەر بەسێ و پێی ووت:ـ ئەفســەرەکە راست دەڵێ. وەرە بالە رووبارەکە بپەڕینەوەو بچینە لایان. عومەر بەسێ وەلامی دایەوە: ئەی سەرکردە نەیووت نەکەن بپەڕنەوە ئەو بەر؟ ئەر دەشێر و وتی:ـ سەرکردە نەیدەزانی ئێمە لێرە ماوەیەکی زۆرمان پێ دەچێ. ئەگەر ئێوە نایەن من بە تەنیا دەچم کاتێ عومەر بەسێ زانی ئەردەشێر تەنیا دەچێتە ئەو بەر. چوار سواری هەڵبــژاردو دوای کەوتــن بۆ ئەو بەرو نەیــانــهــێــشت تەنیــا بێت. بەم جۆرە لەرووبارەکە پەڕینەوەو چوونە مەڵبەندی سنوری روس. بەلام سوارەکانی تر هەر لەوبەر مانەوە.

ئەفسەرە روسەکە ووتی: مەڵبەندی سنوریمان زۆر لێرە نزیکە. کوڕی مامیشت دێتە ئەوێ. بفەرموون با بڕۆینە ئەوێ. لەوێش دەتوانین باشتر خزمەتتان بکەین. بەو جۆرە چوونە ئەوێ. کاتێ لە دەرگای بارەگای مەڵبەندەکە چوونە ژوورەوە روسەکان بەساردی پێشــوازیــان کردن. چەکیــان کردن و ئەسپــەکــانیــان لێ سەنــدن. کاتێ عومەر بەسێ بە ئەردەشێری ووت: من هیچ لێ یان دڵنیا نیم. نیازیان بەرامبەرمان پاك نیە. شتێکی ترسناك لەمەسەلەکەدا هەیە. ئەردەشێر ووتی: ئەمنیش خەریکە گومانم لا پەیدا بێت» سەعاتێك تێ پەری. هیچ هەواڵێکی کوڕی مامی نەبوو. لە بەر ئەوەی عومەر بەسێ پیاوێکی زیرەك و ووردو تاقی کردنەوەی ژیان قاڵی کردبووە. رووی کردە ئەردەشێرو پێی ووت: من هەوڵ دەدەم بە هە چ رێگایەك بێت خۆم رزگار بکەم. ئەردەشێر وەلامی دایەوە، من ناتوانم. بەلام ئەگەر تۆ ئەو کارە لە خۆت رادەبینی بیکە!

راکردنی عومەر بەسێ

عومــەر بەسێ چووە لای لێ پرسراوی مەڵبەندەکەو پێی ووت: سوارەکانم لەو بەری رووبــارەکــە مــاونەتەوەو قرچەی هەتاوەکە دەیان سوتێنێ. دەمەوێ بچم و ئەوانیش بێنمە ئەم بەرە رووسەکان بەو قسەیە خۆشحال بوون و ووتیان زۆرباشە!

ئەسپێکیان بۆ هێنا بۆ ئەوەی سواری بێت. کە دینی ئەسپەکەی خۆی نیە پێی ووتن: ئەبێ بە سواری ئەسپــەکــەی خۆم و بەچەکەوە بچم. ئەگەر بەچەك و ئەسپەکەی خۆم

نەچم. ئەوان وا دەزانن کە ئێوە چەکتـان کردوین و ئەسپەکانتان لێ سەندوین. ئەوسا لەگـەڵم نایـەن. روسـەکان قسەکەی ئەویان پێ باش بوو. ئەسپەکەی خۆیان بۆ هێناو چەکەکەشیان دایەوە. سواری ئەسپەکە بوو و. رووەو سنور بەڕێ کەوت ئەفسەری بارەگا سنوری‌یەکە پێ‌ی ووت: بانگیان کە. داواڵە سوارەکان بکە بپەڕنەوە ئەم بەر: عومەر بەسێ وەڵامـی دایەوە: ئەوانە کوردن. وەکو سەربازەکانی ئێوە ڕێك نەخراون. ئەگەر خۆم نەچم تێ‌یان نەگەیەنم نایەن. زۆر پێویستە خۆم بچم وبیان هێنم. ئەفسەرەکەبەنابەدڵێ رازی بوو. عومەر بەسێ لەرووبارەکە پەری‌یەوەو گەیشتە ناو سوارەکان و پێ‌ی ووتن:

زوو سواری ئەسپەکانتان بن. بەپەلە رکێب لێ بدەن بەرەو ئاگری. بەم جۆرە توانی لە چنگ روسەکان دەرباز بێت. ئەردەشێرو چوار سوارە کوردەکەشیان. بـەدەست بەسەری بردە یەریڤان. جلەکانیان گۆرین پاشان بردیانن بۆ تەفلیس و زیندانیان کردن.
لە رێگای مەڵبەندی سنور. نامەیەکم بۆ روسەکان نارد. داوای ئازاد کردنی ئەردەشێرو چوار سوارە کوردەکـانم کرد. پاش چەند رۆژێك چوار سوارە کوردەکانیان هێنایەوە یەریڤان. دوای ئەوەی چەك و ئەسپ و جلەکانیان دانەوە رەوانەی ئاگریان کردنەوە. سەرکردەی کورد نامەیەکی تری ناردو تیایدا داوای کرد ئەردەشێر ئازاد بکەن. نامەکەی دایە سەید رەسـول و چەند سوارێکیشی لەگەڵ نارد، بەڵام کاتێ سوارەکان لەرووباری ئاراس نزیك بوونـەوە. لەلایەن مەڵبەندی سنوری روس درانە بەر شیلکی گوللە. لەئەنجام دا سەید رەسول بریندار بوو. بەبێ ئەوەی نامەکە تەسلیم بکەن گەرانەوە.
چەنـد رۆژێك دوای ئەو رووداوە. بۆ تۆڵە سەندنەوە لەو کارەی روس. دەستەیەکم لەسـوارەکـانی ئاگـری ناردە سەر یەکێ لەشارە ئەرمەنیەکان. کەدەکەوێتە باکوری رۆژ هەڵاتی ئاگری و لەسەر لێواری رووباری ئاراس بوو. جەنگاوەرەکانی ئاگری بەر ئاگری مەترە لوزەکانیان شەویان لێ کردن بە رۆژ. پاشان زانیم ئەردەشێریان بۆ سیبریا دوور خستەوە.

حوسین پاشاو حاجی موسی بەگ

لە ناوەراستی هاوینی ساڵی ١٩٢٩ دا. مەمۆ‌ونادر دوو کوری حوسین پاشای سەرۆك خێلی حەیدەری. لەگەڵ دوو براو ئامۆزایەکیان. لە سوریاوە هاتنە ناو خاکی کوردستانی تورکیا.
دوای برینی ناوچەکانی مدیات. بیشیدو گرزان وپشتی موش. هێزەکانی تورك لەیەکێ لەئەشکەوتەکان پەلاماریان دان و سێ‌یان لێ بەدیل گرتن و پاشان کوشتیانن دووانەکەی تر مەمۆو نادر رزگاریان بوو و خۆیان گەیاندە لای ئێمە لە ئاگری.

حوسـێن پاشا کۆر. سەرۆکی گەورەی خێلی حەیدەری و بەدەسەلاتدارترین سەرۆکی ناوچـەکانی دەوروبەری (وان و بایەزید) بوو. حاجی موسی بەگی سەرۆکی ووردبێن و خاوەن دەسەلاتی ناوچەی موشیش برادەری بوو. ئەو دوو سەرۆکە لە سەر ئەوە رێکەوتن کە ئەنجـومـەنی سەربـەخـۆیی کوردستـان بەسـەرکردایەتی عەقید خالد بەگ جبرانی دابمـەزرێنن. کاتێ من بە ئاگـاداری کۆمەڵە ئاگری شۆرشم لەناوچەی (بەیت الشباب) هەگـیرساندو پاشان سەرکەوتوو نەبووم. یەکێ لەهەڤاڵەکانم. ملازم أول عالی رەزا بەگی (یـوسف زیا بەگی نوێنەری بەدلیس لە یەکەمین ئەنجومەنی کۆماری تورکیا. لە هەمان کاتیش دا لە ئەنجومەن ئەندام بوو) گیرا. هەروەها براو فایق بەگی زاوای گیران. ئەنجومەن حەل کراو سەرۆکەکەی خالد بەگ جبرانی گیراو لە رێگای ئەرزەروم ـ قەرەکوسە ـ پاننوس ـ ئەرجیش ـ ئادلجوار رەوانەی بەدلیس کرا. (شیاوی باسە کورت ترین رێگای ئەرزەروم ـ بەدلیس بەخنس و موش دا تێدەپەری بەلام بەناو ناو خێلی جبرانی دا دەروات. سەربازەکانی دەولەت ئەو رێگا کورتەیان نەگرت. چونکە دەترسان خێلی جبران راپەرن و خالد بەگیان لە دەست رزگـار بکـەن). خالد بەگیـان خستـە زیندانی بەدلیس. لە کاتی تێپەربوونی بە ئەرجیش (جێگای نیشتەجێ بوونی حسێن پاشا کور) خالد بەگ لە دلێ خۆیا چاوەروانی ئەوەی دەکرد حسێن پاشا بە هاواریەوە بچێ و لە دەست ژەندرمەکان رزگاری بکات. چونکە بە ناوەراستی خێلی حەیدەریدا تێ دەپەرین. ئەگەر چی خالد بەگ یەکێکیشی نارد بۆ لای حسێن پاشا بۆ ئەوەی فریای بکەوێ و دەربازی بکات. بەلام حسێن پاشا لەشوێنی خۆی نەجولا! حاجی موسی بەگیش گیراو رەوانەی بەدلیس کرا.

× × ×

خالد بەگ جبرانی و حاجی موسی بەگ لە بەدلیس زیندانی کران. پێشتریش ملازم عالی رەزاو یوسف زیا بەگی برا گەورەی (کە پێشتر باسمان کرد) نائب بوو لە ئەنجومەنی بالای تورکیا. بەتومەتی بەشداری کردن لە راپەرینی شێخ سەعیدی پیران زیندانی کران. بەلام حسـێن پاشـا ئازادو لە نێو خێلەکەی خۆی بوو. ئاگری راپەرینی خێلەکانی جبرانی و زرکـانی و هەسنـان درێـژبـووەوە بۆ خێلی حەیدەرانیش. داوایان لە حسێن پاشا کرد وەفـاداری بەلێنـەکەی بێت و. هاوکاری شۆرش بکات. بەلام وەلامی نەبوو!. ئەو پیاوە دەولەمەندو خاوەن قۆناغ بوو. پەیوەندی لەگەل سوپای تورك هەبوو. بە بیانووی ئەوەی چاوەروانی وەلامی بەم زوانەی سمکۆ دەکات. خۆی لە هاوکاری کردنی شۆرش دزیەوە. هەر لەو کاتـەشـدا شۆرشی شێـخ سەعید شکستی خوارد. دوای شکستەکە کۆمەلێك لە جەنگاوەرەکانی خێلی جبران وزرکنان و هەسنان بە فەرماندەیەتی شێخ مەهدی برای شێخ سەعیـدو. عالی رەزای کوری شێـخ سەعیـد بەرەو سنـوری ئێران رۆیشتن. لەکـاتی رۆیشتنیان بە خاکی حەیدەران دا تێپەرین. حسێن پاشا بو ماوەی (٧) رۆژ رێگای لێگرتن. پاشان دوای شەرێکی سەخت لە نێوان جەنگاوەرە کوردەکان لەلایەك و هێزەکانی حسێن

پاشای هاوکاری هێزەکانی تورك لەلایەکی ترەوە. کوردەکان توانیان لە سنور بپەڕنەوە بۆ ئێران.
حکـومـەتی ئێران هەوڵیدا شۆڕشگێرە کوردەکان چەك بکات. بەڵام کوردەکان توانیان خۆیان بگەیەننە سمکۆ. فەرزەندە بەگ و سەرۆك خێلی زرکی کەروم بەگ کوژران. (پێم وایە نووسـەر لە دوا پەرەگـرافی بە هەڵەدا چووە. ئاشکـرایـە کە فەرزەندە بەگ نەك هەر لە راپـەرینـەکەی شێخ سەعید نەکوژرا ـنووسەر لێرە باسی ئەو راپەرینە دەکات ـ بەڵکو لە راپەرینەکەی ئیحسان نوریش نەکوژرا. بەڵکو لە دوایین رۆژەکانی راپەرینەکە بریندار بوو. دوای کشـانـەوە بۆ ئێران لەگەڵ ئیحسان نوری. هەربەو برینەوە مرد ـ وەرگێری عەرەبی ـ).
هەندێ کوری ئازای خاوەن هەستی نیشتمانی لە خێلی حەیدەران. سەرباری شەری نێوان خێلەکەیانلەگەڵ جەنگاوەرە کوردەکان. یارمەتی کوردە شۆڕشگێرەکانیاندا. ئەو کارەی کە لە هەمـوو کارەکـانی تر بووە هۆی شکـانـدن و ناوزراندنی خێلی حەیدەران. کوشتنی دوو کەس بوو لە خێلی هەسنان. کەناویان تاهیر و بەشیر بوو. لە گوندی کەندالْ بەش کوشتنیانن. هەروەها تەسلیم کردنی حەسەن زوبیرو شمس الدین لە وەند بەسوپای تورك. ئەو دووانە رێگایان وون کرد. چوونە ماڵی بەدری بەگ. ئەمیش بەنهێنی ئاگاداری هێـزی سوپـای ناوچـەکەی کرد کە ا.بوکا فەرماندەیان بوو. حکومەتیش بە پەلە چەند ژەندرمەیەکی ناردو. هەردووکیان لە شیرین خەوا لەماڵی بەدری بەگ گرت. هەردووکیان لە رێگای بەدلیس ـ خەرزان بەرەو ئەزمیر برد. لە رێگادا هێندەیان تێهەڵدان کەبوو بە هۆی مردنی حەسەن زوبیر. بەڵام شمس الدین گەیەنرایە شاری ئەزمیر. دوای ئەوەی سێ ساڵ لە زیندان بوو. توانی رابکات و بە هەزار ناری عەلی خۆی بگەیەنێتە هێزی فەرزەندە بەگ. هەسـەنی. زۆر قارەمانانە بەردەوامی بە خەباتی رزگاریخوازی نیشتمانی خۆیدا.
دوای ئەوەی قارەمـانـەکـانی حەیدەران. ئەوانەی خوێنی سوری خۆیان بۆ ئازادی گەلەکەیان رشت. توانیان ئەو دوو پەلە شەرمەزارییەی‌نێو چاوانی خێلەکەی خۆیان بسرنەوە.
حسین پاشا بەشداری شۆڕشی کوردی نەکرد. هەر تەنیا خێلی حەیدەران دوور نەبوو لە شۆڕش.

بەڵکو هەندێ خێلی گەورەتری وەکو زیلان .سیپکان جەلالی‌و چەند خێڵێکی بچووکی تریش دوور لەشۆڕش بوون بەشدارییان نەکرد.
بەپێی بیرو بۆ چوونی تورك هەموو کورد چ ئەوانەی دوژمنی دەوڵەت یان موالین هەموویان وەکو یەکن. چونکە کورد بوون تاوانە.
هەر لەم روانگەیەشەوە بەهۆی ئەوەی حسین پاشا کورد بوو. وخوێنی کورد لەدەمارەکانی

دابوو. بۆیه وەکو باقی کورد معاملەیکراو ئەویش لەسزای تورك رزگاری نەبوو ئەو هەموو خزمەت ومواڵی بوونەی دادی نەدا.
بەڵام هێشتا کاتی لەبار نەهاتبوو بۆ سزادانی دوای ئەوەی راپەرینەکەی شێخ سەعید دامرکایەوە. دەوڵەتی تورك لەچلەی زستان حسین پاشاو تەواوی خێزان وژن و منداڵەکانی گرت. لەرۆژێکی بەفروسەهۆڵبەندان و، بەزەبری نوکەرمی جەندرمەرموانەی رۆژئاوای نەنادۆلیان کردن، زور دووریان خستنەوە لەزاگەو نیشتمانی خۆیان.
حاجی موسی بەگ بەزرنگیو ولێهاتوویی خۆی لە سزای دادگاو زیندان دەرباز بکات. لەوێ لە دوور خراوەیی لەئایدن حسین پاشای دۆستە دێرینەکەی دێت. هەردووکیان گەلێ بێزارو نارەحەت بوون کەبەو جۆرە یەکتریان دیت چونکە ئەوان پێشتر وەکو سوڵتـان لەنێـو دەست ودابـەرەو خێـڵ ونۆکەرەکانی خۆیان دا دەژیان.
هەردووکیان زووخاوی دەروونیان بۆ یەکتر هەلرشت و باسیان لەراکردن کرد.
حسین پاشا ئاڵتون ودارایيەکی زۆری هەبووتوانی ئەسپ و چەکی پێویست بۆ هەموو کۆمەڵەکەی خۆی ئەوانەی کەدەتوانن چەك هەڵگرن بکرێت. ژن ومناڵەکانیان بەسەر دوو کوری خۆی بەجێ هێشت. لەتـاریکی شەوا لەگەڵ حاجی موسی بەگ و هەندێ لەکوڕو کورەزاکانی رووەوسوریا رایان کرد. لەوێ لە سوریا بوونە میوانی حاجو ئاغا. کەیەکێ لەسەرکردە مەزنە نیشتمانپەروەرەکانی خێڵی هەفرکی بوو. هەموویان کفتووگۆیان لەسەر لێژنەی خۆیبون کرد.
میوانەکان ئامادەیی کارکردنی خۆیان لەو لیژنەیە دەربری. داواکاریو بەڵێن نامەیەکیان نووسیو. لەرێگای پوستی رێکخستن بۆ لیژنەی مەرکەزی خۆیبونیان نارد.
دواکـاریـەکەم بەدەست گەیشت. وەڵامم دانەوە کەبیان نیرتە ئاگری. ئەوانیش لەرێگای عێراق ـ ئێرانەوە هاتن ئینگلیزەکان لەشاری موسل رێگایان پێگرتن و گەراندیانەوە سوریا.
حاجی موسی بەگ نەخۆش کەوت وکەوتە سەر جێگا. پاش چەند رۆژێکی کەم مرد. کەس وکارەکانی خۆی وەزعێکی جەنجال بەجێ هێشت بەمەبەستی جێ بەجێکردنی فەرمان وئـامـۆژگاریەکانی خۆیبون. چوار کوری حسین پاشاو برازایەکی لە کوردستانیتورکیاو رووەو ئاگری بەرێ کەوتن حسین پاشاو (ئادو)ی کوری و خوشکە زاو برازایەکیشی لە کوردستانی عیراق رووەو ئاگری بەرێ کەوتن. هەروەکو پێشتر باسمان کرد دەستەی یەکەم لەئەشکەوتێکا لەلایـەن تورکـەکـان پەلامـاردان وسێـانیـان لێ کوژراوەمەو نادر بەگیش دەربازبوون وگەیشتنە ئاگری.

کوژرانی کۆر حوسین پاشا

لەئەنجامی پەیمان شکێنیو خیانەت وئەونایپاوەتیەی کوێر حسین پاشا بەرامبەر راپـەرینی کورد کردبـووی. شەوێك لەگەڵ هەموو هاورێیانی خۆی کەوتنە بەردەست

ڕێـژی گوللەی کوردێکی خائینتر لە خۆیو کوژران. بەم جۆرە سەرۆکایەتی خێلو ئەو هەموو سامان وموڵکەی لە پێناویاندا خیانەتی لە گەلەکەی خۆی کرد. لە کاتی لێقەومان و مردنیا بەفریای نەکەوتن و دادیان نەدا خۆی و ئەوانەی لەگەڵ بوون. دوای مردنیان بێ کفن و دفن مانـەوەو کەسێـك نەبوو بیان شاریتەوە لە کاتێکا کە خاوەنی سەد هەزار لیرەی ئالتـونی عوسمـانی بوو. لەو هەزاران خێـزانەی حیدەری کەسێك هێندەی ئەو سامانی نەبـوو. تەنانەت ئەو دوو کەسەی لەگەڵیشی بوون بە ئاگری ئەوەوە سووتان! کەسێك نەبوو ئەرکی شاردنەوەو ناشتنیان بگرێتەوە ئەستۆ. بەم جۆرە حسین پاشا بەو شێوەیە مردو سزای تاوانـەکـانی دەستـەکـانی خۆی وەرگـرت ئەگـەر چی خۆیبـوون چاوی لەتاوانەکانی پۆشیبوو بەڵام سزای ڕەوای خۆی لە دادگای خوا وەرگرت! بکوژەکەشی پەلەیەکی شەرمەزاری بەنێو چاوانیەوە لکا، بەهۆی ئەنجام دانی ئەوکارە ناشیرینەی. کوڕی حسین پاشا لە سوریا بەرێ کەوتبوو. لە نێو خێڵی کوردانەوە دەرباز ببوو. و گەیشتە باکوری عیراق و. بوو بە میوانی شێخ احمد بارزانی برا گەورەی ژەنەراڵ بارزانی قارەمانی کورد. هەر لەو کاتە دا (مدنی) کوری حاجی موسی بەگ و نوە بەگی (NUHBEG) مامی میوانی شێخ احمد بوون. پاش چەند ڕۆژێك پشوودان و مانەوە لای شێخ. ئیجازەیان وەرگرت و بەراحەتی بەرێ کەوتن. لەو کاتەدا نوە بەگ دەڵێ: (مەدەنی برازام زۆر حەز دەکات بچێتە ئاگری. ئەویش لەگەڵ خۆتابیە) حسین پاشا بە خۆشحالیەوە ڕەزامەندی خۆی دەردەبرێ. مدنی هەندێ سواری لەگەڵ خۆی برد. و بەنهێنی سنـوری عیراقیـان بڕی. شەو لە چیـامـانـەوە. مدنی و دەست و پێـوەنـدەکـانی پیلانێکی زۆر سوك و ترسنوکانەیان ئەنجام دا حسین پاشاو هەردوو کەسەکەی کەلەگەڵی بوون. لە خەوا کوشتیانن و خۆیان تەسلیم بە دەوڵەتی تورکیا کردەوە. دوای لێکۆڵینەوەی پێویست دەربارەی زروفی چۆنیەتی جێبەجێ کردنی ئەو تاوانە. بۆ شێخ احمد بارزانی دەرکەوت کە (نوە بەگ)ی برای حاجی موسی بەگ دەستی لەو پیلانەدا هەیە بەنهێنی لەگەڵ فەرماندەرانی ترك ڕێکەوتبوو بۆ ئەنجام دانی ئەو کارە ترسنۆکانەیە. تورکەکان بەڵێنیان پێ دابوو لەبری کوشتنی حسین پاشا دەوڵەت بریاری لێبوردنی بۆ دەربکات. بەم جۆرە حسین پاشا کوژرا. دوای ئەوەی شێخ احمد دادگای (نوە بەگ) یکرد. هەموو وردەکاری ڕووداوەکەی زانی. لە پەیوەندی نهێنی نوە بەگ و تورك ئاگادار بوو بریاری گوللە باران کردنی نوە بەگی داو نەیهێشت چێژ لەو بریاری لێبوردنەی وەربگرێت. لە کۆتای هاوینی ساڵی ١٩٢٩ دا لەنزیك ئاگری. ناکۆکیەك لەنێوان هێزە ...سوورییـەکـانی ئیرانو تورك ڕوویدا. چەکدارەکانی (رشید) کەسەر بەئیران بوون. پەلاماری بـەندێکی سنوری تورکیان داو یەکێ لە سەنگەرەکانیان گرت. کوردە شۆرشگێرەکان بەپەلە ...ن بۆ پشتیوانی ئیرانیەکان. ئەفسەرە تورکەکە ترسا لەوەی ڕووداوەکە گەورە تربێت. بۆیە بەپەلە ...ەتە گفت و گۆ لەگـەڵ ئەفسـەرە ئیرانیـەکـە هەردووە ڕێکـەوتن لەسەر چارەسەرکردنی ...وکیەکە. من ئەو کاتە لە ئاگری نەبووم، بەڵکو چووبووم بۆسەردانی ...ـەکانی لیژنەی خۆیبون لەناوچەی ئاباخ لەویلایەتی وان. هەر لەو کاتەشدا شێخ عبد القادر

لەپاوانەکانی ئالاداخ دەگەڕایەوە. لەڕێگادا. لەبناری چیای تەندوورەك ڕووبەڕووی هێرشی هێزەکانی تورك بوو. دەستەو دایەرەکەی شێخ ناچار بوون بەشێکی زۆری ئاژەڵ و سامان و سەروەتی ئاژەلی جێ بهێلن بەپەلە ڕووی ڕابکەن و خۆیان بگەیەننە ئاگری. بە جۆرێکی ئەوتۆ لێیان قەومابوو مرۆڤ گریانی بۆ دەهاتن. هەر هێندەیان بۆ کرابوو خێزان و منداڵەکانیان دەربازبکەن. لەوهێرشەدا شیخ صالحی برازاو شێخ یاسینی ئاموزای شێخ عبدالقادر لەگەڵ هەندێ پیاوو ئافرەت کوژران. بەم جۆرەو. ڕێك لە ئەنجامی ئەو کارەدا. شێخ عبدالقادر هاتەوە ڕیزی شۆڕشگێڕەکان.

ڕووداوێکی ترسناك

لەکاتی گەرانەوەم دا. میوانی ماڵی یوسف ئاغا بووم. (یاشار خانمی) هاوسەرم کەبە پەساپۆرت لە تورکیاوە چووبووە سوریا. لەوێوە چووبووە تەبریز یەکێکم نارد بەدوایدا بیهێنێتەوە. بەڵام لەوکارە تووشی ڕووداوێکی قورس و ترسناك بووم. پوستە چیەکەم لەشاری خۆی Xoy بوو. نامەیەکم بۆ ڕەوانە کردو ئەدرێسی خانمم پێدا، تابچێ بیهێنێ. دە ڕۆژی پێچوو هیچ هەوال و وەڵامێك نەبوو. منیش کوردێکم لەگەڵ خۆم برد بەناوی (سلۆ) کە خزمەتکاری دیوەخانی یوسف عەبدال ئاغا بوو، هەندی جلی کۆن و شڕی کوردیم پۆشیو تفەنگەکەم بەشانم دا داو. بەپێ کەوتمەرێو چوومە شاری خۆی. لەوێ بووم بە میوانی پیاوێکی هەژاری ناسیاوی (سلۆ). کەشەو داهات چوومە ماڵی پوستەچی خۆم ولێم پرسی: بۆ نەچوویت ؟!! گوتی: (ئەو زەرفە کەرەوانەت کردبوو. مۆرێکی دەولەتی لەسەربوو. نەمزانی چی لێ بکەم. بۆیە نەچووم). لەراستیدا من زەرفی نامەکەم بەمۆری خۆیبوون مۆرکردبوو. کابراش وای زانی بوو مۆری حکومەتە دڵنیام کردو پێم ووت : ناونیشانی تایبەتی هێنانی خێزانەکەم لە پشتی زەرفەکە نووسراوە . تۆ تەسلیمی ئەو کەسە بکە. کە ناوی لەسەر نوسراوە. کابرارۆیشت. چەند ڕۆژێك چاوەڕوانم کرد بەڵام نەگەرایەوە. یەکێ لە ڕۆژەکان بۆبێ تاقەتی چوومە دەرەوە. کڵاوێکی پەهلەویم لەسەر کردبوو. لە کۆڵانێك دەرۆیشتم . چاوم لێ بوو چەند جەندرمەیێك لەبەردەم ماڵێك وەستا بوون و لە نێو خۆیان قسەیان دەکرد. منیش بەبەردەمیاندا تێپەریم. گوێم لێبوو یەکێکیان بانگی کردم: ئەفەندی. ئەفەندییەکسەر زانیم مەبەستی منە. بەڵام من خۆم لێ گێل کرد. یەکێکیان بەراکردن دوام کەوت و. لەپشتەوە دەستی خستە سەرشانم و ووتی: بانگم کردی بۆچی نەیەمتای ؟ وەڵامیم دایەوە: تۆ بانگت دەکرد (ئەفەندی ئەفەندی) مەبەستت کام ئەفەندیە ... هەر مێونێکیش بێ من ئەفەندی نیم. ووتی: وەرە بردمیە لای فەرماندەکەی و پێی ووت: ئەمە ڕاکردووی سوپای تورکە [illegible] گرتم. هێنام بۆلای تۆ ئەفسەرەکە هیچ

قسەیەکی لەگەڵ دا نەکردم. شتێکی نووسیو دایە دەست جەندرمەکەو پێی ووت: ئەم پیاوە ببەو تەسلیمی پۆلیسی عەسکەری بکە ڕۆیشتین. ڕێگاکەمان بە ناو بازاڕدا تێدەپەڕی جەندرمەکە لە بەردەم دوکانێك وەستاو ووتی: جگەرە دا دەگیرسێنم. چوینە دوکانەکە: من دوکانەکەم ناسی. چەند سالێك پێشتر لەگەڵ ڕاسم و تۆفیق بەناوی خواستڕا و (مستعار) لە سنوری عیراق پەڕینەوەو هاتینە ئێران. وەرزی زستانمان لە خۆی بەسەر برد. دوکاندارەکەش منی ناسیەوەو یەکسەر ووتی: حاجی بەخێر هاتنی ئەی برا دەرەکانت لە کوێن؟ پێم ووت: مەبەستت کام حاجی‌یە. دەربارەی کام برادەر دەدوێی؟ ووتی: من زۆر باش دەتناسم. ئێوە سێ کەس بوون دەهاتنە دوکانەکەی من. نکوڵیم کرد. ئەویش ووتی: چ سودێکی بۆ من هەیە ئەگەر ئەو بێت یان ئەو نەبێت. لە دوکانەکە دەرچوین و جەندرمەکە پێی ووتم: ببینێت درۆت لەگەڵ من دەکرد ڕاستم پێ بڵێ تۆ کێی؟ وەڵامم دایەوە: ڕاستی‌یەکەی ئەوەیە من کوردی کوڕی کوردم!. ئەو جەندرمەیە چەند سالێك پێش لە ناوچەی ئاباخ خزمەتی سەربازی کردبوو. هەموو سەرۆکی ئاباخی‌یەکانی دەناسی. یەك یەکی لێ پرسیم. بەڵام من ئاشنایەتیەکم لە گەڵیاندا نەبوو و نەم دەناسین. هەستم کرد خەریکە لەگەڵی دەکەومە قسە. ئەمەش لە بەرژەوەندی من نەبوو. پێم ووت: من ناچار نیم وەڵامی پرسیارەکانت بدەمەوە. تۆ دەم بەی تەسلیمی پۆلیسی عەسکەریم دەکەی لەوێ هەر چی دەبێ بابێ. لە دڵی خۆم دەم ووت: من خەڵکم بەدوای یا شاردا ناردووە ئەمانیش گرتویانم. بەڵام نام ناسن.

ئەگەر بڵێم من ئیحسان نوریم ئەوا پێم بڕوا ناکەن تەسلیمی تورکیام دەکەنەوە. دوکاندارەکەش ئەوەی ووتی: هەڵوێستم زۆر لاواز بوو. تۆ بڵێی وەزعی منداڵ و دایکەکەی چیان بەسەر بێت؟ زۆر بێ ئومێد بووم. قسەم لەگەڵ خۆم دەکرد و شنەبای گومانیش باری بە فکرم کرد. گەیشتینە دائیرەی پۆلیسی عەسکەری. بەبیرم هاتەوە. پیاوێکی ئاینی (مەلا) هەبوو لە ئاگری. لە دەوروبەری (وان) هاتبووە ئەمە ناوچەیە پیاوێکی دوعا خوێن و خوایی بوو. دوعایەکی فێر کردبووم و کە مرۆڤ بە خوێندنی هەستی بە دڵنیایی و بڕوا دەکرد. جارێکیان پێی ووتم: کاتێ دەچیتە لای مەسئولێکی گەورە. بە نهێنی ئەم دوعایە بخوێنە ئەوسا برۆ بۆ لای و هیچیش گوێی مەدەرێ. ئەو مەسئولە دەکەوێتە ژێر تەئسیری تۆ. منیش دوعایەکەم خوێندو چوومە ژوورەوە. جەندرمەکە وەرەقەکەی دایە یەکێکیان. کابراش پێی ووت: برۆ دەرەوە: ئەویش چووە دەرەوەو هیچ قسەیەکی نەکرد. ئەوساش من هەستم بە هەندێ دڵنیایی کرد مەسئولەکە لێی پرسیم: تۆ کێی؟ وەڵامم دایەوە: من خزمەتکاری یوسف عەبدال ئاغام، ووتی ناوت چیە؟ ووتم وەزۆ! ووتی: بۆ چی هاتوی بۆ خۆی؟ ووتم: سەعاتە زیوەکەی ئاغام شکاوە لەگەڵ خۆم هێناومە بۆ چاکردنەوەی لای سەعاتچی. ووتی: دە هەر ئێستا برۆ سەعاتەکە وەربگرەوەو یەکسەر

جرووه‌ئه‌ر شوێنه‌ی لێی هاتووی!بڕوام نه‌ده‌کرد. شادی‌یه‌کی زۆر خۆش دایگرتم. خوایه ئه‌مجاره‌ش رزگارت کردم. دوای ئه‌وه له هوتیل دانیشتم و هه‌رگیز نه‌چوومه ده‌ره‌وه. رۆژێك (سلۆ) به په‌له هات بۆ لام و ووتی: برا ده‌ریکی یوسف عه‌بدال ئاغام دیومو ووتی: دائره‌ی پۆلیسی بیستویانه پیاوێك له هوتیله‌و هه‌رگیز نایه‌ته ده‌ره‌وه. نیازیان وایه بچن بیگرن و ته‌حقیقی له‌گه‌ڵ بکه‌ن. بۆیه ئه‌بێ به په‌له بڕۆی و له شار بیبه‌یته ده‌ره‌وه! ئه‌و کاته به‌په‌له‌و له تاریکی شه‌ودا له شار چوینه ده‌ره‌وه. سلو ده‌یویست هه‌ندێ گه‌نم بکرێت. بۆ بردنه‌وه‌ی ئه‌و گه‌نمه‌ش گایه‌کی له‌گه‌ڵ خۆی هێنا بوو. له رێگا هه‌ندێ گه‌نمی کڕی. له خۆی هه‌ندێ توتنی کڕی بوو. و له‌ناو گه‌نمه‌که شاردیه‌وه. له ده‌شتی خۆی به که‌ندیکی زۆر بێ ئاوو که‌م به‌رزایی‌دا رۆیشتن. له هه‌مان رۆژدا گه‌یشتینه‌وه خاکی کورد. له‌رێگاماندا به مه‌ڵبه‌ندیکی سنووری‌دا تێپه‌ڕین. مه‌ئموری گومرگ که جه‌ندرمه‌یه‌کی چه‌کداری‌له‌گه‌ڵ دابوو. رێی پێگرتین. شه‌و باڵی خۆی به‌سه‌ر هه‌موو ناوچه‌که‌دا کێشا بوو له دڵی خۆما ووتم. ئه‌گه‌ر گه‌نمه‌که سه‌یر بکه‌ن. ئه‌وا بێ‌گومان توتنه‌که ده‌دۆزنه‌وه ئه‌وساش به تومه‌تی توتن بردن ده‌مان گرن. ئه‌گه‌ر چی ته‌ئکیدمان له سه‌رئه‌وه کرده‌وه که‌له‌گه‌نم زیاترمان پێ‌نیه به‌ڵام مه‌ئموری گومرگه‌که‌بروای پێ‌نه‌کردین. منیش سه‌برم نه‌ما. زانیم هه‌ر چه‌ند قسه‌ی بۆ بکه‌ین ناتوانین رازی بکه‌ین. بۆیه تفه‌نگه‌که‌م له‌شا نم هێنایه خواره‌وه‌و رووم تێکردو ووتم: هه‌رگیز بیرله‌وه‌مه‌که‌نه‌وه خۆمان ته‌سلیمی ئێوه بکه‌ین. مه‌ئموره‌که وه‌ڵامی‌دامه‌وه: بڕوام پێ بکه ده‌زانم که هیچیتان پێ نیه. به‌ڵام ده‌ستور ده‌ستوره. ئه‌رکمانه که به‌م شێوه‌یه لێتان بپرسین. فه‌رمون به‌رێگای خۆتان دا بڕۆن! به‌م جۆره ئه‌و جاره‌ش رزگارم بوو!. بۆ رۆژی دواتر گه‌یشتینه ماڵی یوسف عه‌بدال ئاغا. زۆر هیلاك بووم و هێزم له به‌ردا نه‌مابوو. هه‌ندێ سه‌رمام خواردبوو نه‌خۆش که‌وتم و راکشام. پاش چه‌ند رۆژێك که‌سێکی ترم نارده خۆی. یا شار خانم گه‌یشتبووه ئه‌وێنده‌رێ. داوام کرد ووڵاخێکی بۆ بنێرن.ووڵاخه‌که‌م بۆ ناردو پێی هات بۆ ئاگری. گه‌یشتنی یاشار خانم بۆئاگری شتێکی وانه‌بو به‌ڵام تواناو ئیمکانیاتی رێکخستنه‌کانی خۆیبون ده‌رده‌خات.

هێشتا هه‌فته‌یه‌ك به‌سه‌ر گه‌یشتنی ئه‌و داتێنه‌په‌ری بوو که فرۆکه‌کانی تورك به‌ری ئاسمانی ئاگری یان گرت. به‌تۆپ و مه‌ترلۆز بۆردومانی ناوچه‌که‌یان ده‌کردو ئاگرو قورقوشمیان ده‌باراند هه‌ر وه‌کو بڵێی خۆنیشاندانێکی عه‌سکه‌ریان بۆ به‌خێر هێنانی یاشار خانم ده‌کرد!

ته‌مرشه‌مه‌کی جارێکی تریش گه‌رایه‌وه ئاگری. ئه‌مجاره له‌گه‌ڵ هاتنی خۆی‌دا جیا له چه‌رکۆی برای. هه‌ردوو براکه‌ی تری (ئوسی) و (فه‌تۆ) ش هێنابوو که له ئازایه‌تی‌و شه‌رکردندا به راستی به حه‌فتان بوون. جه‌نگاوه‌رێکی دیکه‌ی کورد به‌ناوی شێخ زاهیر له‌گه‌ڵ برای خۆی هاتنه گوندی شێخ عبدالقادر و په‌یوه‌ندیان به‌رێزی تێکۆشه‌ران کرد.

لەئاگری. دەستم بە دەرکردنی رۆژنامەیەك کردبوو بەزمانی کوردی بەناوی (ئاگری). بەڵام
کاغەزی پێویستی تەواومان نەبوو.
بۆیە بەژمارەیەکی زۆرکەم بڵاومان دەکردەوە. لە بەر ئەوەی ئێمە چاپخانەمان نەبوو. بۆیە
ناچار بووم هەندێکی بە دەست نووس بنوسینەوە بەشەکەی تریش لەسەر جەللاتین
دەمان نووسی گەرمان دەکردو پاشان ساردمان دەکردەوە. لەئاگری ئامادەمان دەکرد. تورك
تێگەیشتن کە لەگەڵ نەیارێکی زۆر نەترس. سەروکاریان هەیە زۆر دەترسان,. هەر
بۆیەش لەترسی پەلامارو هێرشی کوردان لە تاریکە شەو دەستیان
بە گوللە باران وتۆپ هاوێشتن دەکرد کە لەسەنگەرێك دەنگی تەقە بەرز دەبووەوە.
سەنگەرەکانی دیکەش دەستیان بە گوللە هاوێشتن دەکرد. ئەم کارانە لەبەر چاوی
ئاگرییەکان وەکو یاری ئاگر (ئاگر بازی) بوو. لەزستانی ئەو ساڵەدا دەستەیەك
لەجەنگاوەرەکان بە فەرماندەیەتی رەسولی کور ی شێخ عبدالقادر چوونە سەر گوندی
محمد هەسوور کە چەند کیلومەترێك لە شاری
بایەزید دوور بوو. لەوێ محەمەد هەسەسووریان کوشت. ئەو پیاوە بەوە ناسرابوو
کەپەیوەندی بە حکومەتی تورکەوە هەبوو بەپێی نەخشەو لەسەر داوا کاری ئەوان.
خۆیو چەکدارەکانی دەچوونە ناو خاکی ئێران. لەوێ پەلاماری خەڵکیان دەدا.
ماڵیان تاڵان دەکردن. لەکاتی گەرانەوەشیان دا بەشی لێ پرسراوی ناوچەکەی تورکیا
دەدا. پاشانیش ئەو تاوانە سوك وچروکەیان دەخستە ئەستۆی کوردە شۆرشگێرەکان. شێخ
محمد لە خێلی بەرو هەسکی و ئاموزای خێزانی شێخ عبدالقادر بوو. پێش ئەنجام دانی ئەو
کارە حیزبی خویبون بریارێکی دەرکردبوو بەپێی ئەو بریارە ئەبوو کوردە نیشتمان
پەروەرەکان سوود لەپشتیوانی سیاسیو مەعنەویو ئابوری.
دەوڵەتی شاهنشاهی ئێران وەربگرن. ئەو بریارە لە لیژنەی مەرکەزی حزبی خۆبیون
دەرچوو بوو. دووریش نیە فەرماندەی عەسکەرییەکانی ئێران ئاگاداری ئەو بریارە بن
پێش دەرکردنی ئەو بریارەش ئاگرییەکان هەمان سیاسەتیان پیادەکردبوو
رۆژێك لە رۆژان نەبوو ئاگرییەکان. هەر لە
سەرەتای راپەرینەکەیان تا دەرکردنی ئەو بریارە. دواتریش کارێکی ئەوتویان بە
پێچەوانەی ئەو بریارە ئەنجام دابێت. هێزە شۆرشگێرەکانی ئاگری. کە بەرهەڵستی
دەولەتی تورکیان دەکرد کە مانەوەی ناوچە سەر سنورییەکانی ئێران. بەناوچەی بێ لایەن
سودی زۆری هەیە. هیوایان بەوەش بوو کە ئێرانیش ئەوەی پێ خوش بێت هێزەکانی
ئاگری پاداشت لە ئێران وەربگرن. زستانی ١٩٢٩ تەواو بوو. چوار ساڵی تەواو بوو کە
(ئاگری)یان سەربەخۆ لە ژێر ئاڵای سەربەخۆیی کوردستاندا بەهێزێکی زۆرکەم لەگەڵ
دەولەتی تورك شەریان دەکرد.
بەهاری ساڵی ١٩٣٠ هات. هێشتا سەرمای ئاگری دەوروبەری لوول دەدا. گوندەکەی شێخ

عبدالقادر لەلایەن هێزە حکومیەکانی تورك و کۆمەڵێك بەکرێگیراوی خێلی کەسکویی. بە فەرماندەیتی فەرماندەی تیپی سوارە (میر ئالای فەرهاد بەگ). ئابلوقە درا. گوندەکەی شێخ عبدالقادر کەوتبووە بناری ڕۆژئاوای چیای ئاگری لە ناوچەیەکی دەشتایی تەخت بوو. لەلای باکورو ڕۆژئاواشیەوەیە بەرزاییەکی شاخاوی زۆر بڵند وداچەقیوی وەکو دیوار دەورە درابوو. دوژمن شەو هاتبوو و بەرزاییەکەی گرتبووە

بەیانی زوو. لەکاتی چوونە دەرەوەی شێخ بۆ دەست نوێژ هەڵگرتن. درایە بەر شیلکی گولله. گوندییەکان لە دەنگی تفەنگەکان وەئاگا هاتن. گوللەی تفەنگ و مەترلۆز وەکو تەیرۆکە بەسەر گوندەکەدا دەباری کات کاتی بیرکردنەوەو ڕاوێژ کردن نەبوو. مانەوە لە چاوەڕوانیکردنی گەیشتنی یارمەتی بۆیان زۆر گران لە سەریان دەکەوت. هەروەکو دەزانن کورد لە هەڵوێستی پاراستنی گیانی خۆیان سەبریان نیە. بۆیە تەمر شەمکیو. ئوسی فەتۆ چەرکو. شێخ زاهیر. شێخ ڕەسولی کورد شێخ عبدالقادر. ئامۆزاکانیو عەلۆی ئیزدی و چەند پیاوێکی دیکەی شێخ هەر بەکراسو دەرپێ. دەرفەتی جل وبەرگ لە بەرکردنیان نەبوو. بە دەستێك تفەنگ و بە دەستەکەی تریش فیشەکدانیان هەڵگرت و هاتنە دەرەوە. لە ماوەی ئەو شەش مانگەدا دووەمین جاربوو کە ڕۆڵە ئازاکانی ئاگری ئەو قارەمانیەتیە بنوێنن بەمەش قارەمانێتی باپیرانی پێشوی خۆیان دەهێنایەوە یاد قارەمانەکان وەکو بەرانە کێوی لەسەر شاخەکان بازیان دەدا. پەلاماری دوژمنیان دەدا. دوژمن سەرسام و حەپەساو بوو لەبەر هەڵستی بێوێنەی ئاگرییەکان بۆیە ئەفسەرو سەربازەکانی خەتی پێشەوەی شەرەکە وورەیان رووخاو کوژران. دوژمن تەواو شکستی خوارد. هێزەکانی بەپەرت و بڵاوی و بە هاوار هاوارەوە رایان کرد. کاتێ لەگەڵ بروو هەندێ پێشمەرگە گەیشتینە مەیدانی شەرەکە. تورکەکان بڵاوەیان کردبوو. هەندێکیان گەیشتبوونە شوێنی یەکەمی خۆیان. بەشێکی تریان سەر لێ شێواو بوون. هەریەکەو بە لایەکدا رای دەکرد. هەندێکیان - بۆ دەربازکردنی گیانی خۆیان - رایان کردبووە سەر بەرزاییەکی نزیك شوێنی یەکەمین جار کوردەکان ٢٠ سەربازیان گرت.

شێخ زاهیرو ئوسی ڕێگایان لە بەردەم عەسکەرەکان بری بوو. کە دەیانویست رابکەن و هەموو چەك و تفاقی جەنگیش لە دوای خۆیان جێ بهێڵن. کە کەوتە دەست شورشگێرەکان هەروەها شورشگێرەکان چەند رەشاشێکی مەترلۆزی بچوکیان گرت. لە بەردەمی ماڵی شێخ. لەگەڵ برووشێخ دانیشتم باسی چۆنیەتی شەرەکەمان دەکرد. کوردێك کە پەیوەندی بە حکومەتەوە هەبوو لە ئاگرییەوە هات.

جلەوی ئێستریکی لەدەست بوو و لەشێخ نزیک بووەوە دووجەنازە بەسەر پشتی هێسترەکەیەوە بوو. یەکێکیان لاشەی ئەفسەرێکی تورک و. ئەویتر لاشەی کوردێک بڕو سەرنجماندا لاشەی کوردەکە ناسیمان کە ئەمەرکەسکوییە. کە پێشتر ووتبووی: (من تورکی کوری تورکم) ئەو کاتە برو هەسکی وەلامی دایەوەو پێی ووت: هیوادارم رۆژێک

دابێت لەگەڵ برایەکی تورکت لەیەک جێ بنێژن کاتی برو هەردوو لاشەکەی ناسی ووتی

تەنانەت خوداش سەبری نەماوە. پەلە دەکات لەسزا دانی خائینەکان ئێمەش لە سەر ئەو ئەساسە بریارمان دا هەردوو لاشەکە لەناو یەک گۆر بنێژین. تەمر کەسکویی لەبری ئەوەی شانازیو سەروەری بۆ ژن و منالەکانی جێ بهێلێ سەر شۆریو شەرمەزاری بۆ بەجێ هێشتن. شۆرشگێرەکانی ئاگری داوای ماف رەوای گەلەکەیان دەکرد لە ئازادیو سەربەخۆییدا خوێنی خۆیان لەو رێگایەدا دەرشت. بەلام تەمر کەسکویی کە ئەویش هەر

کورد بوو. بە پێچەوانەی ئەوە رەفتاری دەکرد. دوورنیە ئەویش لە ئەنجامی شەرا ئازاو جەسور بووبێ. بەلام نەزانیو گەمژەیی راستیەکانی لەبەرچاو وون کردبوون. خلیسکایە زەلکاوی خیانەت. چووە پاڵ دوژمن و شەری رۆلەکانی کوردی نەتەوەی خۆی کرد.

دیلە تورکەکانیان رەوانەی مەلبەندی سەرکردایەتی کورد کرد. رۆژی دواتر کومەلێک چەکداری کورد دیلەکانیان بردە مەلبەندی سنووری ئێران. لەوێ تەسلیمی یاساوولە ئێرانیەکانیان کردن تا ئەوانیش بیانگەرێننەوە تورکیا. لە کاتی رۆیشتنی دیلەکان. ئافرەتێکی هەژاری کورد کەناوی هورک بوو بینی گورەوییەکی لەدیلەکان دراوە گورەوییەکانی قاچی خۆی داکەند و دای بەدیلەکە. بۆ ئەوەی قاچی لەسەرماو ەهولبەندان بپارێزێ. کوردەکان بەو جۆرە رفایەتیو پیاوەتیەوە هەلسو کەوتیان لەگەل

دیلە تورکەکان دەکرد. بەلام تورکەکان رێک بەپێچەوانە بوون. هیچ سلیان لە کورد کوشتن نەدەکرد. پیاوبایان ئافرەت. ئەگەربیان زانیایە پەیوەندی بە شۆرشی ئاگرییەوە هەیە. سالی ۱۹۳۰ پێنجەمین بیرەوەری هەلگیرساندنی شۆرشی ئاگری تێپەری کوردەکان زیاتر هوشیار بوونەوە لە پێویستی سوور بوون لەسەر داواکاری مافە مێژووییەرەواکانیان. بۆیە هەموو بۆ چوونێکی حکومەتی تورکیان رەت دەکردەوە لە مەر بریارد ساختەکانی لێ بوردن و ئاماژەکردن بەدا نەوەی زەرەروزیان .. هتد شۆرشگێرەکانی ئاگری دەیان ووت :,

ئێمە پێویستمان بەڵێ بووردن نیە. بەڵکو ئەبێ ئەوان عەفو بکەین. ئێمە جیا لە داواکاری مافە رەواکانمان شتێکی ترمان نیە. حکومەتی تورکیش بە ئاگرو ئاسن وەلاممان دەداتەوە. بۆیە کاتی زانی خۆی بە تەنیا ناتوانێت بەرهەلستی کوردەکانی ئاگر سەرکوت بکات داوای پشتیوانیو یارمەتی لە دەرەوە کرد.

هەوڵە دیبلۆماسیەکانی تورك

لەبەرئەوەی چیای ئاگری دەکەوێتە سەر سنووری تورکیا-ئێران-روسیا. بۆیە تورکیا کەشەی بەچالاکی سیاسیو کۆششی دیبلۆماسی خۆیدا. ئەگەر چی پەیوەندی نێوان تورکیاو روسیا باش بوو. بەلام لەئەنجامی دروست کردنی دروو پروپاگەندەی ژەهراوی توانی روسیا بەلای خۆی رابکێشیت. هەروەها لەئەنقەرە گفت و گۆ لەنێوان وەزارەتی کاروباری دەرەوەی تورکیا و بالیوزی دەولەتی شاهنشا. دەربارەی مەسەلەی ئاگری بەرێوەچوو. ئەو گفت و گۆیەبوو بە هۆی گوشەگیرکردنی کورد. دژی ئەوان و ئاواتەکانیان بوو. هەروەها نوێنەری تورك لە تەهران گفت و گۆی لەگەل ئێران کرد.

شۆرشگێرەکانی ئاگری بەووردی متابعەی رووداوەکانیان دەکرد چونکە من ئێرانم بە دۆستی کوردان دەزانی باوەرم نەدەکرد. ئێران ئەنجامێك بە زیانی ئێمە وەربگرێ. وەکو دەلێن لفی سەر هەوراز بەریشی خۆی بکەوێتەوە. بەلام لەو هەولانەی بەئاشکرا بۆ سوودی تورك دەدرا بێ ئاگا نەبووم. ئەوان هەولیان دەدا کیش لای تورك قورستر بکەن رۆژنامەی ئاگری کەبیروبۆ چوونی ئێمەی بلاودەکردەوە. وتارێکی لە ژێر ناونیشانی (بەبا رێك دووچەوڵەکە) نووسی بوو کەتییدا هاتبوو:- دەولەتی تورکیا هەول دەدات تووی ناکوکی بخاتە نێوان ئێران و کورد ئێران لە کورد برمنجێنیو. ناکوکیان لەنێوە دروست بکات.

بۆ ئەوەی بۆ ماوەیەك لە شۆرشی کورد رزگاری بێت. دوژمنایەتی بخاتە نێوان کوردو فارسەکانی ئامۆزایان. بەمەش هەر دووکیان لاواز بکات و ئاواتە چاوچنۆکیەکانی خۆی و خەوەکانی لە ئازەربایجانی ئێران بێنێتەدی

بەلام ئێمە لەسەرکردایەتی ئاگری خۆشبەختانە زۆر لەوە ووریاتر بووین فێلمان لێبکرێ. شتێکی ئەو تۆمان نەکرد ئەوان بۆ نەخشەکەی خۆیان سوودی لێ وەربگرن. بەیانی هەموو رۆژێك فرۆکەکانی ئاگری سارۆخەکانیان دەکردە دیاری بۆ دانیشتوانی ئاگری. جارێکیان پێش ئەوەی بچینە پاوانەکان. بەهەفالیتی شێخ عبدالقادرو ۲۰ سوار چووینە سەردانی لقی خۆیبوون لە بلکوری ئاگری. و لە دەشتی ئەخدەر جەولەمان کرد. ئەمە یەکەمین

جاربوو ئالای ئازادی کورد لەو دەشتە بشەکیتەوە لە رێگادا تووشی هەندێ

تورك بووین کە حکومەتی تورکیا لەو ناوچەیەی نیشتەجێ کرد بوون. بۆرێز

گرتن لەئالای سەربەخۆی کورد سەری خۆیان دادەنەواند.

هێشتا هاوین لە سەرەتای دا بوو کە ئاگرییەکان چادریان لە بەرزایی چیاکان هەلدا. هێشتا ۳ رۆژ تێنەپەری بوو کە دەنگی تەقە لە لای بلکوری رۆژئاوا. لەسەر ئەو رێگایەی بلکوری ئاگری بە باشوری دەبەستیەوە بەرز بووەوە. دوای ئەوە هەندێ لەفرۆکەکانی دوژمن هاتنە سەر پلوانەکان و چادرەکانیان ئاگر باران کردین چادرەکەی منیش بوو بەجێنیشانی ئاگری دوژمن. لە ئەنجام دا پاشار خاتونی خێزانم بریندار بوو. هەندێ مەرو مالاتیش کوژران. دوای ئەوە زانرا کە تورك لە ژێر پەردەی تاریکی شەو تابورێك سەربازو دوو تۆپی چیاییان هێناوەتە سەر رێگای قاپاقتەپە. کە دەکەوتە لای رۆژئاوای ئاگری. ئەمەش دەست پێکی هێرشێکی بەر فراوان بوو کە تورکەکانی لە سالی ۱۹۳۰ داکردیانە سەر ئاگری.

قاپاقتەپە وەکو قەلایەکی سەخت و رێگایەکی تەنگی هەبوو. (زوهدی گویفن)ی ئەفسەری تورك دەنووسێ و دەلێ: (یاخی بووەکان بە هەموو هێزێکیانەوە پاریزگاریان لەو بەرزاییە دەکرد) بەلام لە راستیدا هیچ مرۆیەکی کورد پارێزگاری لەو بەرزاییەو دەوروبەرەکەی نەدەکرد. چونکە هێندە هێزمان نەبوو پارێزگاری ئەو شاخەو دەوروبەرەکەی پێ بکەین. فرۆکەکانی تورك بە پێچەوانەی سالانی پێشوو هەموو رۆژێ لەسەر ئاگرییەکان دەسورایەوەو ئاگرو قورقوشمی قونبلەکانی خۆی بە سەر ژن و منالان دا دەرژاند. بەلام زۆر بەرز بوون لە ئاگرە دژەکانی ئێمە دەترسان. لە لایەکی تریشەوە کوردەکان چونیەتی خۆشاردنەوە فێربوو بوون. بەمەش قوربانی گیانیان کەمتر دەبوویەوە. تەنیا لە مەرو مالات زیانیان لێ دەکەوت. یەکێتی سوڤیەت هێزێکی زۆری لە بەرامبەر سنوری ئێران و

ئاگـری کۆکـردبـووه. هەروەهـا ئێران هێزێکی زۆری لەماکۆ مۆل دابوو تورکیا کۆششی سیـاسیو عەسکەری پێکەوە دەست پێکردبوو. سوپای خۆی لە نزیك ئاگری نیشتەجێ کردبوو. رۆژنامەی (جمهوریت) ی تورکیا لە ژمارەی رۆژی ٣٠/تەمووز/ ١٩٣٠ لەژێر سەر دێـری (دوا گلەییمان) لەئێران نووسی: هەواڵنێری رۆژنامەی تایمز لە ئەستەنبول هەواڵێکی بۆ رۆژنـامـەکـە ناردو . باس دەکـات کە هەزاران یاخی بووی، کورد. کەلە لوتکـەکـانی چیـای ئارارت یاخی بوون. شوێنـەکـانی خۆیـان قایم کردووه. بۆ ئەوەش کوردەکانی ئێران یارمەتیان دەدەن. ئەرکانی جەنگی تورکیا ٦٦ هەزار سەربازی دەرەکی تورکی ئامادەکرد. سەد فرۆکەی جەنگیش پشتیوانی لێ دەکردن. ئەو هێزانە یان رەوانەی ناوچەکانیوان و بایەزید کرد. تائامادەی شەرێکی سەخت و دوورو درێژ بن. رۆژنامەی (جمهوریت) لە ژمارەی رۆژی ٣٠/تەمووز/١٩٦٩ لەژێر ناونیشانی (٤٠سال لەمەوبەر) جارێکی تر ئەم هەواڵەی بڵاوکـردەوە. ئەو هەزاران کوردەی کە ئەرکانی جەنگی تورکیا ئاماژەی بۆ کردبوون. لەراستی لە نزیکەی (٥٠٠) چەکدار زیاتر نەبوون کـە لـە چیـای ئـاگـری یـاخـیبـوون هێـزەکـانـی تـورك بێ دەسەڵات بوون لە تێك شکاندنی دەسـەڵاتیـان وگـرتنی بارەگـاکـانیـان لە ئاگـری. ئەمـە لە کاتێکـا پێـویستیـیـەکـانی بـەرەلسکاریمان هێندە نەبوو. ئێمە جیا لەو تفەنگ و تفاقی جەنگییەی لەسەربازە دیل و کوژراوەکانی دوژمن دەستمان دەکەوت. سەرچاوەیەکی ترمان نەبوو. تەنانەت خۆم پێش ئەوەی لەشـەری (کـانی کورك) دەست بە سەر چەکێك دابگرم. بێ چەك بووم. کاتێ بە دەمانچەیەك لە چەشنی کۆن کە هەندێ لە دیانەکان پێشکەشیان کردبووم. هێرشم کردە سوارەکانی تورك و توانیم بە دیلیان بگرم.

بەو جۆرە بووم بە خاوەن تفەنگ. بێگومان ئەو سەربازانەی کە بەوجۆرە دیلم کردن. دواتر نەیان ووت کە تەنیا سوارێك دیلی کردوون. هەروەها فەرماندەی تیپە تورکەکە نەیتوانی دان بەوەدابنێ کەلەبەردەم ١٧ سواری کورد رایان کردووەو هیچیتر، ئەوا ن ئەو هەموو دیلەیان.

زیـان لێ کەوت د دەزانی چۆن راپـۆرتێکیـان رازانـەوتەوە بۆ وەزارەتی جەنگی تورك. ئاماژەتیان بۆ هەزاران کوردی یاخی بوو کردووە! باوەرم نەکرد کە ئێران کارێك لە دژی ئێمە بکـات، بەڵام لە وتـووێژی ئێران و تورکیاش نیگەران بووم، ئەو ساڵە ساڵی قارەمانیی ئاگرییەکان بوو. فەرماندەی کوردویستی مەڵبەندێکی تری وەکو ئاگری لەدۆڵی زیـ.. و چیای سیپان دروست بکات. بزوتنەوەی ئازادیخوازی فرا وان و گەورە تر بکات. نەخشەی تورك سووکتر بکات. پاش چەند رۆژێکی کەم سەرۆکەکانی دۆڵی زیلان و خەڵکی حەیدەران لە گوندی (دەرەن) کۆبونەوە. بریاری هەڵگیرساندنی راپەرینەکەیان دا. داواشیان لەمن کرد. رێـای راگەیاندنی هێرش و جەنگ بدەم! سەیرمان کرد ئازاکانی حەیدەران ئامادەیی

تەواویان هەیە. چاوەڕوانی ئاماژەیەکی دەست پێکردنن. ئەمە لەلایەك و لەلایەکی ترەوە تورکیا دەستی بە هێرشە سەرەتاییەکانی خۆی کردبوو.

دۆڵی زیلان

دۆڵی زیـلان. دوای ئاگری دووەمین ناوچە بوو کە بوو بووە کۆسپ لەبەردەم ڕەوتی هێزەکانی ڕوسیا لە یەکەمین جەنگی جیهانیدا. دۆڵی زیلان دوور لە دەسەڵاتی هێزەکانی ڕوس مایەوە. دیارە ئەو گەلە سەرکێشە خۆیان بۆ جۆرەها ئیحتمالی سەخت ئامادە کردبوو. بەمەش هەمیشە پارێزگاری خۆیان و بوونی سەربەخۆی خۆیان کردووە بۆیە بە دەنگ داواکاریەکەی دانیشتوانی دۆڵی زیلان چووم و ، دەربارەی خۆ ئامادە کردن بۆ هێرش و دەست پێ کردنی بڕیارم دا. لەو بڕیارەدا ووتم: دوای پاکردنەوەی دۆڵی زیلان لە هێزەکانی تورك. بە تایبـەتی شارەکـانی بارگـریو ئەرجیش و ئەرنیش، ئەگەر دانیشتوانی ناوچەکە شاری (ئادلجوان)یشیان ڕزگـارکـرد، ئەوا هێـزەکان لەناوچەکانی جەلالیو حەیدەران وئادامیو زیلان بەپەلە دەچن بۆ جێبەجێ کردنی ئەو ئەرکە. لەسەر هێزەکانی حەیدەران پێویستە یەکەمین ئەرکیان گرتنی چیای سیپان بێت.

لەسایەی ئەوبارە شێواوە ئەبوو هێزەکانی ئارارات هێزەکانی تورکی مۆل دراوی دەوری چیاکە رابماڵن. شاری (باشکەند) بگرن لە باکوری ئاگرییەوە تاباشوری درێژ دەبێتەوە. ئامـادەی پەلامـاردانـە سەرشارەکانی (ئەخدەر) و (بایەزید) بن. لەسەر ئەوپێو دانـگە ئەرکی ڕزگارکردنی شاری (قولپ) م بەتەمر شەمکیو هێزەکانی شەمکان سپارد. هەروەها پەلاماری (قاخزمان) بدات. ورێگای قارس ـ ئاگری بگرێت. ڕوونوسی ئەو بڕیارەم بۆ هەموو سەرۆکی ناوچەکان نارد. تیایدا کاتی هێرشم بەووردی دیارکرد. ڕوو نووسێکی ئەو بڕیارە کەوتبووە دەست زوهدی گویفن ی ئەفسەری تورك کەدوای ئەوە لەیاداشتەکانی نووسیو دەڵێ: ((دەوڵەت خۆی بۆ هێرش کردنـە سەر ئاگـری ئامادەکربوو. هێز ڕووەو بایەزید جوولابـوون. دەستـوورەکـانی خۆی بەسـەر کوت کردنی هێزەکانی ئاگریدەرذەکردجم وجوڵەکان دەستیان پێکرد. هێزەکانی تورك قاپاق تەبەیان گرت کەدەکەوێتە لای ڕۆژئاوای ئاگری. سەرۆکی یاخی بووەکان. ئیحسان نوری. بەیاننامەیەکی دوورو درێژی ئاراستەی سەرۆکی خێلەکـانی دەرەوەی دەسەڵاتی ئاگری کرد. کەلایەنگری ئەوبوون)) ژمارەیەك لەوبڕیارە کەلەباغەڵی کوژراوێکی کورد بوو. لە شەڕی قارس ـ ئاگری بەدەستی کەوتبوو. ئیحسان نوری ڕوونوسێکی ئەو بڕیارەی بۆ ئیبراهیم ئاغای سەرۆك خێلی ئادامان نارد. بڕیـارەکـە باسی ووردەکاری دەکرد بۆ سەر دوژمن لەلای سەرەوەی دەستـەڕاست (خـۆیبـون) نووسرابوو. لەژێرەوەی (ئەنجومەنی نیشتمانی کورد) لەژێر ئەویش ژمارە. لەلای سەرەوە چەپیش (ئاگری مەڵبەندی سەرکردایەتی) لەژێریشی مێژوو (١٨ حوزەیرانی / ١٩٣٠) نوسرابوو.

بڕیاری هێرش کردن

ئەوبڕیارە بەزمانی کوردی نوسرابوو و. لە حەوت خاڵ پێك هاتبوو. زوهدی گویفن وەری گێڕابووە سەر زمانی تورکی.

ئەمەی خوارەوەدەقی خاڵەکانی بڕیارەکە بوو:

١- دوژمن لە ١١ی حوزەیرانی ١٩٣٠ دا هێرشی کردە سەر ئاگری. بەرزایی قاباف تەپەی گرت کە دەکەوێتە ڕۆژئاوا ی ئاگری. شەش فڕۆکەی دوژمن بەشداری ئەو هێرشەیان کرد. فڕۆکـەکـانی دوژمن لەئـاسمـانی ئاگـرییەوە لە ١١- ١٨ حوزەیران. قنبلەیان بەسەردا دەباراند. سێ فڕۆکە بە ئاگری هێزەکانی ئاگری پێکران یەکێکیان لەبنکەی ئاسمانی بایەزید کەوتە خوارەوەو فڕۆکەوانەکەی کوژرا

٢- ئەبێ دەستە پارتیزانەکانی ئاگری دەست لە هێزەکانی دوژمن دەوری ئاگری بوەشێنن هێزەکانی ناوەڕاستیش ئاگادارکران. هێزەکانی خۆیان بنێرنە تەندورەك. بۆ ڕێگا گرتن لە کاروانی باروبنـەی هاتـوو چۆی دوژمن. فەیلەقێکی عەسکـەری تورك لەباشـور ی ڕۆژئاوای ئەنادۆڵ بەرەو ئاگری پێشرەوی کرد. بۆ پەلاماردانی هێزەکانمان. بەلام بەهۆی ئامادەیی و جم وجوڵی گەورەی هێزەکانمان لەدەرسیم وخەربوت و ناوچەکانی باشووری سەر سنوری سوریا. هێزەکانی تورك نەیان توانی بێنە پێشەوە.

٣- مەڵبەندی دامەزرێنەری خۆیبون : بەپشتیوانی خوا دەست بە هێرش بکەن بۆ سەر هێزەکانی دوژمن.

ا- ئەبێ فەرماندەی گشتی هێزەکانی دەرەك تەمر ئاغا لەئاگری و هێزەکانی ژێر فەرماندەی ئەو بەهاوکاری خێلەکەی شەمکان کەلە قولپ نیشتەجێ بوون ڕۆژی ٣/ تەموز/ ١٩٣٠ هێرش بکـەنـە سەر مەڵبـەنـدی قەزای قولپ. دوای گرتنی شارەکە. ئەبێ پێشمەرگەکان بەردەوام بن لەسەر هەوڵدان بۆ دەسەڵات بەسەر داگرتنی ناوچەکانی تر تادەگەنە گوندی (بەرنافوت).

ب - ئەبێ عەقید وەلی بەگ. فەرماندەی ناوچەی قورخان هێزەکانی خۆی بەئەندامانی خێلی گرکان و زیلان بەهێز بکات و. شەوی چواری تەموز هێرشێکی لەناکاو بکاتە سەر ئەخدەرو بیگـرێت. لەهەمان ڕۆژیش دا هێزەکانی ئاگری پەلاماری شوێنەکانی دوژمن لە دەوری ئاگری دەدەن.

٤- ئەو سەرۆکە خێلانەی لە گوندی (دەرمن)ن ئەبێ دەستور بە [illegible] بدەن. ڕۆژی [illegible] ڕێکەوتی ٤ ی تەموز بەرەو شوێنی هێزەکانی تورك بجولێ [illegible] ملەند وچەندانی [illegible] مۆڵیان خواردووە. ئیدارەو کاروباری ناوچە بەم شێوەیە [illegible]

ا ـ هێزەکانی ئەرجیش یارمەتی لەدوڵی زیلان وەردەگرن و پەلاماری بنکەکانی حکومەتی تورکیا دەدەن. تا دەگەنە شاری (ئادلجواز) دوای گرتنی ئەو شارە. ئەو هێزانە دەسەڵاتی خۆیان بەسەرلوتکەکانیچیای سیپان دا دەسەپێنن. هەروەها بەرزاییەکانی باشوری ئادلجواز دەگرن. ئینجا هێزی سوارە روەو ئاخلات و تاتوان و چیای نەمرود دەنێرن
ب ـ سەرۆکی دوڵی زیلان : ئەبێ دەسەڵاتی خۆت بەسەر لای رۆژئاوای چیای ئالاداخ دا بسەپێنی. دوای پاك کردنەوەی ناوچەکەت لەپاشماوەی هێزمکانی تورك.

چەند دەستەیەك سوارەی لێهاتوو روەو مەلازگرت دەنێری بۆ پشتیوانی کردن لەخێڵی هەسنان. ئەبێ رێگای شاری قەرەکوسە (ئەمرۆ تورك بەوشارە دەڵێن ئاگری) مەلازگرت. باتنوس. ئەرجیش بگرن.
ج ـ لەسەر خێڵی حەیدەری نیشتەجێی ناوچەی باتنوس پێویستە لەگەڵ کەسانی خێڵی مەلازگرتی لایەنگری ئێمە. شاری باتنوس و بەرزاییەکانی باکورو رۆژئاوای چیای سیپان بگرن. ئینجا چەند دەستەیەك سوارە رەوانەی چیای نەمرودو مو ش و کوبی بکەن بۆ چاودێری کردنی جم و جوڵی دوژمن.
د ـ ناوچەی بارگری ئەرکی هێزەکانت دەسەلات گرتنە بەسەر ناوچەکانی بارگریو وارنس وبرینی رێگای هاتووەکانی شاری وان ، ئەرجیش و سرای.
هـ ـ ناوچەی ناوەراست بە هاوکاری خێلی دانیشتووی ناوچەی ئالکاهاریکاری خێڵەکانی جەلالیو مللان دەکەن. ئینجا ئەو هێزانە بە فەرماندەیەتی خۆم مەڵبەندی شارەکانی بایەزیدو ئاگری دەگرن. دوای ئەوەش ۳۰۰ چەکدار رەوانەی چیای تەندروك دەکەن بۆ بە هێزکردنی بەرەی جەنگاوەرەکانی بارگری. لەسەر هەموو ئەو هێزانە پێویستە هەرەشە لە شارەکانی وان وسەرای بکەن. زانیاری لەسەر ناوچەکانی وان. تار ب. سەرای. باشقەڵاو هەکاری کۆبکەنەوە.
و ـ ناوچەی ئەرجیش : هەوڵ بدە هاریکاری ناوچەی ناوەراست بکەیت.
ز ـ سەرۆك خێلی ئادامان. قایمقام ئیبراهیم ئاغا :پێویستە لەسەرت بە زووترین کات. تەنسیق لەگەڵ عەلی بەگ میرزا ئاغاو رەسول بەگ زدلی و سەرۆکەکانی خێلی قوتان و هەسەسوری بکەیت هەمووتان بەیەکەوە. لە رۆژی ٤ ی تەموز/ ۱۹۳۰ پەلاماری شاری دیادین بدەن ئینجا دەسەڵاتی تەواوی خۆتان بەسەر رێگای قەرەکوسەـ بایەزیدا دابسەپێنن. پێویستە بەشێوەیەکی تایبەتی هێزەکانی دوژمن لە قەرەکوسە بخەنە ژێر چاودێرییەکی توند. تەنسیق لەگەڵ حەمید بەگ بکەن و رێگای تاهر بکەنە ناوچەیەکی گرگرتوو .

ح ـ دوای دەسەڵات خستنە سەر ئەو ناوچانەی کە لەسەرەوە باسمان کرد. ناوچەی ئەرجیش وباتنوس و زیلان زۆربەی هەرەزۆری هێزەکانیان، لەپشتی هێلی دوتاخ ـ

مەلازگرت ساز دەکەن. ناوچەی بارگریش هەموو هێزەکانی خۆی لە ئەرنس ـ نورشات ساز دەکات.

٥ـ مەڵبەندی فەرماندەی گشتی لە ئاگری دەبێت. زانیاریەکانتان دەربارەی بەڕێوەچونی چالاکیە عەسکەریەکان بنێرنە ئەم مەڵبەندە. دوای بە درێژی باس کردنی ئەو بڕیارە. زوهدی گویفن دەڵێ تاوانباری راکردوو ئیحسان نوری خۆی کردوە بە فەرماندەی گشتی. نەخشەی پێک هێنانی حکومەتێکی بۆ خۆی دارشتوە. بڕیارەکە بە مۆری (ئیحسان نوری) کۆتایی پێ هێناوە. لەسەرەوەش نووسیویەتی (فەرماندەیەتی باڵای عەسکەری هێزەکانی خۆیبون). هەموو جم وجۆڵەکانی ئیحسان نوری ئاماژە بۆ ئەوەی دەکات کە دەیەوێ دەولەتێکی سەربەخۆیێک بێنێ. ئیحسان نوری (ئامۆژگاری یەکی گشتی) بۆ لایەنگرەکانی خۆی دەرکردبوو. کەبەو بڕیارە لکێنرابوو ئەو ئامۆژگاریە گشتی یانەی کە ئەبێ لەبەرێوە چوونی شەر رەچاو بکرێن). ئەمەش دەقی ئامۆژگاریەکانە:ـ

١ـ هەر ناوچەیەك ئەبێ بۆ خۆی فەرماندەیەك هەڵبژێرێ و. لەناوەکەیم ئاگادار بکاتەوە.

٢ـ ئەبێ بەپێی رێژەی ژمارەی شۆرشگێرەکان ئیدارەی زاتی بۆ ناوچەکان پێك بێت. بو خۆشیان ئازوقە لە ناوچەکە دابین بکەن.

٣ـ ئەو دەسکەوتانەی شۆرشگێرەکان دەستی بەسەردا دەگرن. وەکو چەك، فیشەك، تۆپ بە هەموو جۆرەکانی تفاقی عەسکەری ئەموالی حکومەت و سوپا، هەموویان بە مولکی حکومەتی کوردان دەژمێردرێن و لە شوێنی تایبەتی هەڵدەگیرێن. ئەبێ لێپرسراوێکی بۆ دابنرێ و رێگا نەدەن کەس یاری پێ بکات. چونکە مولکی میللەتە.

٤ـ لەکاتێکا ئەگەر ئەفسەرو سەربازی تورك ئارەزوویان لە هاریکاری ئێمە بوو و پەیوەندیان پێوە کردین. ئەوکاتە ئەبێ سود لە هاریکاری یان وەربگرین. بەڵام بە هوشیاری و وریاییەوە، ئەبێ بایەخ بە مەڵبەندەکانی بێ سیم بدرێت. دەزگاشکاوەکانی تەلەفۆن و تەلەگراف چاك بکرێنەوە، سوود لە شارەزایی ئەو فەرمانبەرانە وەربگرێت کە جێگای بروان، تەنیا هێڵی نێوان خۆمان و دوژمن بیچرێنن. ئەبێ فرۆکەخانەکان، فرۆکەکار لێیان نزیك بێتەوە، زوهدی گویفن دەسکاری هەندێ لە بڕیارەکانی کردووە. هەربە مەبەست ئەو خاڵانەی فەراموش کردووە کە باسی شێوەی هەڵس و کەوت دەکات لەگەڵ دیلەکانی تورك

بەمەبەستی ئیدارەکردنی کاروباری هێرشەکە هەردوو کورەکانی حسین پاشا کور (مەحوو نادر) و سەید رەسول بەرزنجی لە دانیشتوانی ئەر جیش. سەفدین بەگی کوری فتح الله بەگی سەرۆکی پێشووی خێلی هەسنیم لەگەڵ کۆمەڵێك سوار نارده دۆڵی زیلان دوای بەسەرچوونی ئەو ساڵە پر لە گیروگرفت و نارەحەتیە. بیرم لە پێدا چوونەوەیەکی ووردەکردەوە لە چۆنیەتی بەرێوەچوونی چالاکیە سەربازیەکانیان و ئەنجام دانی

گۆرانکار: ێکی زۆر کەبەسود بۆ جولانەوە شۆرشگێری یەکەمان دەگەڕایەوە.
رۆژێك دەستەی داو . کوری برو لە تاریکی شەودا هێڵی پەیوەندی دوژمنی لە نێوان قاپا قاتـەپـەو مەڵبـەنـدی برِی بۆ ئەوەی عومـەر بەسی لە پشتی قاپاتە پەوە هێرش بکات. دەستـەیـەك سەربـاز کە ژمارەیان ١٥ کەس بوو هاتن بۆ چاکرد نەوەی هێڵی پەیوەندی بەمەڵبەند لە شوێنەکانی خۆیان لە چیابەرەو دەشتاییەك هاتنە خوارەوە. دەستەی دوو رێگای بێ گرتن. شەرێکی یەك سەعاتەی لەگەڵ کردن لە ئەنجام دا دەستەکەی دوژمن هەر هەموویان کوژران و چەکەکانیشیان دەسکەوت بوو سەربازەکان لە پایگای قاپاق تەپە لەو بەرزاییـەوە تەمـاشـای هەڤـاڵەکانی خۆیان دەکرد کەیەك لە دوای‌یەك دەکوژران. بەڵام جـەسارەتی تەواوی ئەوەیان نەبوو فریایان بکەون و رزگاریان بکەن.
هەر لەو کاتەدا دوو دەستەی بچووك لە شۆرشگێرەکان سەربازگەکەیان مەشغول کردبوو جار جارە تەقەیان لێ دەکردن مەبەستیش لەوە بەهەلەکردنی دوژمن و شاردنەوەی دەستەی عومـەر بەسێ بووکـە لەژێر پەردەی تاریکی شەو دزەیان کرد دەوروبەری سەربازگاکەی دوژمن ئەگەرچی شوێنەکەیان باش نەبوو بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا.
چەنـد کەسێکیـان کوشت و چەکـەکانیان دەسکەوت بوو بە هۆی سەختی سەربازگەکە دوژمن نەیان توانی زیاتر بچنە پێشەوە دەستەی عومەر بەسێ و ئەو دەستە بچوکانەی بۆ سەر لێ شێواندنی دوژمن چووبوون بەمەبەستی مەشغول کردنی دوژمن تانیوەرۆ ووردە تەقەیان لەگەڵ کردن.
پێویستە. بڵێم کاتی تورکەکان قاپاق تەپەیان گوت هێشتا ئاڵای سەربەخۆیی کورد بەو بەرەوە لەســەر تەپـولکەیەك دەشە کایە وە لەبەر ئەوەی ئێمەنەمان دەتوانی هێزێك بۆ پاراستنی ئەو ئاڵایە بنێرینە سەر ئەو تەپولکەیە بۆیە بەینە بەینە یەکێکمان دەنارد بۆ پاراسنی ئاڵاکـە بۆ ئەوەی تورکیش ببینێت وبزانن ئاڵاکە پارێزگاری هەیە. بۆیە نەیان دەوێرا لێی نزیك بکەونەوە. ئەوەو لە کاتیکارێگامان بۆ باکووری ئاگری بەنیو قەدی ئەو گردەداتێ دەپـەری کە ئاڵاکـەمـانی لە ئامێزگرتبوو ئابەم جورە ئەو ئاڵاپشتی باکووری رۆژئاوای دەپاراستین هاوین لەسەرچیای ئاگری وەکو ئاگر دەسووتا میش گەلێك زۆر بوو.
ئەو ژیانە بۆ ئێمەی کورد گەلی سەخت بوو.
بۆیـە هەر کاتێ پلەی گەرما بەرز دەبووەوە ئێمە بۆ لوتکەکانی ئاگری هەڵدەکشاین بۆ کوێستانەکەی کورد بە ئاوو هەوای خۆش و هاوینان بە هۆی پەیدا کردنی پاوان بۆ ئاژەڵ و مەرو ماڵاتەکانیان دەچوونە !ە وەرگاکان. ب ویە ناچار دەبن خانووە زستانیەکانیان بەبێ پارێـزگـاریو چاودێـری جێ بهێڵن تورکـەکـان دەرفـەتی رۆیشتنمان بۆ پاوانەکانیان قۆستەوە. شەو هێزەکانی خۆیان گەیاندە دەوروبەری گوندی شەخلو. هاتنە ناو خاکی ئاگـری. تەپۆلکەکانی رۆژئاوای گوندی شەخلویان گرت. چادریان لێ هەڵدا. دەستەیەك

لەهێزەکانی ئاگری بە مەبەستی دەرکردنی دوژمن لە چیا هاتنە خوارەوە. هێشتا هێزەکانمان نە گەیشتبوونە ئەو ناوچەیەی کە ئەبوو تەقە بکەن. دوژمن چادرەکانی پێچایەوە و بەرەو بایەزید کشانەوە. ئێمەش لەو کارە حەپەساین. عەقلی ناچیتێ بە هۆی دابەزینی هێزەکانی ئاگری رووەو شـخلو کشابنەوە. چونکە دوژمن ئەوەی حیساب کردبوو کە تەنیا بە پەرینەوە لە سنووری ئاگری دەبێتە جێ نیشانی هێرشەکانی کورد لە کاتێکا سوارەکانی ئاگری لە دۆلی زیلان هێشتا دەستیان بە هێرش نەکردبوو. هیچ هەواڵێکمان لەوان پێ نە گەیشتبوو. واتە هیچ هۆیەکی مەنتیقی و زانراو بەو کشانەوەی پێش قەرەولەکانی دوژمن نەبوو بۆ سەر ئاگری! لە ناوچەی دۆلی زیلان چەند کۆمەڵە چەکدارێکی لە خێلەکانی حەیدەران قالقان بەکران و ئادامان هەبوو. محو تەمر ئاغاو محو دەرویش ئاغاو تاهیر عەلی بەگ لە سەرۆکەکانی قالقان بوون. رەشو سلو سەرۆکی بەکران بوو. لەو سەرۆکانە محو دەرویش ئاغا جێگای بروای لێپرسراوەکانی حکومەت بوو لە ئەرجیش. لە سەر بناغەی ئەو بروا پێبوونەوەو بە مەبەستی گفتوگۆ بانگی لە ئاغاکانی ناوچە گیرایەوە. داوای زانیاری لە سەر کۆبوونەوەی ئەو چەکدارانە لێ کردن فەرماندەی دەرەکی تورك واتێگیشتبوو کە محو دەرویش ئاغا بەرژەوەندی گەلەکەی کردۆتە قوربانی ئەو قسە شیرینانەی کە لێپرسراوە حکومیەکانی تورك بۆی دەکەن. نەیدەزانی کە ئەندامێکی خۆیبون دانیشتوانی دۆلی زیلان بە خۆشی و شادیەکی زۆر پشوازیان لە سوارەکانی ئاگری کرد. کە بریاری راگەیاندنی هێرش کردنە سەر هێزەکانی تورکیان پێبوو. ئەو هەواڵە خۆشە بە جۆرێ سەری لێ شێواندن کە ئاگاداری کاتی دەستەپێکردنی هێرشەکە نەبوون هەر وەکو لە بریارەکە هاتبوو. ئەوان پێش کاتی دیاریکراو هێرشیان کردە سەر (حسن ئابدال)، حسن ئابدال سەربازگە یەك بوو دوو سەد سەربازی لێبوو. دوای شەرێکی قورس. کوردەکان توانیان سەربازکەکە بگرن. پاشماوەی هێزەکەیان گرت و دەستیان بەسەر چەکەکانیان داگرت. پاشان هێرشیان کردە سەر شاری نو شاری مەڵبەندی ناوچەی زیلان. تابورێك پیادە لە شار بوون. پشتیان بە ژمارەیەك رەشاشی مەترەلۆز بەستابوو. فەرماندەی شارەکەش لە قەلاکە خۆی قایم کرد بوو. بە مەبەستی رووبەروو بو نەو-ی هەر رووداوێك دەوری قەلاکەی بە چەکی دیفاعی بە هێز کرد بوو. بەلام ئەوەی بەفکردا نەهاتبوو کە گیرودەی شۆرشگێری لاسار دەبێتەوە. نازانن مانای تریش چیە. گیانازی لە پێناوی ئازادی گەلەکەیان دەکەن. کاتێ کوردەکان هێرشیان کرد سەر. نوشار. مانای ئەوە نەبوو ئەوان شارەکانی ئەرجیش و بازگرییان لەیاد چووە،.

بەلکو زۆر بە پەلەو بەتوندی هێرشیان کردنە سەر. سەرکردەکانی هێرشەکە لەگەرمەی شەردا بوون چێژی شەوو سەرکەوتن مەستی کردبوون ئەوەی لە بیر برد بونەوە کاتی هێرشەکانی خۆیانم پێرابگەیەنن!.

بۆیە لەگەل سەرۆکی ناوچەکان چاوەرانی گەیشتنی هەوالی رۆژی دەست پێکردنی شەرمان

دەکـرد. تاکـو ئێمـەش لە هەمـوو ناوچەکان. وەلەیەك کات دا بانگی شەر رابگەیەنین.
سەرباری هەموو ئەو قایمکاریانەی سازیان کردبوو. کەکاری مقاوممت و بەرگریان ئاسان کرد بوو. لەگەڵ ئەوەش دا نەیان توانی زیاتر لە ٢٤ سەعات خۆیان لەبەردەم لافاوی هێرشی قارەمـانـەکـانی خێـڵی ئادامـان بگرن کوردەکان زیانێکی گەورەی‌گیانیان لێ دان تەنانەت فەرمـانـدەی ترکـەکان کوژرا. ئەو سەربازو ئەفسەرانەش کە لە چنگی مردنی مسۆگەر رزگـاریـان بوو. بەدیـل گیران. لە رۆژی دواتر کورد. پەلامار دەرەکان بەشێکی تەواوی شارەکـانی ئەرجیش وبـارگـریـان گرت. بەڵام هێشتـا هێزەکانی تورك لە بەشەکانی تری شارەکانی ئەرجیش وقەڵای بارگری بەرگری یان دەکرد. شۆرشگێرەکان دەستەیەکیان نارد بۆ برینی رێگای نێوان ئەرنس. وان بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا بوون بەقوربانی اهمالی و. ئەو سەرکەوتنە مەزنەیان دۆراند کە بە گیانفیدا کاری‌و ئازایەتی بەدەستیان هێنا بوو. بەمەش وەزعی دوو دڵی تورك لە ئەرجیش گۆرا بەوەزعێکی باشتر. مەسەلەکە بەم جۆرە بوو: تورك لە مەڵبـەندی وان چەند تۆپێکیان لەگەڵ دەستەیەك ئەفسەر بۆ رزگارکردنی شاری ئەرجیش نارد. کوردەکان لەنزیك ئەرجیش روو بە روویان بوونەوە. دوای شەرێکی نیو سەعات خوێناوی تورکەکان بینیان جیا لە خۆ بەدەستەوەدان هیچ رێگایەکی تریان نیە.
ئەو خۆبـەدەستـەوەدا نەی تورك کوردەکـانی بوغـرا کرد. لە جیـاتی ئەوەی هەنـدی لەجـەنگـاوەر لە سەنگـەرەکـان جـێ بهێلن. هەنـدێکی تریشیـان بچن و دەسکەوتەکان کۆبکـەنـەوە. هەمـوویـان سەنگـەرەکـانی خۆیـان جێ‌هێشت و بەرەو کۆکـردنـەوەی دەسکەوتەکان چوونە خوارەوە. کاتێ فەرماندە تورکەکە زانی ژمارەی کوردەکان زۆر کەمە لە خۆ بەدەستەوەدان پشیمان بووەوە. یەکسەر دەستوری بە دەست پێ‌کردنەوەی شەردا.
لە ئەنجـام دا سەرۆکی شۆرشگـێرەکـان لەگەڵ چەند کەسێکی‌تر کوژران. ئەوا نەش کە مابـوون تادوا فیشـەك مقـاومـەـنـان کرد. مردنیان لامەزنتر بوو لە شەرمەزاری خۆبە دەستەوەدان. بەم جۆرە هێزە یارمەتیدەرەکەی تورك‌گەیشتە ئەرجیش، یەکەمین هێرش بۆ سەر شاری ئەرجیش لەلایەن جەنگاوەرەکانی خێڵی بەکران بوو ئەوان چەك و تفاقی شەری تەواو یان نەبـوو. تەنـانەت ئەو دەستەیەی بنکەی ئاسمانیان گرت تفەنگیان پێ‌نەبوو بەڵکو ئەو کەسانە بە داس و پاچ و بەرد هێرشیان کرد مردنیان بە ئازایەتی پێ باشتر بوو لە ژیانی سەر شۆری بە خۆشحالیەکی مەز ن بەرەو ئازادی تەکانیان دەدا . لە ئەنجامی ئەوە هەندێ قوربانیاندا بەڵام توانیان سەربازەپاساولەکان لە بنکە ئاسمانیەکە بگرن و چەکەنیان لێ‌بسێنن. و یەکسەر بەکاری بهێنن.
توانـیـان دەست بەسبـەر دوو فرۆکـەدا بگـرن کە خەریکی فرین‌بوون. پاش سود لێ وەرنەگرتنیان ئاگریان تێ بەردان. مەمەد بەگی کوری‌حسین پاشای کورە بە فەرماندەیەتی دەستـەیەك جەنگاوەر چووە سەر شاری باتنوس.و پەلاماریان داو چوونە ناو شارەکەو گرتیـان. بەڵام سەربـازی حامیەکە باش خۆیان قایم کرد بوو . رەشاشی مەترالوزیان لە

سەربانی مزگەوت و بەرزایی منارەکان دبەستبوو بۆیە شۆرشگێرەکان نەیان توانی زیانێکی ئەوتـۆ بە سەربازگەی شارەکە بگەیەنن شۆرشگێرەکان پێش ئەوەی پەلاماری شار بدەن دەسەلاتیان بەسەر رێگای قەرەکوسە ـ ئەجیش دا گرتبوو. هەندێ ئەفسەریان گرتبوو کە لەلای باتنسەوە لەگەڵ هەندێ سواری خێلی سەبکویی هاتبوون و هەموو چەکەکانیان لێ سەندراو. خۆشیان تەسلیم بەسەید رەسول کردن.سەفدین بەگی کوری فتح الله بەگی سەرۆکی پێشووی خێلی هەسنان بەفەرماندەیەتی دەستەیەك سوارەی ئازا روەو دەشتی مەلازگـرت بە رێکـەوت . لەوێش ئاگری شەریان هەڵگیرساند. راپەرینی دۆلی زیلان. لە ئەنجامی پەلە کردن. دەست پێکردنی هێرش لەپێش رۆژی دیاری کراوی بریارەکە وای کرد ئەو راپەرینەتەنیاو گۆشە گیربێت.

حکـومەتی تورکیش لە هەموو لایەکە وەهێزی رەوانەی سەرکردن. لە شارەکان جۆگەلەی خوێنیان هە لـەست. هێزەکانی تورك بە هاوکاری جاشەکانی هێلی کەسکویی بەرەودۆلی زیلان پێشرەوی یان کردو جارێکی تریش شاری حسن ئابدالیان گرتەوە. هێزەکانی ئاگ ن نەیان دەزانی کە خێلی حەیدەران لە پێش رۆژی دیاری کراو کەلەسەری رێکەوتبون ئاگری شەریـان هەڵگـیرسـاندووە. بۆیە کاتی هەر لە چاوەروانی گەیشتنی هەواڵی دیاری کراو مابـوونـەوە. هێـزەکـانی دوژمن لە هەموو لایەکەوە ئابلوقەی خێلی حەیدەرانی دابوو. تاوانەکە بە پلەی یەکەم دەکەوێتە ئەستۆی مەمەد بەگ و سەید رەسول کە هەواڵی دەست پێکردنی شەرەکەیان نەگەیاند بوو.

هۆکارەکانی یارمەتی تورکیدا بۆ سەرکەوتن ئەمانەن :ـ

١ـ عقید ئیبراهیم اغا و حمید بەگ زیلانی ئەو ئەرکانەی پێیان سپێردرا بوو جێ بەجێیان نەکرد.

٢ـ گیانی چاو بەستەکیو اهمالی و بێمبالاتی لەشەرەکاندا.

٣ـ لە هەموو ئەوانە خراپتر سەرهەڵدانی ناکۆکیو رقە بەرایەتی نێوان مەمەد بەگ و سەید رەسول بوو. لەراستیشدا هەق بەلای مەمەد بەگ بوو.

٤ـ لە هەمـوو شتێـك گرنگتـر دەست پێکـردنی شەر بوو لەپێش کاتی دیـاریکـراودا کەسەرکردایەتی دەست نیشانی کرد بوو. ئاگادار نەکردنەوەم لە زانیاری سەرەتایی دەست پێکردنی هێرش وچۆنیەتی شەرەکان. هەر بۆیە نەیان توانی لە پشتەوەرا خۆیان بپارێزن.

٥ـ خیانەتی خێلی کەسکویی: ئەگەر ئەو کارە خیانەتکارییە نەبوایە هێزەکانی تورك نەیان دەتوانی بچنە ناو خاکی دولی زیلان.

سەرکەوتنی تورك بەهۆی اهمالی وبێ ئاگایی دانیشتوانی دولی زیلان بوو!.. سەربارەی شەرە قسـەی نێـوان دوو فەرماندەی کورد. کە مەمەد بەگ حسین پاشاو سەید رەسول بەرزنجی بوو. ئەو شەرە قسەیەش رەنگدانەوەی دەمار گیری کوێرانەی خێلەکایەتی بوو.

که به شێوەیەکی سلبی کاری کردە سەر ورەی شۆرشگێرەکان و ریزەکانیان تێك چوو وبلاوەیان لێ کردو هەر کەسەو بەلای ژن و منالەکانی خۆی لە هەواری جیاکان رۆیشت. لە نزیك ئەو هەوارانە رووبەرووی دوژمن بوونەوە و توانیان ریگای خۆیان بکەنەوەو ژن و منالەکانیان بگەیەننە ئاگری.

سەید عبدالقادر کوری مامی سەید رەسول. مال و خێزانەکەی خۆی لە ئەرجیش بە جێهێشت و بەیوەندی بە ئاگرییەکانەوە کرد.

لە شەری ئەرجیش کوردەکان دەستیان بەسەر دوو فروکەدا گرت. یەکێکی تریشیان لە ئاسمان پیکاو خستیانە خوارەوە. ئەم فرۆکەیە چەند سەعاتێك پێش پێکرانی لەسەر سەنگەرێك دەسورایەوە. کە پێی وابوو هێشتا بە دەست تورکەوەیە. بۆیە بەنزمی دەهاتە سەر ئەو سەنگەرە تاکو زانیاری پێویستیان بداتێ. دوای خستنە خوارەوەی لەلایەن کوردەکان. ئەو راپورتە زانیارییە کەوتە دەستم کە بە درێژی باسی لە پێشرەوی هێزەکانی تورك دەکرد بەرەو ناوچەی شۆرشگێرەکان و ئەرجیش.

- سۆڤیەت و ئێران یارمەتی تورکیا دەدەن -

لەو رۆژانەدا هێزەکانی تورك لەناو خاکی ئێران. لە رۆژهەلاتی ئاگری بچوك هێرشیان دەکردە سەرمان. ناوچەی(سەرداربولاخ) یان داگیر کرد. لەبەر ئەوەی هێزەکانی ئاگری لە رووی چەندایەتیەوە ژمارەیان وەکو پێویست نەبوو تا بتوانن هەموو لایەکانی ئاگری بپارێزن بۆیە هێزەکانی تورك بەئاسانی ئەو ناوچەیان گرت و لێی دامەزران. کاتی نوێنەری ئەرمەنە تاشناقەکان ئەمەی بینی ووتی: ئەگەر لە ماوەی ٢٤ سەعات لە ئاگری نەچینە دەرەوە ئەوا بێگومان هەمووومان دەکەوینە چنگی تورکەکان. پێشنیازی بۆمان کرد کە هەر ئەو شەوە ئاگری چۆل بکەین. بەلام کوردەکان کە ماوەی پێنج سال بوو چێژیان لەسەربەخۆی وەرگرت.ئامادە نەبوون هەروا بەئاسانی. وە بە هەچ شێوەیەك بێت. دەست لەو ئازادیو سەربەخۆییە هەلبگرن و ئاگری چۆل بکەن. مەلبەندی شۆرش جێبهێلن و بکەویتە دەستی دوژمن. هەر بۆیەش فەرماندەی کورد وەلامی دایەوەو گوتی: ((راستە لە نێو ئەم دەریایەی دوژمناندا نەخنکان دژوارە. بەلام ئێمە کوردین. لە گەمارو ناترسین هەر کاتی بمانەوێ. هەر چەند گەمارۆ تەنگترو زورتر بێت دەتوانین بیشکێنین و لە خۆمانەوە نامانەوێ لە ئاگری بچنە دەرەوە)).

نوێنەرەکانی ئەرمەن پێیان لەسەر داگرت و دەیانگوت : قەیدی ناکا. با هەر فەرماندەی کورد خۆیو خێزانی لەئاگری بچنە دەرەوە. وەلامی سەرکردەی کورد وەها بوو. ئەم پێشنیازەی تۆ ناهێژایە: من لە پێناو ژیانی تایبەتی خۆم. دەست لە ئازادی نەتەوەکەم

ناکێشمەوە. گیانی من لە هەڤاڵەکانم. لەم قارەمانانە خوشەویسترانیە ژیان و مردنم یەکە.
من هەرگیز لێیان دانابڕێم:

ئەگەر ڕێکەوت ئێمە هەموومان پێکەوە بمرین: تۆ بۆ خۆت دەبینی سی‌چل هەزار نەیار چوار دەوریان لێگرتوین. لە بەرامبەر هەر پێشمەرگەیەکی ئێمەدا. سەدو پەنجا سەر کەمتر وەستاوە. تۆپ ؤ بۆمباو فڕۆکەش زۆرە. مانەوەت لەلای ئێمە ئیدی پێویست نیە. هێشتا بازنەی گەمارۆیان بە تەواوی لە چوار دەورەی ئاگری نەکێشاوە. هێزەکانی تورك کە تازە هاتونەتە سەردار بولاخ. ئەمشەو ناتوانن لای خۆیان پتەو بکەن. سود لەم دەرفەتە وەرگرن. شارەزاکانی خۆشت ببەو ئەمشەو لە ئاگری وەدەرکەون.

فەرماندەی کورد. چووە لای جەنگاوەرەکانی خۆی و نوێنەری ئەرمەنیش لەگەڵ هەڤاڵەکانی خۆی چوون و سازدانی جیگە. ئەو شەوە لە ئاگری چونە دەرەوە کاتی ڕۆیشتن ویستبویان خێزانی فەرماندەش لە ئاگری دەرباز بکەن. گوتبوویان :.
(ئیحسان نوریش لەدوای ئێمە دیت) ژنەکە لە وەڵام دا گوتبووی:ـ هەر مەترسی‌یەك بو ئیحسان نوری هەبی. منیش هاوبەشم. هەرگیز ئەو لەنێو ئاگری‌دا بە جێ ناهێڵم. خۆم دەربازناکەم ئێوە برون خوا ئاگادارتان بێ)).

ڕۆژی دواتر فەرماندەی کورد زانی کە تیپێك لە هێزەکانی سۆڤیەت. بۆ یارمەتی هێزە دوژمنکارەکانی تورك هاتوون. لە ئاوی ئاراس پەریونەتەوەو دەوروبەری باکوری ڕۆژهەڵاتی چیای ئاگری بچوکیان داگیر کردووە. ئەمە بۆ تێکۆشەرانی کورد گرنگ نەبوو. چونکە ئەوان لە نێو دەریای دوژمندا کەوتبوون. ئاوی ئەو دەریایەش بۆ خنکاندنیان یەکجار زۆر بوو ، هەرکاتی زۆرتریش ببوایە هیچ لەمەسەلەکە نەدەگۆڕا تێکۆشەرانی تورکیا ئاگری لەبەرامبەر ئەو هێزە مەزنەو هاوکاری دەولەتی‌سوفیەت و ئێرانیش لەگەڵ تورکیابۆ لە نێو بردنی ناوەندی شۆڕش. شورشگێرە ئازاکانی کورد. تێگەیشتبوون کە بەرگری قورس. بۆ پاراستنی هیچ کەلك و سودێکی نیە. بەتایبەتی لەکاتێکا کە ئەو هەموو ژن و منالە بوو بوونە جێنیشانی ئاگری دوژمن و پارووێکی ئامادە کراوی نێوان ددانی دوژمن. ڕزگار کردنی ئەو کۆمەڵە خەڵکە کارێکی هەروا ئاسان نەبوو. بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا نەبوو بە هۆی رووخاندنی وورەی شورشگێرەکان. سەرکردەکانی ئاگری کۆبونەوەیەکیان کرد دوای مناقشەیەکی ووردو چارەنوس ساز بڕیاریان دا تا خوێن لە دەمارەکانیان دا مابێت ئاگری جێ نەهێڵن.
لەسەر مقاوەمەت بەردەوام بن و دیفاع لە ئاگری بکەن کە هێمای کەرامەت و سەربەرزییانە|هەروەها بڕیاریان دا دوای تەواو بوونی فیشەك بە خەنجەرو دەست هێرش بکەنە سەر دوژمن. کە دەیانەوێ ئەرکانی قەڵای سەربەستی کورد تێك بشکێنن. کوردەکان بڕیاریان دا سکی دوژمن هەڵدڕن و بە ددان پارچە پارچەیان بکەن. ئەگەر پێویستیشی کرد شەرابی مەرگ بنوشن. لەبەر ئەوەی کوردەکان ناتوانن بەردەوامی بە کاروانی ئازادی

گەلەکەیان بدەن بەرەو ئامانجە دیاری کراوەکان. با بەلای کەمەوە لە پێناوی بیرو باوەڕەکانیاندا شەهید بن. سەر بەرزبن. ئەمە بکەنە گەواهی قوربانی دانیان لە پێناوی دابین کردنی مافەکانی گەلی کورد. ئەمە باشترین یادگاریەو . دەلیلی کارە بۆ نەوەکانی داهاتوو دەمێنێتەوە.
دیمەنێکی چەند جوان بوو کەتۆ دەتبینی ئەو شێرانە داستانی بێوێنە یان دروست دەکردو قەلای مردنیان شەق دەکرد. دڵ و دەروونیان پڕ بوو لە خۆشەویستی نیشتمان و ئازادی. لەو کاتەدا دەتگوت ئاگری هاوبەشی سۆزو کارەساتی رۆڵە دلێرەکانی خۆی دەکرد. لەگەڵ ئەوان سرودی دەووتەوە:ـ

نیزەی تورکان. زگانیان دراند
بەخوێنی کوردان. سور بوون دۆڵەکان
دەنگی تفەنگان. چیایان لەرزاند
میر خاسانی وولات. هاوارە بگەنێ

دەریای دوژمنان .

پەلا ماری دلێرانی کورد دەستی پێ کرد. بەلام چ فایدە. وەکو گوللەیەك وابزو بیهاوێژنە نێو دەریاو لە شەپۆلە سەرشینەکانی رودەچوو. ئیتر نەدەگەرایەوە لەدوایدا خورەی ئاو رایدەمالی. لە راستیدا رێژەی هێزەکانی کورد بەرامبەر هێزەکانی تورك وەکو دلۆپێك بوو لە دەریایەك. ژیان هێژایی خۆی لە دەست دابوو. کوشتن و کوژران کارێکی ئاسایی بوو.
شۆرشگێرەکان لەبەرەی (قورخان) لە لای باکوری چیای (کوپکول) کە لەژێر دەسەلاتی تورك بوو چەند هێرشێکی توندیان کرد. توانیان دەست بەسەر هەندێ شوێن دابگرن. تورکەکانیان ناچار کرد. روەو (قاباق تەپە) بکشێنەوە.هەروەها شۆرشگێرەکان بروسکە ئاسا دوو هێرشیان کردە سەر (مێخ تەپە) و (لوتکەی ئاگری) دوژمنیان لەوی تارو مار کرد. بەلام نەیان توانی نیشانەکانی خۆیان بپیکن. چونکە قەوارەی هێزەکانی دوژمن یەکجار زۆر بوو. شۆرشگێرەکان دیلەکانیان چەك دەکردو یەکسەر ئازادیان دەکردن . ئەو ناوچەیەی لە ژێر دەسەلاتی ئاگری‌یەکان بوو وەکو پێویست سووتەمەنی لێ نەبوو هەروەها کەم ناو بوو. برسیتی چرنووکی گیر کرد بوو. هەر چۆنی بوو. شەر چەند رۆژێك بەردەوام بوو. سەرباری ئەو هەموو زروف و دژواری‌یە فرۆکەکانی تورك بە بەردەوامی قەلای ئازادی کوردستانیان بوردومان دەکرد. قوربانی زۆر بوو. بریندارێکی کورد هەبوو کە پارچەیەك ئەژنۆی کردبووە چەند لەت. ئەگەر چی هیوای ژیانی نەمابوو بەلام لەگەل ئەوەشدا وورەی بەر نەدابوو وێنەیەکی ئازایەتی و بەجەرگی پیشان دەدا. کاتی فەرماندەی کورد بوو هەوال پرسینی هات پێی ووت. من تەمەنێکی زۆرم بەسەر بردووە. چاکیش دەزانم کە

برینەکەم ـی چاك بوونەوە نیە. بێگومان دەمرم. بەڵام سوپاس بۆ خوا کەوای کرد لەرێگای ئازادی گەلەکەم بمرم. من بەخۆشحالیەوە دەمرم. دەشزانم کە زیانی تر بە رۆڵەکانی ئاگری ناگات .تا ئێستا شۆرشگێرەکان سەلامەتن. دڵم رێگای نەدام هەواڵی کوژرانی ئادو ئەمکی پێ بڵێم لەو بوردومانەدا. پاش چەند رۆژێك هێزەکانی ئاگری. لەتاریکی شەودا رووەو شاری باشەند. کە دەکەوێتە باکوری رۆژهەلاتی ئاگری‌و رۆژهەلاتی دەشتی ئەخدەر. مەڵبەندی ناحیەی ئارالق کشانەوە. دانیشتوانەکەی تورکمان بوون. نزیك ئاوی ئاراس بوو ـ لەسەر سنووری سۆفیەت. پێش بەرە بەیان شەر دامەزرا. هێزەکانی کورد. سەعاتێك دوای رۆژ هەلات توانیان دەسـ ـت بەسەر شارەکەدا بگرن.

هێـزەکـانی تورك ـە شارەکە کشانەوە. هێزەکانی کوردیش بە دوایاندا. شەر درێژەی کێشا. کوردەکان رێگای کشانەوەی هێزەکانی تورکیان رووەو ئەخدەر بری. بۆیە نەیان توانی بکشێنـەوە. ناچـار بوون رووەو سنوری سۆفیەت بکشێنەوە. بەم جـۆرە زیانی ز ۆریان لێکەوت. نیوەی هێزەکانیان بە دەستی کوردەکان بەدیل گیران. ژمارەی ئەو هێزە نزیکەی ١٥٠ کەس بوو. کوردە شۆرشگێرەکان (٣٠) کەسی تریان لەناو شار لێ بەدیل گرتن. باقی‌یـەکەی تریشیان بە کەناری رووباری ئاراس. رووەو سنوری سۆفیەت رایان کرد. هێزەکانی سۆفیەت بە چەکی تفەنگ و رەشاشەکانیان ئاگر بارانی کوردەکانیان کرد. بەم جۆرە سەربـازە تورکـەکـان لە چنگی کوردەکان رزگار بوون. وچوونە شورەوی. دواتر. زانیمـان کە حکـومـەتی یەکێتی سۆفیـەت بە چوونی ئەو سەربازانە خۆشحاڵ بوو. بە تەواوی چەك و جبە خانەوە بەناوچەی (نار قارا) راگەراندبوویاننەوە شاری ئەخدەر.

دانیشتـوانی باشکەند بە چوونی هێزەکانی ئاگری خۆشحاڵ بوون. بە گەرمی بەخێر هاتنیان کردن. قوربانیان لە بەر دەم ئاڵای رزگاری کوردستان سەربری. کە لە سەربانی مەڵبەندی حکومەتی ناحیەی باشکەند. لە شوێنی ئاڵای کوماری تورکیا دەشکایەوە. مەلا حسـێن. تێکۆشەری نیشتمانپەروەری مەزن . کە لە ناوچەی وان هاتبووە ئاگری خۆی لەگەڵ خێلی گەلتووری دەژیا. لەگەڵ عومەر باسی سەرۆك خێلی گەلتووری بریاریان دا پاش هێرش کردنە سەر باشکەند لەگەڵ هێزێك بچن تاشبورون داگیر بکەن و رێگای ئیمدادی هێزەکانی تورك ببرن (ئەم تاش بورونە، ئەو تاش بورونە نیە کە سەر بە بایەزیدە بەڵکو شوێنێکـە دەکـەوێتـە سـەر رێگـای نێـوان ئەخـدەرو باشـکەند ـ نووسـەر)ئـەوان تـا نیـوەی رێـگـا چـوو بـوون بەڵام هیـچ شوێـنـەوارێکی هێـزەکـانی تورکیـان نەدیبوو. بۆیە گەرابوونەوە باشکەند. ئەو شەرە هەشت سەعاتی خایاند. زوهدی گویفن دەربارەی ئەو شەرە دەڵێت: لە دووەمین رۆژی ئەو شەرە تورکیا تیپێك سەربازی نارد. تاش بورونی ناو بروایان داگیر کرد. پاش چەند رۆژێك لەوە. بەمەبەستی خۆ پاکردنەوە لە هەلەی پێشو عومەر بەسی سەرۆك خێلی گەلتوری ـ سەرکردایەتی هێزەکانی خۆی کردو بە مەبـەستی گرتن هێرشی کردە سەرتـاش بـــورون. زۆر دلێرو قارەمـانانە شەریان کرد

سەربازەکانیان زراو توقیو کردو ناچاریان کردن چادرەکانیان جێ بهێڵن و رابکەن. بەڵام بەداخـەوە لە گەرمی شەرەکـەدا گوللەیـەك سنگی ئەو قارەمـانەی پێکاو شەهیدی کرد. جەنگاوەرەکان بەردەوام بوون لەسەر شەرێکی سەخت و. توانیان چەند تەپولکەیەك لە دەست تورکـەکان دەربهێنن. بەڵام هەر لەو کاتەدا هێزێکی پشتیوانی لە (ئەخدەر). وە بەرێگـای ئۆتومبیل فریای تورکەکان کەوت. بۆیە کوردەکان نەیان توانی ئەوتەپۆلکانە بپـارێزن کە رزگاریان کرد بوو. هەروەها فەرماندەکەشیان شەهید بوو بوو. بویە ناچار بوون لە ژێـر گوشـاری تۆپ بارانی خەست و دەنگی مەتـرلوزی رەشـاش بکشێنەوە بنکەکانی خۆیان. زوهدی گویفن دەربارەی ئەو شەرە دەڵێت : لە حەوتی ئاب رێگرەکان لە ناوچـەی ئارالق (مغـامرەیکی استعرازیان) کرد. ئێمەش یەکسەر تابورێك پیادەو. چوار تۆپمان بە فەرماندەیەیەنی فەرماندەی تیپ کامل بەگ نارده تاش بورون نیوان ئەخدەروئارالق.

سەربـارەی ئەوە فەوجێکی سوارەو تابورێك لە هێزەکانی سنوری سەر بە (ئەخدەر)مان خستە ژێر دەسەڵاتی ئەو تیپە. لە تاش بورك هێندەی نەمابوو دووچاری کارەسات ببن لە ٩ ی ئاب فەرماندەی تیپ بە تەلەفۆن ئاگاداری کردینەوە. کوردەکان نیازیان وایە لە ناوچەی ئارالق هێرش بکەن. دوای ئەو هەواڵە فەوجێك لە هێزەکانی سنورلەگەڵ تابورێك لە تیپەکەی ئێمەو هەندێ هێزیتر بە فەرماندەیەتی فوئاد بەگ چوونە ناوچەی ئارالق. دوای ئەوە زانیمان کوردەکان شەو هێرشیان کردە سەر تاش بورون. ژمارەیەکی زۆریان لە ئەفسەرو سەرباز کوشت و بریندار کرد. دوای لێکۆڵینەوە لە مەسەلەکە زانیمان ئیحسان نوری بەخۆی و چوار سەد کەسەوە پەلاماری هێزەکانیان داوین لەبەرەی ئارالق. هێرشی کوردەکان بە مەبەستی دەست بەسەراگرتنی چەك و تفاقی جەنگی تاش بورون بوو. لەبەر ئەوەی هێـزێکی زۆر لەوی مولی خوارد بوو. بۆیـە کوردەکـان بەمـەبـەستی پارچـە پارچـەکـردنی ئەو هێـرە وکـردنی بەدوو بەشـەوە مناوەریەکی گرنگیان کرد. بەم جۆرە هێزەکانی ئاگری فیلەکەیان سەری گرت وفەرماندەکەی ئێمەیان دووچاری وەزعێکی دژوار کرد. مدیری نا حیەی زراوتو قیوبووو هاواری یارمەتی دەکرد. بۆیە ئێمەش ئەو هێزەمان نارده بەرەی ئارالق. لە هەمان کاتدا ئیحسان نوری هێزێکی بە فەرماندەیەتی عومەر بەسێ نارده تاش بورون وزیـانێکی زۆریـان بەهێزەکانمان گەیاند. رۆژنامەی (جمهوریەت)ی تورکی دەستی بە گێرانەوەی رووداوەکانی چل ساڵ لەمەو بەر کرد. لێرەدا ئەوەندەی بۆم کرابێ متـابعـەی بکەم لە رووداوەکانی پەیوەندی بە کوردستانەوە هەیە دەگێرمەوە: لە ژمـارەی ٢٧ / تەمموز / ١٩٣٠ رۆژنـامەی جمهوریەت لەژێر ناونیشانی (کوردەکانی هەکاری نووسیویەتی: ئەو رێگرانەی کە هەمیشە لەسەر سنورو ناو خاکی ئێمەدا ئاژاوە دەنێنـەوە تەمی کران. بەڵام ئەمجارە لەلای عیراقەوە ئاژاوەیان ناوەتەوە. شێخ هەرزەل

نیشتەجێی ناوچەی موصل. هێزێکی ٥٠٠ سوارەی ناردووەو لە ڕۆژەکانی ٢١ ـ ٢٢ ی تەمموز پەلاماری هەکاری یان داوە. هێزەکانی پاسەوانی سنورمان ڕووبەڕوویان بوونەتەوە. زیانی گەورەیان پێ گەیاندون و. لەسنور دەریان کردون. مەبەستیان هەر چییەك بێت لەوکارە خۆیان لەبەردەم هێزەکانمان نەگرت و ڕووەو باشور کشانەوە. لە چیای ئاگری وەزع هەر وەکو پێشو بوو.صالح ئومور بەگ پاشا فەرماندەی ئەو هێزە گەورەیەی کە ئەرکی هێرش کردنە سەر ڕێگرەکانی ئاگری پێ سپێردرا بوو. دەربارەی ئەو مەسەلەیە ئەو ڕایگەیاند: دووەمین هێرشمان پاش ماوەیەکی کەم دەست پێ دەکات ڕێگرەکانیش کە جار جار لە چیا دەچنە خوارەوە ڕووەو دەشتی ئەخدەر زیانیان لێ دەکەویت. پاشماوەکانیان ڕاوە دوو دەنرین و هەموویان دەگیرێن ئەوانەش کە لە چیای ئاگری ماون و دامەزراون لە پشتەوە ئابلوقە دراون.ناتوانن ڕووەو ئێران بکشێنەوە ..
شیاوی باسە ئەوی سەرۆکایەتی ڕێگرەکان لە چیای ئاگری دەکات . ئیحسان نوری یاخی بوو و ڕاکردووە لە سوپای ئێمەدا. ئەو (خائینە) پێشتر لە کۆنگرەی (ڕاپەریوەکان) بەشداری کرد بوو. لە بەردەم (گازی ئەرزی) ی خاوەن شکو زەوی ماچ کرد (ئەو کاتە ئەو ناوەیان بە ئەتا تورك دەووت ـ وەرگێری عەرەبی). لە کونگرەی جەنگ. ئیحسان نوری چەند مەسەلەو داواکاریەکی پێشنیار کرد کە پەیوەندی بە کوردەوە هەبوو. کاتی زانی وەلامی داواکاریەکانی نادریتەوە پەیوەندی بەشاخەوە کرد. ڕێگرەکان ئەمڕۆ پێی دەڵێن (مشیر). خەڵکی شاری بەدلیس و. خێزانەکەی تورکە. لە ژمارەی ٢٩ / تەمموز ١٩٣٠ ڕۆژنامەی (جمهوریەت) ئەمەی خوارەوە وەردەگرین : (... وەزع لە ئاگری وەکو پێشووە ڕێگرەکان کە بومبی فرۆکەکانمان هیلاکی کردون و هەموو هیوایەکی ڕزگار بوونی لێ بریون. لە تواناشیاندا نەماوە هیچ هێرشێك بکەن. پێش چەند ڕۆژێك بەیاننامەیەکیان بڵاو کردوتەوە تیایدا هاتووە : برا کوردەکانمان. ئێوە دەتوانن ببنە گەلێکی مەزن! ئەمڕۆ هەموو گەلان بەبێ درێغی کردن لە پێناوی سەربەخۆیی خۆیاندا. خەبات دەکەن. ئەمڕۆ دەبینین گەلی کوردمان هێشتا لە ژێر باڵی چەوسانەوەی تورکە. ئایا لەمەو دوا هەر بەردەوام دەبن لەسەر ژیانی کویلایەتی ؟. خاکەکەمان زۆر فراوانە. لە ڕۆژئاواوا درێژ دەبێتەوە تا سنوری ئێران . لە باشورەوە تا سنوری عیراق . ئەو خاکە لە دێر زەمانەوە نیشتمانی خۆمان بووە. ئێمە ئەمڕۆ ڕاپەریوین و شۆڕشمان لەپێناوی دا بەرپا کردووە. پەلە بکەن و پەیوەندی بەو خەباتە پیرۆزەوە بکەن (..) ئەمە لەلایەك. لەلایەکی ترەوە. بیستمان ئەوان لە پاڵ کۆمەڵەی خۆیبون کۆمەڵەیەکی تریان دامەزراندوو. ئامانجی یەکخستنی هەموو کوردە. دیسان هەمان ڕۆژنامە لە بەرواری ٣٠ / ٧ / ١٩٣٠ ی نوسیویەتی : هەواڵنێری ڕۆژنامەی تایمز لە ئەستامبول ڕاپورتێکی بۆ ڕۆژنامەکەی نووسیوە. تیایدا دەڵێ: (هەزاران ڕێگری کورد لە چیای ئارارات خۆیان لە پوسەناوە. کوردەکانی ئێرانیش یارمەتیان دەدەن و پشتیوانیان لێ دەکەن بۆ کوژاندنەوەی ئەو شۆڕشە حکومەتی تورکیا سوپایەکی (٦٦)

سەربازی و ژاندارمیری بەرێ کردووە بۆ ناوچەکانی وان وبایەزید. ئەو هێزە سەد
فرۆکەی جەنگی پشتیوانیی لێ دەکات ئەو هێزە زۆرە بەسە بۆ
خاموش کردنی ئەو شۆرشە). حکومەتی ئێمە بە پێویستی زانی تەنسیقی سیاسی لەگەڵ ئێران بکات. بۆ ئەو مەبەستەش لە ماوەی ٤ ـ ٥ رۆژدا یاداشتێکی نارەزانیدا بە ئێران. ئەو یاداشتە وەکو ئاگادار کردنەوەو نارەزاییەکی توند بوو بۆ ئێران. لە وەڵامی یەکەمین یاداشت ئێران ووتی: پەیوەندی هاوبەشمان. پەیوەندی راستەقینە و برایانەیە. ئەوەی لە یاداشتەکەش هاتووە. ناحەقییە بەرامبەر بە ئێمە. ئێمە بە هیچ شێوەیەك پەیوەندیمان بە راپەرینی ناوبراوەوە نیە لە دووەمین یاداشتمان دا هاتبوو: (پەیوەندی دۆستایەتی نێـوانمـان لەسەر هەردوو لامان پێویست دەکات. سنوری هاوبەشی نێوانمان بپارێزین چاوپۆشین لە هەندێ بۆ دزەکردن لە سنورەوە بۆ لێدانی هاوسێ. نیشانەی پێ شێل کردنی ریزو خورمەتی خەڵکانی ترە. ئەو دەولەتەی پشتیوانی لە رێگر دەکات و یارمەتیان دەدا. لە دیـدی خەڵکـانی تر ئیعتبـارو ریـزی نامێنێ. هەروەها هیچ نرخ و بایەخێکیش بۆ پەیوەندی دۆستایەتیی نێوانیان نامێنێ. ئەگەر ئێوە بەردەوام بن لەسەر پشتیوانی کردن لە رێگرەکان. ئەوا ئێمە سل ناکەینەوە لە بەکار هێنانی هەموو جۆرە چەکێك کە هەمانە بۆ سەرکوت کردنی ئەو یاخی بووانەو تەنانەت راوە دووانیان لە ناو خاکی ئێرانیش). چەند رۆژێك پێش ئەمە کارەساتێکی دڵتەزێن لە ئێران رووی‌دا. کە بوو بە هۆی پارچە پارچەیی و لە ناو بردنی زۆر لە ئاگرییەکان. هەروەها وای کرد ئێران یارمەتی تورکیا بدات. کەبوو بە هۆی رووخانی مەڵبەندی شۆرش لە ئاگری سەرددەاوانەی بوون بەهۆی چنـینی ئەو رووداوە دڵتەزێنە ئەو یەکە دوای کارەساتەکەی دۆڵی زیلان. کۆمەڵە خێزانێك پەنایان بردە بەر خێڵی جەلالی لە ئێران. کە چادریان لەناو خاکی تورکیا هەڵدا بوو. هۆیەی هۆزی خەڵکان بوو. کە لقێکی خێڵی جەلالی بوون. لە بەرامبەر سنوری نێوان ئێران ـ تورکیـا لە ناوچـەیـەك پێـیـان دەووت ئوقـاجیـك. بە بیانوی پەرینەوەی ئەو کوردە کۆچەریانە بۆ ناو خاکی تورکیا. هێزێکی تورك پەلاماری هۆبەی ئەو هۆزەیدا. فرۆکەکانی تورك ناوچەی چالدیرانیان لە ناو خاکی ئێران بوردومان کرد. لە ئەنجامی ئەوەدا خالد ئاغا سەرۆکی خێڵی جەلالی لەگەڵهەوارگەی خێلەکەی کەوتنە ژێر ئاگری تورك.

دوای ئەوەی کوردە جەلالییەکان لەگەڵ هێزەکانی تورك بەیەکا هەڵچون و فرۆکەکانی تورك هوبەکەی بوردومان کردن. دوای ئەوەی تورك هەوارگەکەیانی گرت. خالد ئاغای سەرۆك خێـلی جەلالی لەگـەڵ خێلەکـەی بە مەبەستی رزگار کردنی ژن و منالّ و ئاژەڵەکانیان بە تایبەتیش وەرزی گەرانەوەبوو لە هەوار. بریاریان دا. بچنە دەشتی ئوفاجك: لە ئەنجامی ئەو بوردومـان و دەست دریـژییە بۆ سەر خاکی ئێران. فەرماندەی ژاندارمری سنوری ئێران. نەك هەر نەجولا. بگرە فەرماندەیماکو بریاریدا کە کەسانی ئەو خێلە لەگەڵ خێزان و مال و ئاژەڵەکـانیان بگەرێنەوە ئەو شوێنەی کە تورك هێرشی کرد بووە سەرو دەست

درێژی بۆ کردبوون. بریارەکە روون نەبوو لەوەی کە ئایا مەبەست ئەومیە ئەو کەسانە لەگەڵ خێزانەکانیان تور هەڵبدەنە وەزعی مردنێکی مسوگەر یان مەبەست ئەوە بوو ئەو خەڵکانە ناچار بکەن خۆیان تەسلیمی تورکیا بکەن ! چونکە بە هیچ شێوەیەك عەقڵ ئەوەی قەبول نەدەکرد کە ئەوانە لەگەڵ خێزان و ئاژەڵەکانیان بگەڕێنەوە. چونکە بێگومان لە کاتی گۆرانەوەیان دا ئاگری دوژمن دەسوتێن . لە وەڵامی ئەو بریارە خالد ئاغا بە لێپرسراوە ئێرانیەکەی ووت: هێزەکانی تورك هاتونەتە ناو خاکی ئێران و دەستیان بەسەر بەشێکیدا گرتووە. ئێمە ئامادەی قوربانی دانین لە پێناوی پاراستنی خاکی ئێران و دەرکردنی دوژمن. ئەفسەرێك و چەند سەربازێکمان بۆ بنێرن. ئێمە ئامادەین هەموو چەکدارەکانی خۆمان بخەینە ژێر فەرمانەیتیان. بچین بەیەکەوە خاکمان لە دوژمنی ئاوەگڵ رزگار بکەین. وە لەبەر ئەوەی ئالای ژن و منالّ لەگەڵ خۆمان ببەینە مەیدانی شەر بۆیە خوزگە رێگاتان دەدا چادرەکانمان لێرە بمێنی. بەلام فەرماندەی ماکو هەر سوور بوو لەسەر ئەو بریارەی خۆی.
بۆ رۆژی دوایی. فتــح اللـهخانی، رائدی یارمەتی هەر لەگەڵ چەند سوارێك کەبەشێکیان لەتورکمانەکانی ماکو بوون هاتە ناوچەی جەلالی یەکان. محمد امین ئاغای برای خالد ئاغا کە سەرۆکی ئەو لقەی خێلەکەی بوو هاتە پێش وازیان. ئەفسەرەکە بەشێوەی ئەمر پێی ووت:-
- هەر ئێستا لەماکو برون. بگەڕێنەوە هەوارەکانی خۆتان لەسەر سنوور!
محمد امین وەلامی دایەوە.
- سەربازە تورکەکان هەوارگەکەیان داگیر کردوین.
ناتوانین خێزان وئاژەلەکان لەگەڵ خۆمان ببەینەوە. بەلام من لەگەڵ چەکدارەکانم لە ژێر دەسەلاتی تۆین. بۆ هەر کوێ یەك ئەمر دەکەی دەرۆین .
فتح الله ئەفسەر ووتی :
- دەبێ خێزان و منالّ و ئاژەڵەکانیش تان ببەن. ئەبێ هەر ئێستاش دەست بەرۆیشتن بکەن !
محمد امین وەلامی دایەوە :
- بۆچی ژن و منالەکانمان رووەو بە هیلاك چوون ببەین ؟
ئێمە پیاوەکان ئامادەی رۆیشتنین.
لە ئەنجامی ئەو گفتووگویە فتح الله دەمانچەی راکێشاو لە بەردەم هۆبەکە محمد امین ئاغای کوشت و ئیتر رکیبی لێ داو ئەوەی بەجێ هێشت و گەرایەوە.
چەکدارەکانی محمد امین ئاغاش بۆ دەرخستنی حورمەت بۆ دەولەت تەنیا گوللەیەکیشیان بە دوای فتح اللەدا نەتەقاند. بەڵکو تەنیا سوارە نانیزامیەکانیان (میلیشیا) دەسگیر کرد کە لەگەڵ ئەفسەرەکەدا بوون. دوای چەك کردنیان ئازادیان کردن.
کاتی خالد ئاغا لە سەر تەرمی براکەی ئامادە بوو. نامەیەکی بۆ فەرماندەی ناوچەی ماکو

نووسی تیایدا هاتبوو. براکەم کوژرا. بەڵام با قوربانی شاهینشابێت لە بەر ئەوەی وەرزەکە وەرزی پایزە بۆیە خێلەکە دەگەڕێتەوە شوێنەکانی خۆی. هیوادارم ڕێگایان پێ نەگرن! شەو دەستیان بە گواستنەوە کرد. ڕێگای زستانەیان گرتە بەر (کارێکی ئاشکرایە کە خێلە کوچــەرییەکان شەو دەگوازنەوە بۆ هەوارگەکانیان و دەگەڕێنەوە. پیاوەکانیش بەروار ئاگاداری ئاژەڵەکان دەبن ـ نووسەر) تاریکی شەو مابوو گەیشتنە دەورو بەری ناوچەی گاجووت. ڕەبیە سەربازییەکەی ئەوی هەستیَ پێ کردن. خۆیان و خێزانەکانیان گەللە باران کردن. چەکدارەکانی خێلەکەش هێرشیان کردنە سەرو هەموو سەربازو ئەفسەرەکانیان دەسگیر کرد و چەکیان کردن. بەمەش ڕێگایان لە بەردەم خۆیان ئاواڵە کرد.

فتح الله خان بەو کارە سوکەی خۆی. خزمەتێکی گەورەی حکومەتی تورکی کرد. ڕۆژی پاشتر هەواڵی ئەو ڕووداوە گەیشتە ئاگری. لە پێناوی تێ گەیشتن لەو هەڵوێستە سەختــەو چارەســەر کردنی ئەو مەســەلە ئاڵوزە لێپــرسراوی کورد لەگەڵ دەستەیەك لە فەرماندەکانی ئاگری چوونە سەردانی خێلی جەلالی. کاتی گەیشتن ئەفسەرو سەربازەکانیان ئازاد کرد کە کوردەکان دەسگیریان کرد بوون و لەگەڵ خۆیان هێنا بوویانن. چەکەکانیان دانــەوەو ڕەوانــەی ماکــویان کردنەوە. بە مەبەستی کوژاندنەوەی ئاگری ئەو ئاژاوەیە لێپــرساوی کورد نامــەیــەکی بۆ ژەنــەراڵ حسن خان مقدم نووسی. تیــایــدا دەڵێ: هەر چارەسەرێك کە دەولەت دەیدۆزێتەوە. هەر بڕیارێك کە دەربارەی ئەو کارەساتە دڵتەزێنە دەدرێت. لە لای ئێمە زۆر بەووردی جێ بەجێ دەکرێت. فەرماندەی سوپا. ژەنەراڵ حسن خان ئەفســەرێکی بە ناوی ئاگــالاروف نارده لای فەرماندەی کورد. دەربارەی مەسەلەکە قسەیان کرد. ئاگالاروف ووتی: موسی ئیبراهیم سەرۆکی خێلی ساکی ئاگاداری کردینەتەوەو دەڵێ: سوارەکانی ئاگری خۆیان ئامادە کردووە هێرش بکەنە سەر سنووری ئێران! موسی ئیبراهیم، خۆیو خێزان و خزمەکانی لەسەر گردی ئاییەی بەرامبەر سنوری ئێران چادریان هەلدا بوو. گوایە موسی ئیبراهیم ناچار کرابوو لە ڕێگای یوسف خان. نائبی سەرۆکی مەڵبەندی سنور لە ئاییە ئەو ڕاپورتە بنوسی.

ئەفسەری پەیوەندی نێوانیان تورکمان بوو. دەسەلاتەکانی خۆی بەسەرۆکەکەی فتح الله خانی یاریــدەدەر وەردەگــرت. وەکو هەولێكبو سەرکەوتنی پیلانەکەی. بەڵام فەرماندەی سوپا. دوای لێکۆلینەوەیەکی پێویست. وە بە پشتیوانی تاقیکردنەوە زۆرەکانی. کە هی چەند ساڵێك بوو. ئامانج و داواکاریەکانی ئاگری باش دەزانی بۆیە ڕای گەیاند:

مەسەلەکە هی بڕوا پێ کردن نیە، هەرگیز ئاگری ئیحسان نوری کاری لەو بابەتە ئەنجام بدا!

بە مەبەستی دروست کردنی زەمینەی بڕوا لای دەولەتی ئێران. خالد ئاغامان لە سەرۆکی خێلی جەلالی لابردو ئامۆ ئاغای کوردیــان لە شوێن دانا. بە مەبەستی نیاز پاکی ئامۆ ئاغاش. مستەفای برای و حسن خالدی کوری مامی ناردە بەردەم فەرماندەی سوپا لە ماکو. ئەویش مستەفای لەگەڵ خۆی بردە تەبریز. دواتر گەڕاندیەوە

ماکو له کاتی گەڕانەوەدا بەگەرمی پێشوازی لێ کراو ریزیان لێ نا. ئەمەش وەکو هەنگاوێکی ئیجابی بوو دەربارەی هەڵوێستی دەولەت بەرامبەریان.
خالد ئاغا چەند برادەرێکی له شاری ماکو هەبوو. ریزیان لێ دەگرت وریزی لێ دەگرتن. هەر هەمان رۆژ یەکێکیان ئاگاداری مستەفای کوری خالد ئاغای کردەوەو ووتی :ئەمشەو سوپا لەگەڵ هەندێ له میلیشیا ئابلوقەی چادری باوکت دەدەن. بەزیندویتی یان مردوویتی دەیگرن. یا الله هەر ئێستا برۆ ئاگاداری بکەوە.
مستەفا به پەله ماکوی جێهێشت و رووەو هەوارگەی باوکی کەوتە رێ. کاتی گەیشت نەخشەی فەرماندەی سوپای بۆ باوکی باس کرد. ئەویش بە پێی ئەو هەواڵە هەوارگەی خۆیان گوری هەندێ له شوێنی ئەصلی خۆیان دوور کەوتنەوە. چونکە بروای تەواوی بەو ئاگاداری یەی برادەرەکەی هەبوو. بەلام حەسویی ئەیوب ئامۆزای خالد ئاغا کە هەوارگەکەی له نزیك ئەخدەر بوو. له شوێنی خۆی نەجولا. چونکە بروای بەو هەواڵە نەکرد. ئەوەی برادەرەکەی خالد ئاغا ووتی هاتە دی. کۆمەڵێك له هێزەکانی حکومەت کە پێك هاتبوو له سەربازومیلیشیا (ئەوانە سەربازی نیزامی نەبوون بەڵکو کەسانێك بوون بە ئارەزووی خۆیان ،چەکیان هەڵگرتبوو و شەریان بۆ حکومەت دەکرد) دەیان ویست ئابلوقەی هوبەی خالد ئاغا بدەن. بەلام لە پر زانیان که هوبەکە چوڵ کراوە. زیاتر چوونە پێشەوە رێکەوتی چادری حەسویی ئەیوب یان کرد ئابلوقەیان دا. لەگەڵ کازیوەی بەیانی. کاتی حەسویی ئەیوب گاگەڵ و ئاژەڵی رادەدا. تەقەیان لێ کردو کوشتیان رەشماڵەکەشیان دایە بەر گوللەو ژنەکەیان کوشت. مەر لەوەرینەکان و هەندێ کەسیکە له هۆبە بوون. تەقەیان له سەربازەکان کردەوە. لەگەڵ بیستنی دەنگی تفەنگ کۆمەڵێك له سوارەکانی کورد هاتنە ئەوێ و بەشداری شەرەکەیان کرد. هێزەکانی حکومەت تێك شکاو کوردەکان دوایان کەتن. زیانێکی زۆریان پێ گەیاندی به تایبەتی به میلیشیاکان.
سەرۆکەکانی ئاگری جارێکی تریش جلەوی مەسەلەکەیان گرتەوە دەست. پێشرەوی کردنی خێڵی خەلکانیان راگرت. وەلائیان بو دەولەتی ئیران پێ مسوگەر کردنەوە. بەلام دەیان ووت پەیوەندی‌یان لەگەڵ دەولەت بێ بروایییەکی لێ دروست بوو بوو. چونکە لێیان دڵنیا نەبوون. ئەو هەموو رووداوە،کە کورد هیچ دەورێکی نەبوو له دروست کردنیان. نازانم هەواڵەکان چۆن دەگەیشتە دەولەت. ئیتر دەولەتی شاهنشا هی هەموو کوردی له بەر چاو بوو بوو بە رێگر. ئەمەش بوو بە هۆی ئەوەی شالایەنی تورك بگرێت و یارمەتیان بدات بۆ له ناو بردنی کوردو سەرکوت کردنی شۆرشی ئاگری. هەر وەکو پێشتر باسم کرد. ئیحتمالێکی گەورە هەیە کە ئەو هەڵوێستەی دەولەت ئەنجامی ئەو درو و پیلانە بوو بێت کە فتح الله تورکمانی‌یاریدەدەر له راپورتەکەی دا دروستی کرد بوو کە خزمایەتی ژن و ژن خوازی هەبوو لەگەڵ خێزانی حاکمی ماکو. ئەگەر مەسەلەکەی وا بوو بێت. زۆر نارەوا بوو کە هەلویستی ئیجابی چوار ساڵەی ئاگری‌یەکان بەرامبەر به دەولەتی ئیران فەراموش

بکەن. هەق بوو هێندە خۆیان ئەزیەت بدەن و بیربکەنەوە کە پێشتر فەرماندەی کوردیش ئەم رووداوە. گەلی گیروگرفت و کوسپی لە بەردەم دەولەتی شاهنشا هی چارسەر کرد بوو. بەداخەوە هەندێ لە تورکمانەکانی ئازربایجان بنەچەو نەژادی خۆیان نازانن! ئەگەر خۆیان هیلاك بکەن و بگەرێن. مێژووی کۆنی ئیران بخوێننەوە. ئەوا باش دەزانن کە پێش هاتنی مەغول و فەرماندە توکەکان. زۆربەی دانیشتوانی ئەو ناوچەیە ئیرانی بوون لە نیشتمانی باوو باپیرانیان کۆچیان نەکردو بۆ هیچ ناوچەیەکی تر نەچوون. لە ئەنجامی چەندین ساڵ و جەوری دەسەلاَت دارە تورکەکان. ناچار بوون ـ لەترسانا ـ زمانی تورکی فێربن. زمانی باوو باپیرانی ئیرانی خۆیان لەبیر کردووە. ئەمرۆ خۆیان بە تورك ئەزانن و عەتفیان لەگەڵ دەولەتی تورکیا هەیە. ئەوان بەوە نکولی لەگەڵ و بنەچەی راستی خۆیان دەکەن. بەلاّم لەگەڵ ئەمەشدا ئەمرۆ کەسانێکی خوێندەواری زۆر هەیە لە نێوانیان دا. کە بنەچەو نەژادی خۆیان دەزانن.

ئاوارەکانی دۆلی زیلان هاتنە چیای ئاگریئەمەش مانای ئەوەیە ژن و منالێکی زۆر هاتنە ئاگری. گرفتێکی زۆر لە ئازوقە پەیدا بوو. لەو شەوە درێژخایەنەدا پێشمەرگەکان پشتیان بەو چەك و تفاقە جەنگییە بەستبوو کە لە دوژمنیان دەگرت. بەلاّم ئازوقە بەشی نەدەکردن. لە هیچ لایەکیشەوە یارمەتیمان بۆ نەدەهات. لە هوبەی لەزگین سلو. گەورەترین سەرۆکی ساکی. کە رەشمالەکەی لەسەر ئاگری هەلّدا بوو. لە کانییەك ئاویان دەهێنا کە لەوێ بوو. بەلاّم کاتی ئاوارەکانی دۆلی زیلان گەیشتن ئاوی ئەو کانیە کەمی کردو بەرەو ووشك بوون چوو. کە پێشتر ئاوی زۆر لێ هەلّدەقولا. خوا دەزانی تەمەنی ئەو کانیە چەند هەزار ساڵ بوو. کەس نازانی شەو ئەو هەموو ئاوە چووە کوێ ؟!.

دوا هێرش

فرۆکەکانی تورك هەمیشە لەئاسمانی ئاگری دەسورانەوەو بورکانی بۆمبە سوتێنەرەکانی خۆیان بەسەر سەری دانیشتوانی ئاگری دادەباراند. کوردەکانیش جارجارە بەتفەنگەکانیان رووبەروویان دەبوونەوەو نەیان دەهێشت بەسەلامەتی بگەرێنەوە بنکەکانی خۆیان جارێکیان یەك لەو فرۆکانە بو خۆی زۆر بلّند فری، خۆی گەیاندە بەرزترین دوند. ئەو سربەبایەی کەتا ئەمرۆ لەچاوی ئادەمی (مرۆڤ)خوی شاردبوەوە ئەمرۆنە دەبوو ئاگری ریگەی دوژمنی لاوانی. خۆیرداّ، بەو شێوەیە بی ترس بەرز هەلّفری وسەری بەرز بی. بۆیە مستێکی بەهێزی بای ئاگری. دای لەفرۆکەکەو لە ناوچەی ئارالق خستیە خوارەوە.

کاتی ئەوە هات مالئاوایی لەدوندەکان بکەین و بکەرێینەوە باوەشی دۆلەکان. رەشمالی ئاگرییەکان هەندی هاتنە خوارەوە. نادر بەکی کورە نازاو جەسوری حسێن پاشا لەگەڵ

سوارەکـانی. بو دابـین کردنی ئازووقە رۆیشتن. لێرەدا پێویستە لەسەرەلێم کورەکانی حسین پاشا مەموو نارد، تەواو بەپێچەوانەی باوکیان بون، بەهەموو تواناو دڵسۆزی و لەخۆ بوردنەوە لە پێناوی گەلەکەیان خەباتیان دەکرد، هەر بۆیەش هەردووکیان جێگای ڕێزو تەقدیر بوون لەلایەن سەرجەم نیشتمانپەروەرانەوە.

پێویستە ئەوەش بڵێم کە ئەگەر چی حسین پاشا سەرباری هەموو گوناهو تاوانەکانی چ بەقســەو چ بەکــردەوە دژی گەلەکــەی بوو. بەڵام نیشتمــانپــەروەران کاتی خۆی بەرووداوی کوژرانی حسین پاش نارەحەت بوون. بەرامبەر بەوەش (مدنی) بکوژیشیان. کە کـوری حەجی موسی بەگ سەروکی ناوچەی مونش بوو. بەتاوانبارو خائین لە قەلەم دا، ئەگەر چی هەندێ هەلوێستی نیشتمانیشی هەبوو.

حاکمی ماکو ئەو زەمینەیەی بروای نەهێشت کە ئاگری‌یەکان بەرامبەر خۆی و دەوڵەتی ئێران هەیان بوو. ئاگالاردۆ ملازمی یەکەمی نارده سنوری ئاگری. بۆ ئەوەی بەفارماندەی کورد بلیت کە ئاگـری‌یـەکـان دەتـوانن کاروانێـك بنـێرن بۆ ماکـو. بۆ ئەو شتانەی پێویستیانە، لە ر ۆژی گەیشتنی ئەو کاروانە بۆماکو بالیـوزی سۆفیەت کاروانەکەی بینی بوو. تورکەکانی ئاگادار کردبووە لە راستی دا ئەگەر ئەو پێشنیارەی حاکمی ماکو لە دلیکی پاکەوە بهاتایە. ئەوا یارمەتیەکی گەورە بوو بۆ ئاگری‌یەکان. بەڵام بەداخەوە مەسەلەکە لە فێڵ وپیلان زیاتر نەبوو. مەبەست لەو پێشنیارە کەم کردنەوەی قەوارەی هێزە پارێزەرەکانی بوو. بۆ ئەوەی ئیتر تورك بتوانن دەستیان لێ بوەشێنن.

هەر وەکـو لەلاپەرەکانی پێشوو باسم کرد، ئاگری‌یەکان خۆیان بەنەژادی‌ئاری ئێرانی دەزانی. بۆیە هەرگیز بەبیریان دانە دەهات کە رۆژێك دا دێت ئێران دژیان دەوەستێ. هەر ئەو بروایەش بوو وای کرد: بەخۆشی‌یەوە پێشنیارەکەی حاکمی ماکو پەسند بکەن.

کاروانێکی گەورەیان رێك خست و رەوانەی ماکو یان کرد. بەڵام بەداخەوە ئاگری‌یەکان دوای ئەوە جارێکی تر ئەو کاروانــەیــان نەبینی‌یەوە. چونکە رۆژێك پاش بەرێ کردنی کاروانــەکـە. هێـزێکی گەورەی سوپـای تورك کەپێك‌هاتبوولە سی و سێ هەزار سەرباز. بەپێشتوانی چەکی قورس و فرۆکەی‌جەنگی تازە گەورەترین هێرشیان کردە سەر بنکەی ئاگری.

ئێرانیش زەمینی ژێر دەسەڵاتی خۆی. کە دەکەوتە پشتی ئاگری. خستیە ژێر دەسەڵاتی هێزەکانی تورك. بۆ ئەوەی بتوانن کوردەکان تێك بشکێنن. بەم جۆرە دەرکەوت حاکمی ماکو فێلی لە فەرماندەی کورد کرد. وناهەقی لەگەڵ کرد. لەبری ئەوەی رێگایان بدات لە خاکی ژێر دەسەڵاتی ئێران بە ئازادی بگەرین. خستیە ژێر دەسەڵاتی سوپای تورك. نەك هەر ئەوەش: بەڵکـو کۆمـەڵێـك لە هێـزە چەکدارەکانی لەگەڵ ئەسپەکانیان دوور خستەوە بۆ ئێران. بەبیانۆی هێنانی پێویستی لە ماکو ئەو هێزەی لە ناوچەکە دوور خستەوە. هەروەها ئێران لە سنوری بەرامبەر ئاگری کشایەوە. لەلایەکی تریشەوە حاکمی ماکو پەیوەندی بە خێلی

قزلباش ئوغلوی کورد کرد. که چەند ساڵێك پێشتر له ئەنجامی شەڕی ئازادی دا روویان کرد بووه تورکیا. ئەو خێڵه پارێـزگاری ناوچەی سەرووی رۆژهەڵاتی ئاگری وسەردار بولاخی پێسپێردرا بوو حاکمی ماکو پەیوەندی بەو خێڵە کردەوەو هانی دان بۆ گەڕانەوە بۆ ناو خاکی ئێران. بەڵهێنیش بەڵێنی لێ بوردنی پێدابوون. لەم کاتەش دا حکومەتی تورك جۆرەها فێڵ وپیلانی دەگێڕا. چ لەرێگای توقاندن وچ لەرێگای فێڵ بێت بۆ دوور خستنەوەی تێکۆشەرەکانی ئاگری لەلانەی خۆیان و. خستنە ژێر فەرمانی خۆیەوە. لەئەنجامی ئەو کوشتنەی دا. بەشێوەیەکی زۆر تەرکیزی کرد بووە سەر پەنابەرەکانی خێڵی حەیدەری.

نامەمان ئاراستەی برو هەسکیو شێخ عبدالقادر کرد. له نامەکانیان داهاتبوو که حکومەت عەفوی کردون. پێشنیاری ئەوە دەکات کەچەکدارەکانی جەلالی وحەیدەران بگەڕێنەوە گوندەکانی خۆیان.

پێشمەرگە کوردەکان برسێتی وسەختی ژیان، تەنانەت مردنیان لەژێر ئاڵای شەکاوەی کەلەکەیان لاخۆشتر بوو لەوەی بگەڕێنەوە ولەژێر دەسەڵاتی تورك بژین، ئەمەش خۆی له خۆیدا بەڵگەیەك بوو بو سەرنەگرتنی پێشنیارو بەڵێنەکانی حکومەت.

لەنێو هەموو شۆڕشگێڕەکانی ئاگری چیا له حەسەن ئاغای حەیدەری وبایەزید ئاغای کوری کەسێکی تر تەسلیمی تورکیا نەبۆوە. لەگەڵ ئەوەش دا پێشمەرگەکانی خێڵی حەیدەری رێگایان له حەسەن ئاغاو کورەکەی گرت و ویستیانبیان کوژن. بەڵام سەرۆکەکانی ئاگری مەسەلەکەیان چارەسەر کردو نەیان هێشت ئازاری ئەو پیاوە پیرە بدەن. دوای کارەساتی ئاگری بۆمان دەرکەوت که تورکەکان بەشێوەیەکی ئەوتۆ ئەشکەنجەی ئەو پیاوە پیرەیان دابوو بەرگەی ئەو ئازارەی نەگرتبوو ولەئەنجام دا گیانی دەرچوو بوو.

هێرشەیەك لەدوای یەکەکان بو سەر ئاگری دەستی پێکرد تیپە سەربازیەکانی تورك بەهەنگاو دەهاتنە پێشەوەو ئابلوقەی دەوریان لێ بچوکتر دەکردینەوە. ئاگری یەکان لەسنوری پشتەوەی خۆیان دڵنیا بوون پێیان وابوو سنوری ئێران ناوچەیەکی بی لایەن وسەلامەتە. بۆیە ژن وماڵ ومناڵ و ئاژەلەکانیان نارده ئەو ناوچەیە. ئیتر پێشمەرگەکان دەستیان ئاوە لەبوو بو لەروو وەستانەوەی هێرشەکانی تورك وبەرپەرچ دانەوەیان.

هەر وەکو پێشو تریش چەندین جار کردبوویان. ئەمجارەش جلەویان بو هێزەکانی تورك شل کرد که بگەنە مەڵبەندی ئاگری وهیلاکیان بکەن. هێزەکانیان له نێوان تاویر ودول پەناگەکان پارچە پارچە وبلاوه پێ بکەن. ژمارەیەك لەفرۆکەکانی دوژمنیش بەئاسمانی ئاگرییەوە بوون. ژن ومناڵە بی تاوانەکانیان بۆمباباران دەکرد. کاتی ئەو کۆمەڵە فرۆکەیە دەرویشتن یەکسەر کۆمەڵیکی تر شوێنیان دەگرتنەوە. بۆ بۆمباران کردنی ناوچەکە بروهەسکی و هەندێ لەچەکدارەکانی هۆزی هەسەسوری لەبەرەی راست لەلای رۆژئاوا دەیان پاراستین بروهەسکی وەکو سنگ لەخاك جەنگی بوو. هێرشەیەك لەدوای یەکەکانی

تورك نەیان دەتوانی بای نوکی دەرزی لەشوێنی خۆی بیجولێنن! تەنیا دەبووە هۆی بێ دەنگ کردنی تفەنگی دەستی برو!!.
لەدووەمین ڕۆژدا هەموو لایەکان ڕازی بوون لەسەرەنجامی شەرەکەدا. لەسێیەمین ڕۆژدا پێشمەرگەکانی ئاگری پشتیان کرد. شاخە مێژووییە دێرینەکەی چیای ئاگری.
سووربوون. لەسەر دروست کردنی داستانی بێوێنە لەمەیدانی شەردا. لەراستیش دا شەرێکی خوێناوی سەختیان کرد کە لەمێژوودا وێنەی کەم بوو. هەر لەم کاتەدا دەنگی تۆپ و تفەنگ ورەشاش ومەترەلوز لەلای مەلبەندی سنووری ئێران . لەناوچەی ئایبەی دەستی پێکردو. بەردەوام بوو سەرەنجامی ئەو تەقەیە تەئسیری زۆری کردە سەر پێشمەرگەکانی ئاگری ونارەحەتی کردن. لە هەلوێستێکی دژوار دابوون. نە دەکرا بەو شێوەیە بەرپەرچی ئاگری سوپای ئێران بدەنەوە. فەرماندەی کورد پێی وابوو مەسەلەکە لەئەنجامی گرفتێکی بچوكو لەیەك نەگەیشتن بووە،بۆیە خۆی رووەو ناوچەی تەقەکان چوو بەنیازی ئەوەی گیروگرفتەکە چارەسەربکات. فەرمانی دا وەلامی تەقەی سوپای ئێران نەدرێتەوە.
بەلام کاتێ گەیشتە مەلبەندە سنوورییەکە لەپرو بەبێ ئەوەی چاوەروانی بکات. کۆمەلێك لە هێزەکانی تورکی بەدی کرد. کەلەناو خاکی ئێران دامەزرابوون و سەنگەریان گرتبوو لە پشتەوە پەلاماری هێزەکانی کوردیان دەدا، بەبێ گومان ئاشکرا بوو کە دەولەتی ئێران لەسەر داواکاری دەولەتی تورك. رێگای بە هێزەکانی تورك داوە لەو ناوچەیە کەدەکەوتە پشتی ئاگری بە ئازادی بجولێنەوە. ئەمەش بەمەبەستی ئەوەبوو دەست بخەنە بینە قاقای مەلبەندی شۆرشی کورد. نووسەر لێرەدا داخ وگلەیی ئاگرییەکان دەردەبریت لەبەرامبەر ئەو هەلویستە سلبییەی ئێران ئاگرییەکان خۆیان بەرەگەزێکی کونی نەژادی ئاری ئێران دەزانی بەدرێژایی سالەکانی راپەرینەکانیان دژی تورکیا. پەیوەندی هاوسێیەتی و دوستایەتی باشیان هەبوو لەگەل دەولەتی شاهنشای ئێران. هیچ ڕۆژێکیش پەیوەندی ئیجابی ئەو هاوسێیەتیەیان نەژاکاند ئەگەر من هەقم بێ یان نا. گلەیی و ئەو زولمەی لیمان کرا دەخەمە بەرچاوی روشنبیرو نیشتمانپەروەرە ئێرانیەکان.
ڕۆژگاری شووم کاری خۆی کرد. وەزعی کورد لە خراپەوە بەرەو خراپتر دەرۆیشت. پاراستنی ئەو مەیدانی شەرە درێژو فراوانە. بەو ژمارە کەمەی پێشمەرگە کارێکی هەرگیز لە کردن نەهاتوو بوو. بۆیە ناچار کران بکشێنەوە لوتکەی چیای ئاگری. بگرە پاشماوەی ئەو ڕۆژەیان لەوێ بەسەر برد. لە چوارەمین ڕۆژی شەردا پێشمەرگەکان هەموو بستێکی خاکی نیشتمانیان بە خوێنی خۆیان ئاودا. نەیان هێشت هیچ شوێنێك هەروا بە ئاسانی بکەوێتە دەست دوژمن. شەرێکی سەخت و خوێناوییان لەگەل دوژمن کرد. شەرێکی ئەوتو کە کوردەکان ژەنەرال صالح پاشایان ناچار کرد داوای هێزی زیاتر بکات لە فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکانی تورکیا.

بۆ ئەوەی ئەو کەلە بەرانە پڕ بکاتەوە کە ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکانی لە کاتی شەردا کوژران. بۆ ئەوەی لە لایەکی تریشەوە بەر لە هێرشیتوندی کوردەکان بگرێت. لە دواین ڕۆژی شەرەکاندا کۆمەڵێک لەو هێزانەی بۆ پاڵپشتی دوژمن هاتبوو کەوتنە دەست کوردە شۆرشگێرەکان. پێشتر دەمانزانی کە بڕیار بوو ئەو هێزە شەوانەو کاتی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لە ناوچەی باشقە لەومبین تا دەگەنە ئاگری. بە پێچەوانەی ئەوەوە. کوردەکان هیچ هیوایەکیان بە هیچ یارمەتیەك نەبوو. لە هیچ لایەکەوە. هەر وەکو پێشتریش لە زمانی یەکی لە ڕۆژنامە تورکیەکان گێرامەوە کە دەولەتی تورك لە هەوڵیدا بو سەرکوت کردنی شۆرشی کورد سوپایەکی گەورەی ٦٦ هەزار سەربازو ژەندرمەی. بە پالپشتی سەد فرۆکە. نارد بووە سەر شورشگێرە کوردەکان. چیای ئاگری بەشی شێری لەو هێزانە بەرکەوتبوو. پاشماوەی تری هێزەکە کاری ئەوەیان پێ سپێردرا بوو کە رێگای یارمەتی لە ئاگری یەکان بگرێت کە لە لایەن کوردەکانەوە بۆیان دێت. جا ئەو کوردانە چ کوردی تورکیا یان کوردی ئێران بن. بەم جۆرە هۆبەی موسی ئیبراهیم ساکی. کە لەسەر گردولکەکانی ئایبەی بەرامبەر مەڵبەندی سنوری ئیران بوو. کەوتە بەر تۆپ بارانی تورك و کۆمەڵێکیان لێ کوژرا .دیمەنێکی زۆر ناخۆش بوو کە دەت بینی ژن و منال لە ترسی ئاگری تۆپ و تفەنگی دوژمن بە هاوار و بێ ئومێد را دەکەن و شەپۆلی مردنیش لە هەموو لایەکەوە دەوری گرتبوون. ژنان دەگریان و لە مێردەکانیان دەپارانەوە کە بە دەستی خۆیان بیان کوژن نەهێڵن خۆیان و منالەکانیان بکەونە دەستی دوژمن.

ئابلوقەی دەورمان هێندە توند بوو دوژمن دەیتوانی لە هەر شوێنێك بیەوێت بە ئاسانی ئاگری چەکەکانی خەست بکاتەوەو تەرکیز بکات. کارەساتەکەی ئێمە لە کارەساتی کەربەلا دەچوو. بەلام جیاوازییەکیان لە نێوان دابوو. عەرەبە هێرش کەرەکان ئەو کاتە دەستیان بۆ ژن و منال درێژ نە دەکرد. بەلام تورکە هێرش کەرەکان بەرەی سەر تفەنگەکانیان سکی ئافرەتی سك پڕیان هەڵدەدری. بەنوکی رمەکانیان منالیان لە سکی دایکان دەردەهێناو دووریان فرە دەدا. هەر وەکو لەگەڵ شەکری ژنی دیوانە (برازای برو هەسکی) و چەند ژنێکی تر ئەنجامیان دا کە کەوتنە دەست تورك. ئەمەش باشترین نموونەیە بۆ ئەوەی کە ووتمان.

مەسەلەی شەرەف و ناموس پیاوەکانی ئاگری ناچار کرد دەست بەرداری بڕیارەکانی پێشووی خۆیان بن. و ژن و منالەکانیان نەخەنە بەر رەحمەتی بێ رەحمی دوژمن. هەر لەم روانگەیەوە کۆمەلێك لە چەکدارەکانی خێلی حەیدەری و کلتوری لە لای اشکەندەوە هێرشیان کردە سەر هێزەکانی تورك و . ناچاریان کردن بکشێنەوە دواوە. لەو هێرشەدا هێزە پارێزەرەکانی کورد لە ئەلقەی ئابلوقەکە نزیك بوونە. لەگەڵ کەوتنی هەتاو مەرو مالات و ئاژەلەکانیان جێ هێشت. ژن و منالەکانیان لەگەڵ خۆیان بردو توانیان لە دوو شوێن

ئابلوقەی دوژمن بشکێنن. بۆ نیوەڕوی ڕۆژی دواتر بەتەواوی لە ئابلوقەکە چوونە دەرەوە.
ئیحسـان نوری لەگـەڵ ئەو کومەڵەدا بوو. لە کاتی کشانەوەی ئەو کۆمەڵە ژمارەیەك لە هێزەکانی دوژمن بە دیلی کەوتنە دەست کوردەکان. کۆمەڵەی دووەم لە هێزەکانی پارێزگاری کورد نەیان توانی ئابلوقەکە بشکێنن. بۆیە بە بهێنی لە دولی (ئاخوریك) مانەوە. شەوی دواتـر توانیـان بپـەڕنەوە. برو هەسکی لەگەڵ کۆمەڵەی دووەم دا بوو. ڕەشویی سلو. سەرۆکی ئازای خێـلی بەکـران لەگەڵ پیاوەکانی خسوی وبە هاوڕێیەتی سەید ڕەسول و هەندی لە پیاوەکانی ڕووەو ناوچەی ئەخدەری ناحیەی قورخان بەری کەوتن ڕەشویی سلۆ لەگـەڵ
پیـاوەکـانی ماوەیەك لە دۆلی زیلان مانەوە هیزەکانی تورك چەندین جارپەلاماریان دان بەلام هەمـوو جارەکـان دەشکـان، جارێك لە هێرشکی دوژمن ڕەشویی سلۆ کوژرا، بەلام سید ڕەسـول
لەکەل هەندێ لە پیاوەکانی ماوەی چەند ڕۆژێك لە لوتکەی شاخ لە نزیك بایەزید مانەوە. تا لە ئەنجامی برسێتی هاتنە خوارەوە. سەرەنجام ئەویش لە لایەن هێزەکانی تورك دیل کراو کوژرا.بەم جۆرە ئاگری. کە ناوەندی ئازادی کورد بوو. کەوتە دەست دوژمن. ئیتر تورك دەستیان بە پیادەکردنی سیاسەتی کوشتنی کوردو لە ناو بردنیان کرد. محوی تەمر. سەرکـردەیـەکی ئادنی بوو. پیاوێکی بە ساڵا چوو و نەخۆش بوو. لە ئەنجامی پیری و نەخۆشی نەیدەتوانی بەرێگادا بڕوات. پاش گرتنی ئەرجیش لە لایەن دوژمنەوە. بە هەزار ناری عەلی توانی بگاتە ئاگری. ئیتر لەوێ مایەوە. عەلی کۆیی هەسنی. کە لە ئەنجامی بێ هۆشی عەمەلیان کردن. هەر بێ هۆش بوو. لەگەڵ هەندێ پیروپەك کەوتەی تر لێرەو لەوێ هەر لە ئاگری مانەوە. هەموو ئەوانە لەلایەن تورك بەدیل گیران. چەستەی پیرو نەخۆشی ئەوانە بە نو کەرەی سەربازە تورکەکان پارچە پارچە کران. ژنی عەلیکو. کە هاوڕێی ڕێگای بوو. ژنێکی گەنـج و تەنـدروستی باش بوو. وە بەهـۆی ئەوەی دڵسوزو وەفادار بوو پیـاوەکـەی. بۆیـە لە کاتی لێ قەومانا جێ نەهێشت. بەخۆی و کچە بچوکەکەی لەلای مانەوە. کچەکەی تریش کە ژنی فەرزەندە بەگ بوو. ئەویش گەرایەوە لای دایك و باوکی. ئەمـانـەش هەر چواریـان بوونـە جێنیشانی ڕەمی تورکەکان گیانیان لە قولایی ئاسمان دەستیان لە ملی یەکتر کرد. ئەمە بەڵگەی دڵسوزی و وەفایە لە ناو خێزانی کوردەواری دا.
دوای داگـیر کردنی ئاگـری (٢٧) کەس لە ژن و منـاڵی خێزانەکانی ئەحمەد حەجی برو حەیدەری و براکانی. کە لە جەنگاوەرە ناسراوەکانی ئاگری بوون. لە نزیك سنوری ئێران لە ناوچەیەك پێی دەووترێ سەری کانی بەدیل گیران. هەموو ئەو بێ تاوان و بێ چەکانە گوللە باران کران. ماوەیەکیش لاشەکانیان لەو ناوچەیە مابووەوە.ئەحمەد حەجی برو برای صاق پاشا بوو کە لە دواین شەری ئاگری کوژرا. لەگەڵ هەردوو براکەی تری ئەرسەلان و

عەبـدوللا. بە نیازی دەرباز کردنی خێزانەکانیان هاتن. کاتی گەیشتنە شوێنی مەبەست بەسەر لاشەی ژن و منالە بێ تاوانەکانیان دا کەوتن کە لە گۆمی خوێن دەگەوزین.ئەو قەسـابخـانە ترسناکە تەئسیرێکی زۆری کردە سەر دەروونیان.نەیان هێشت ئەو تاوانە بەبێ تۆڵە سەندەوە بڕوات. بەڵام ئەو تۆڵە سەندنەوەیە هەر تەنیا هاندەرێکی شەخسی رووت نەبوو. ئەو خێزانە نیشتمانپەروەرە بە خەباتگێڕو تێکۆشەر ناسرا بوون بەمەش ئازایـەتی و سەروەری‌یـەکی تریان خستنە سەر سەروەری‌یەکانی پێشویان. بەم جۆرە ئەحمەدو هەر دوو براکەی عەبدوللا و ئەرسەلان. بێ دەست پاراستن شەڕی تورکیان کرد. تا هەرسێکیان شەهید بوون و گەیشتنە کاروانی شەهیدانی ئازادی. لە کاتی شەڕەکانی ئاگری فەرماندەی تورك هێلی لە خالد ئاغا سەرۆکی خێڵی جەلالیکرد لە ئێران. کە دەردی سەری‌یـەکی زۆری بە دەستی حاکمی ماکو چێشتبوو. فەرماندەی تورك داوای لە خالد ئاغـاو خێلەکـەی کرد بگـەرێنـەوە تورکیا. دوای داگیر کردنی ئاگری. وە لە ترسی تۆڵە سەنـدنـەوەی حکومەتی ئێران. خێلی خەلکان لەگەڵ خێلی جەلالی کە هەردووکیان ئێرانی بوون چوونە ناو خاکی تورکیا. ئێرانی نیشتمانی خۆیان بەجێ هێشت. زوهدی گویفن دەربارەی ئەو مەسەلەیە دەنووسێت و دەڵێت : لە سەرەتادا. وە بەتایبەت لە مانگی ئاب. دەهاتە بیستن کە سەرۆك خێلی خەلکان لە ئێران. خالد ئاغا. دوو چاری ناکۆکی‌یەکی توندو ناخۆش بوو لەگەڵ هێزەکانی ئێران و. ماوەیەکی خایاند. کە زیاتر لە سەد کوژراو بوو رووی کردە چیای ئایبە. لەو کاتەدا ئەفسەری سنوری سۆفیەتی هەواڵێکی بۆ ئەفسەری سنوری ئێمە ناردو دەڵێت ـ لەو رۆژانەدا چوار سەد خێزانی خێلی خەلکان لە ناوچەی دیل ـ ئارالق لە سنور بەرەو تورکیا پەڕینەوە.

ژمـارەی چەکـدارەکانی ئەو خێلە نزیکەی (٨٠٠) چەکدار بوون. بوونی ئەو هەموو کەسەش لەو ناوچەیەدا. جێگای نارەحەتی بوو بۆ دانیشتوانی سۆفیەتی سەر کەناری رووباری ئاراس بۆیە ئەگەر ئێوە نیازی جم و جوڵتان نیە. هیچ نەبێ رێگای ئێمە بدەن ئەوان تێك‌بشکێنین لەوە دەچێ ئەو رووداوە هاندەری سەرەکی بێت بۆ جولانی هێزەکانی سۆفیـەت و. یارمـەتی دانی هێـزەکـانی تورك و داگیر کردنی باکوری رۆژهەلاتی ئاگری بچـووك. لەو کاتەدا نوێنەری باشناق (فاهان) چەند رۆژێك پێش کارەساتەکە ناوچەی ئاگری جێ هێشتبوو. لە تاریکی شەو لە سنوری روسیا پەری بووەوە. روسەکان بەری‌یان کرد بوو. کاتی رایان گرتبوو و لێیان پرسی بووەوە. بە زمانی روسی وەڵامی‌دا بوونەوە. دوو دڵی نەکرد بوو لە پەرینەوەی سنور لەو شەوە ئەنگوستە چاوەدا لە سەرەتادا باسم کرد پانتایی راپەری‌یەوە تا سنوری عیراق ـ سوریا درێژ دەبووەوە. ئەو راپەرینە هەر تەنیا لە

ناوچـەی ئاگـری و دەورو بەرەکـەی نەبوو. کاتی هێزەکانی ئاگری دەسەلاتیان بەسەر ناوچـەکـەدا کێشـا. ئیـدارەی کوردی سەربـەخۆیان لێ دامەزراند. ئالای سەربەخۆیی

کوردستانیان لێ هەڵ گرد. بەڵام لە ناوچەکانی تری کوردستان شۆڕشگێڕە کوردەکان شەڕی پارتیزانیان دژی دوژمن دەکرد.

لە پێنـاوی ئاگـادار بوونی خوێنەری بەڕێزی کورد لەسەر پوختەی مێژوی ئاگری. پێویستە بڵێم کە خەباتی گەلی کورد لە پێناوی وەرگرتنی مافە نەتەوەییەکانی لە ئاگری و ناوچەکانی تری کوردستانی تورکیا هەر بەردەوام بوو. شۆڕشگێڕە کوردەکان هەر بەردەوام بوون لەبەر پەرچ دانەوەی هێزەکانی تورك وگورزی باشیان لێ دەوەشاندن و راویان دەنان. زۆربەیان لە دوای رووخانی راپەڕینی ئاگریش بەردەوام بوون لەسەر خەباتی نەتەوەیی خۆیان. هەر وەکو لە چیای ساسون و دیرسیم رووی دا. دکتور کامەران بەدرخان لەوو تاریکیـا بە ناونیشـانی (کـوردسـتـان) کە لە رۆژنامەی (رۆژهەڵات) بڵاوکرایەوە. کە لە بەیروت بە زمانی فەرەنسی دەر دەچوو نووسی بووی : ئەو خەباتە تا ساڵی ١٩٣٨ بەردەوام بوو.

سەر نەکەوتن و رووخانی راپەڕینی ئاگری بەری زمان و قەڵەمی نووسەرە تورکەکانی بەر هەڵدا. با بۆ نموونە بڕوانینە قسەی محمود نەسات. وەزیری دادی کۆماری تورکیا. کە لە شاری ئودەمش رایگەیاندو. لە رۆژنامەی (ملیت) لە ژمارەی ١٩ / ئەیلول / ١٩٣٠ بڵاو کرایەوە

دەقی قسەکەی

نەبی دوست و دوژمـنـان باش بزانن کە تورك خاوەنی ئەم نیشتمانەیە. ئەوانەش کە خوێنی پاکی تورك لە دەمارەکانیان دا نیە. لە خزمەتکاری و نۆکەری بەو لاوە هیچ مافێکی تریان لە نیشتمانی تورك دا نیە.

گەلی کوردی تێکـۆشـەر شارەزای تەواوی سیـاسـەتی حکـومـەتی تورکیا بوو. هەر بەشێـوەیەکی سروشتی بە ژیانی دیلی و نۆکەری رازی نەبو بۆیە لە پێناوی ئازادی و کەرامەتی خۆی هەزاران قوربانی دا ئەمرۆش رزگاری خوازە کوردەکان ئەو ئەمانەتەی بە خوێنی شەهیدان سەقامگیر بووە لە گەردنیانەو. تا ئێستاش هەر بەردەوامن لەسەر ئەو رێگایە. محمود ئەسات بە لەخۆبایی بوون و هەست کردن بە سەرکەوتن. وەکو وەزیرێکی حکومەتی تورك تەعبیری لەو دیدە رەگەز پەرستییە کردوو. لە رۆژنامەی (ملیت) بڵاوی کردەوە. ئەو سەرکـەوتنـەی ئەو باسی دەکـات نەدەبـو ئەگـەر ئەو ماشینە سەربازییە گەورەیان بۆ ساز نەکردایە. ئەگەر ئە (٦٦) هەزار سەربازو ژاندرمەیان بە پاڵپشتی سەد فرۆکە و ژمارەیەکی زۆر لە تۆپ و رەشاشی گەورە. ئەگەر دەولەتی شاهنشای ئێران لەو بوارە یارمەتی نەدا نایە ئەوانەیان دەتوانی ئەو سەرکەوتنە بە دەست بێنن. سەرباری ئەو هەمـوو توانـاو رێگا بۆ خۆش کردن و پشتیوانیە دەولەتی تورك تا چەندین سالیش تا جۆگەی خوێنی هەڵنەبەست نەی توانی دەسەلاتی تەواوی خۆی بەسەر ئاگری دابسەپێنێ.

دوای ڕێك خستنی کارەکانیشیان. لە ڕۆژنامەکانیان بە گاڵتە باسی داوا کاری و مافەکانی نەتــەوەی کوردیــان دەکرد. وێنەیەکی کاریکاتێری یان بەشێوەی گۆڕێك لەسەر لوتکەی ئاگری کەوڕە. سەرەکەی تری درێژ دەبۆوەوە بۆ ئاگری بچوك. لەسەر کێلی قەبرەکەش ئەو زاراوە کالتە جاری پەش نووسراو بوو: (کوردستانی خەیاڵی تا هەتایە لێرە لە گور نرا) لەراستی دا هەرگیز بەبیری ئەو ڕەگەز پەرستانەدا نەدەهات کە فکری ڕزگاری نیشتمانی گەلی کورد وەکو تافگەیەکەو وەستانی بۆ نیە هەر چەندە بن بەست و ئاستەنگی مەحکەم و بەهێز بخەنەبەر ئەو تافگەیەو هەوڵی گرتنی ئاوەکە بدەن.

ئەوا فشاری ئاوەکە هەموو بەست و ئاستەنگێک لەبەردەمی خۆی ڕادەمالیت تەنانەت هێــزی ئەو ڕامــاڵینــە گێروگــرفتی سەخت و گەورەش دروست دەکـات. ئەوە هەرگیـز چارەســەرێکی عاقـڵانــە نیــە بۆ ئەو مەسەلەیە. بەڵکو چارەسەر ئەوەیە بەست و جۆگا لەبــەردەم ئەو تافگەیە دروست بکرێت. سود لە ئاوەکە وەربگیرێت بۆ ئاوەدان کردنەوە خۆش گوزەرانی.

نووســەر لێرە لەســەر نووسینی کێــلی گورەکــە بیروڕای خۆی ناڵی: دا هاتــوو ئەوە دەسەلمێنێ. ئایا کوردستانی خەیاڵی. یان دەسەلاتداریتی تورك لەسەر کوردستان لەنێو ئەو گۆڕەدا دەنێژرێ. و هەمیشە وا دەخوازێ.

ئەوەی وە دیارکەوتووە کە دوای ئەو کاریکاتورەی ڕۆژنامەی میللەت کردویەتی. مرۆڤی لەسنگی ئاگری دا لە نێو چیاکانی کوردستانا. نێژرراوە. چەند جار تورکیای هەژاندووە.

نیشانی داوە کە هەرگیز نەمردووەو نامرێ. ئێستاش. دوای ئەوەی خوێنەری بەرێز هەندێ شارەزای خەبات و قوربانی کورد بوون لە پێناوی سەربەخۆیی نەتەوەییان دا. ئیجازەیان لێ وەردەگرم ڕێگام بدەن. بە هەموو ڕێزو حورمەت و دڵسۆزی یەك لە بەردەوام یادی شەهیدانی ئازادی کورد بنوشتێمەوەو کرنوش ببەم ئەو شەهیدانەی سەر بەرزو لە خۆ بوردوانە خوێنی سووری خۆیان لەسەر خاکی پاکی کوردستان ڕشت. بۆ ئەوەی کو لێ ئازادی و کەرامەتی یان بکەشێتەوە ئەوانە لەویژدانی میللەتا زیندوون. ئەوانە لە ژیان ماون لەو تێکۆشەرانە سلاویان لێ ئەکەم و بە کەرمی دەستیان دەکوشم.

دوا وشە

شیاوی باسە هەواڵنێری ڕۆژنامەی (تایمز) کە زانیاری و هەواڵی دەربارەی ڕاپەڕینی چیای ئاگری بۆ ڕۆژنامەکەی دەنووسی هەموو هەواڵەکانی لە هەیئەتی ئەرکانی گشتی جەنکی تورکیا وەردەگرت. هەرگیز من پێشتر. وە لە هیچ بۆنەیەکەدا باسی ژمارەی تەواوی جەنکاوەرەکانی ئاکریم نەکردووە. چونکە حکومەتی تورك و ڕۆژنامەکانی - ئەوی ڕۆژی - دەهولیــان بو (کــوایــە) سەرکەوتنەکانی خۆیان بەسەر ڕاپەڕینی چیای ئاگری لێ دەدا.

شتەکانیان بە شێوەیەکی سەر سور هێنەر گەورە دەکرد. بە جۆر یك هیچ شتێکیان بۆ ئێمە نەهێشتبـووە دەربـارەی راپەرینەکەمان باسی بکەین بەڵام من لێرە بە چەند ووشەیەکی کورت دەڵێم. ئەو پیاوە قارەمانانە کە ماوەی پێنج ساڵ و نیو نەسەنگەرەکان بەرگری یان کرد. توانیان ئیدارەیەکی کوردی سەربەخۆ پێك بهێنن. ئاڵای سەربەخۆی کوردستانیان بە بەرچاوی حکومەتی تورك و هێزە سەربازی یەکەی لەسەر لوتکەکانی ئاگری شەکاندەوە.

توانیان چوار هێرشیی گەورەی هێزە چەکدارەکانی تورك بۆ سەر مەڵبەندی شۆڕش تێك بشکێنن. کاتی من ئێستا ژمارەی ئەو کوردا نەم وەبیردێنەوە. بێ دوو دڵی هەق بەگەلی کورد دەدەم شانـازی بەرو لەگیـا بنـازو ئازاکـانی خۆی بکات منیش خۆم کە کوردم. بۆ من گەورەترین شانازی یە.

هەواڵنێری رۆژنامە بەریتانیەکە موبالەغەی گەورەی لە ژمارەی ئەو جەنگاوەرە دلێرانە کردووە. لەبـەر ئەوەی قسەقسەرادەکێشی منیش لێرەدا بەپێویستی دەزانم کەپەنجە بۆ شەری کانی کورك درێـژ بکـەم کە هەمـوو هێزەکانی ئاگری بەشداریان تێدا کرد. هێزە زیـادەکـەش کە بۆ یارمەتیمان هاتبوو خەریکی بەیەکا هەڵچوون بوو لەگەڵ ئەو هێزە سوارەی تورك کەپـاراستێ فرۆکە پێکراوەکەی پێ سپێردراوە ئەمەئەو هێزە بوو کەبەنیازی لوتکـەی ئاگری هاتبوو. بەڵام کاتی گەیشتنی. شتێکی وای بەدی نەکرد کەپێویست بە مانـەوەیـان بکات. بۆیە بەرێگای خۆی دا گەرایەوە لەکاتی گەرانەوەیدا. رووبەرووی هێزێکی سوارەی دوژمن بوو و شەرلەنێوانیان‌دامەزرا. ئەو کەسەی بە تفەنگیش فرۆکەکەی خس ئیبراهیمی کوری ئەیوب ئاغای برازای برو بوو. لە دوا هێرشی تورك بو سەر ئاگری. کە هەواڵنێری رۆژنـامـەی تایمـز لە زمـانی ئەرکانی جەنگی تورك نووسی بووی. ژمارەی هێزەکانی تورکی رەوانەکراوی سەر ناوچەکانی بایەزید و وانی بە (٦٠) هەزار سەرباز و ژاندارمری تەقدیر کرد بوو. سەد فرۆکەش پشتیوانی لێ دەکردن. دەتوانم بڵێم. بە مەبەستی هەنـدێ نزیـك بوونـەوە لە واقع دەتوانین ئەو ژمارە دابەش بکەین بە دوو. واتە بڵێین هێـزەکانی تورك (٣٣) هەزار سەرباز و پەنجا فرۆکە بوو. هەروەها دەتوانین بە ئاسانی راگـەیـانـدنـەکـەی هەواڵنێری رۆژنامەی تایمز پوچەڵ بکەینەوە کە دەیووت (هەزاران چەکداری کورد لە چیای ئاگری خۆیان لەسەنگەری مەحکوم ناوە). دەتوانم بێ دوو دڵی بلێم ئەگـەر هێـزەکانی ئاگری بگەیشتایە (٥٠٠) چەکدار لەو شەرەدا ئەوا سەرەنجامی رووداوەکانیان دەگۆری. بەڵێ سەرباری ئەو ژمارە کەمەشیان. صالح ئومەر تاغ باشایان ناچار کرد داوای هێزی زیاتر بکات بۆ ناوچەی وان.

من لێرەدا نامەوێ لە توانای سەربازی تورك کەم بکەمەوە. چونکە من خۆم چەندین ساڵ لە سوپـای عوسمـانیو پاشـان تورك خزمەتم کردووە. شان بەشانی سەربازی تورك لە شەرەکانی ئادا نا وو تلق و یەمەن و روسیاو جیورجیاو ئەرمینیا بەشداریم کردووە.

شاهیدی دلێری‌و ئازایه‌تیان بووم. به‌تایبه‌تی ئازایه‌تی هه‌ڤاڵه ئه‌فسه‌ره تورکه‌کانم به‌لام هه‌ر وه‌کو هه‌ق ده‌ڵێ. شه‌ره‌کانی ئاگری. بۆ دۆست و دوژمنی ده‌رخست. هیچ بواری گومـانی نه‌هێشتــه‌وه که ئه‌وانــه ناتــوانن خۆیان له‌به‌رده‌م کورد بگرن. کورد له شه‌ردا بورکانن. قه‌ت بیر له‌ژماره‌ی خۆیان ناکه‌نه‌وه. ئه‌گه‌ر نه‌ته‌وه‌ییانی کورد به‌راستی شه‌ر بکه‌ن و خیــانــه‌ت له‌یــه‌کتــر نه‌که‌ن.. هاوکاری دوژمنی نه‌ته‌وه‌یی خۆیان نه‌که‌ن. هیچ جارێك دوژمنێك ناتوانێ پشتی‌یان له‌زه‌وی بدات و به‌سه‌ریان دا زاڵ بێت.

ئیحسان نوری کێ بوو ؟

- ئیحسان نوري پاشا ساڵی ۱۸۹۲ له شاری به‌دلیس . له گه‌ره‌کی ئاڵی گوڵی له دایك بووه . به‌دلیس شارێکی مێژوویی به ناوبانگه له کوردستانی تورکیادا. سه‌دان ساڵ ناوه‌ندی شه‌ره‌فخانیه کورده‌کان بوو.

- ده‌رچووی ئه‌کادیمیای جه‌نگی‌ی ئه‌سته‌نبول بوو. وه‌کو ئه‌فسه‌ره کورده‌کـانی تر له شه‌ری سه‌ربه‌خۆیی تورکیا به‌شداری کرد. له‌و شه‌رانه‌دا لێهاتویی و ئازایه‌تی خۆی نواند . نوێنه‌ری که‌مالیه‌کان بوو له سیواس له هاوینی ۱۹۱۹ دا .

- دوای ئه‌وه‌ی سه‌رکرده‌کانی کۆماری تورکیا . له ساڵی ۱۹۲٤ له‌و به‌ڵێنـانـه په‌شیمـان بوونــه‌وه که به کوردیان دا بوو وسیاسه‌تی دژایه‌تی کوردیان گرته به‌ر . ئیحسان نوری تێ گه‌یشت که له شه‌ر به‌ولاوه رێگایه‌کی تر نیه بۆ هێنانه دی مافه‌کانی گه‌لی کورد . هه‌ر به‌و مه‌بــه‌ستــه‌ش رووی کرده شاخ . بۆ ئه‌وه‌ی بتــوانی له‌وێ هێزێکی کوردی پێك بهێنێت . ئه‌و کۆششه‌ساڵی ۱۹۳۰ به‌رده‌وام بوو . له‌وێ سه‌رکــردایــه‌تی راپــه‌رینی ئاگــری کرد . له‌لایه‌ن حیــزبی خۆیبوون پله‌ی ژنه‌راڵی پێ درا .

- دوای سه‌رکوت کردنی راپــه‌رینی ئاگری ساڵی ۱۹۳۰ له لایه‌ن هێزه‌کانی تورك . به پشتیوانی ئێران و شوره‌وی . رووی کرده ئێران و بوو به په‌ناهه‌نده.

له ئێواره رۆژێکی ساڵی ۱۹۷٥ ماتورسکلیك لێی داو شه‌هیدی کرد ده‌نـگ وا بوو ئه‌و ماتورسکله به نه‌خشه‌ی ده‌زگای جاسوسی به‌دنــاوی ساواك ئه‌و کاره‌ی ئه‌نجـام داوه . چونکــه پێش بینی ئه‌وه‌یان ده‌کرد ئیحسان نوری هه‌وڵی بینینی سه‌رۆك بارزانی ده‌دات . که دووچاری کاره‌ساتی ۱۹۷٥ بوو بوو .

ـ دەگێڕنەوە جارێك رضا شا بەرێکەوت سەردانی ئەو زیندانە دەکات کە ئیحسان نوری لێ زیندانی بوو هەموو زیندانیەکان بە چەپلە ریزان بە پیری‌یەوە دەچن . ئیحسان نوریش بە تەنیا لە سەر جێگـاکـەی خۆی‌دا دەنیشی و هاوبـەشی خەڵکـەکـە ناکـات لەو پێشوازیە .

کاتی رەزاشا سەر بەهولەکەدا دەگرێت . چاوی پێ دەکەوێت . زۆری بەلاوە سەیر دەبێت . لێی دەچێتە پێش . کاتی ئیحسان نو ریش دەزانـی رەزاشـا بەرەو رووی ئەو دەچێت هەلدەسێتـەوە پێشوازی دەکات رەزاشا لێی‌دەپرسی بۆچی بە تەنیا دانیشتویت و لەگەڵ زیندانیەکان نەهاتیتە دەرەوە ؟ ئەویش لەوەلام دا دەڵێت : منیش وەك تۆ ئەفسـەرم وەگـوایـە مافی پەنا هەندەیتان داوەتی .کەچی ماوەی سی‌سالە خۆم و خێزانم لەزیندان داین .کاتی رەزاشا ئەزانێ ئەمە ئیحسان نوری پاشایە . بەیاوەرەکانی خۆی دەڵێت : کەل و پەلەکـەی ببـەنـە دەرەوە. ژنـەکـەی ئازاد بکەن . یارمەتی پیویستی ژیانیان بۆ دابین بکەن و خانویکیان بدەنی .

ـ ئیحسـان نوری ماوەی ٤٦سالّ لەپەناهەندەیی‌لەئیران ژیا. ئەو سالانەی بە وەزعێکی دەروونی سەخت و دژوار بەری کرد لە لەو ساڵانـەدا دوو کتێبی بە ناو (راپەرینی ئاگری) و(ژیانم) بەزمانی کوردی نووسی . هەروەها دەربارەی (مژوی نەژادی کورد) کتێبیکی بە زمانی فارسی نووسی‌و لە سالی ١٩٥٥ لە چاپخانەی (سپیر) بلاوی کردەوە .ئەم نامیلکەی‌ئێستاش کە لە بەردەستتان دایە .یەکەم جار بە زمانی کوردی تێکەلاو لە شێوەکانی کرمانجی سەروو . خواروو زازایی نوسراوە. ئەم نامیلکـەیـە بەزنجیرە لەگۆڤاری (هیڤی) بلاو کراوەتـەوە .هـەروەهـا لەلایـەن ئامـوژگـای کوردی پاریس وەرگـێڕدراوەتـە سەر زمـانی فەرەنسی و لەسالی ١٩٨٦ لەجنیـف بلاوکـراوەتـەوە .کـاك صلاح بەرواریش وەریگێراوەتە سەر زمانی عەرەبی . منیش لەعەرەبی‌یەوەو وەرم گیرایە سەر شێوەی کرمانجی خواروو .کـاك رێکـاریش ئەم‌وەرگێرانەی لەگەل دەقە ئەصـلی یەکەی‌کەلە گوڤاری هیڤی دا بلاو کرایەوە .

بەراوردی کردو پێیـدا چووەوە . گەلی ووشـەو ناوو رستەو پەرەگـرافی بۆ راست کردەـوە کە لەگـەل دەقـە عەرەبی‌یـەکـەی جیاوازییان هەبوو . بۆیە لە ناخی دلەوە سوپاسی‌دەکەم .

هیوادارم ئێمەش بەم کارە خزمەتێ کەکمان کردبێ

لاوكێ ئاگری

ئاگری شەر کر ،
ئارارات تژە ببو
دیسان ببو گوڵ پەنگ
ئاگری خوێن دگری ...
ئاگری خوێن دگری
سەری خوە راکرن
شەرێ خوە کرن
لێ تێنەگشهتن
باب و برا هات کوشتن
دایك هێڤیدار
خوشك دلۆڤان
زاروکێن هویر سیوی مان
لپشتا شەر
کالەکی پشتا خوە دابو کەندالەکی
بەرێ خوە دابوو چیایێ ئاگری
دنهێری و وانی دگوت : ـ
لێ فەلەکێ تە چما لمە واکر
تە مالا مە خەراکر
تە زاروك و زیچی مەبێ خومدی کر
هێ فەلەکێ خاینێ تە چما لمە واکر
تە کونێ مە لناڤا کونا راکر
تە مالا مە خەراکر
تە زاروك و زیچی مە بێ خومدی کر
لچول و ئورتا پەریشان کر
تە دلێ دۆستان شکاند
دلێ دوژمنا بمە شاکر
فەلەکێیەمان ، خاینیێیەمان
بێ بەختێیەمان ، یەمان ... یەمان
لێ وایێ .. لێ وایێ ... هێ فەلەکێ

هێ برانۆ لێ بنێرن
چیایێ ئاگری دیسا بداخ و
دۆمانە چی بلندە
دەقاما خوە بلند کریە
رەشبا خوە گرێدایە
حزنی بوویە بان ڕکە چیایێ هندر
دە تووۆی بێژی ئاگری دیسا بگرو
هێرسا خوە تژە بوویە.
ئاگری دیسا ژ بورکانان تژە بوویە.
ئاگری . ئاگری.. ئاگری خوێن دگری
فەلەکێ یەمان ، خاینێ یەمان
بێ بە ختێ یەمان ،یەمان ، یەمان ..یەمان
لێ وایێ لێ وایێ .. هێ فەلەکێ.

★★★

هی مەرامو لەشکرێ رۆمێ زالێ چون ترکی هاتن
داکەتن بازارو گوندا
زالمان لژور کرن گرمگرا بالفروکێ و تەیاران
لژێر کرن تڤە تڤاتۆپانێ و میترالۆزان
خرا بکرن بازارو گوند ژ بندە
هێ فەلەکا خاین مێرێن مە کوشتن
مالێن مە تالان کرن ، زارۆکێن مە سێوی هشتن
فەلەکا خاینە نەرندە
ئیرۆ لشوینا وارێ شێران دواقی رۆڤی
دخوینە پەپوك وکوندە
فەلەکێ یەمان ، خاینێ یەمان
بێ بەختێ یەمان ، یەمان یەمان
لێ وایێ لێ وایێ .. هێ فەلەکێ ..
هی دە مەرا مونیفە ڤە فەلەکا خاینە نەرندە
ئەمێ گازیا خوە ببن ئێل و مالباتێن کوردا
بلا دگازیا مە وەرن
ئیرۆ رۆژا تەنگیی یە ، بێ کارو بێ خێرنایە

هەچیێ بناموس و شەرەفە

بلادگازیا مەوەرن

هەچیێ بێ غیرەت و بێ کێر بن
بلا دەمبێژێ ژنێ خوە دا بمینن
فەلەکا خاینە نەرندە
ئەمێ هیڤی و بەندا خوە زاروکێن باڤا
سێوینێن خوە گرێدین
ڤە هندەك ببینە دبە هندەك نەبینە
هێڤیا من دوێ هیڤیــی هەیە
کو مێرو شێرێن مە رابن
مێر خاسێن مە روژێ سوبێ رابن
فەلەکێ ژڤێ دەرێ بقەوتینە
حەیفا مە هەلینە بمێرو مێر خاسبن
هاوارو کوردو گەرەکە حەیفا کوردو کوردستانێ
لعەدرێ نەمێنە
فەلەکێ یەمان ، خاینێ یەمان ..
بێ بەختێ یەمان ، یەمان ، یەمان ...
لێ وایێ لێ وایێ .. هێ هێ فەلەکێ ..

★ ئەم لاوکـە بەسـوزە تا وەکو ئێستاش ویردی سەر زمانی رۆڵە بەشەرەفەکانی کوردستانەو . لە بونەو ئاهەنگەکانا بە دەنگی بەسوز دەیلێنەوە ... هەروەها لەو سالانەی دواییدا هونەرمەندی کورد ، شڤان پەروەر ، لەسەر کاسێت تۆماری کردووە .

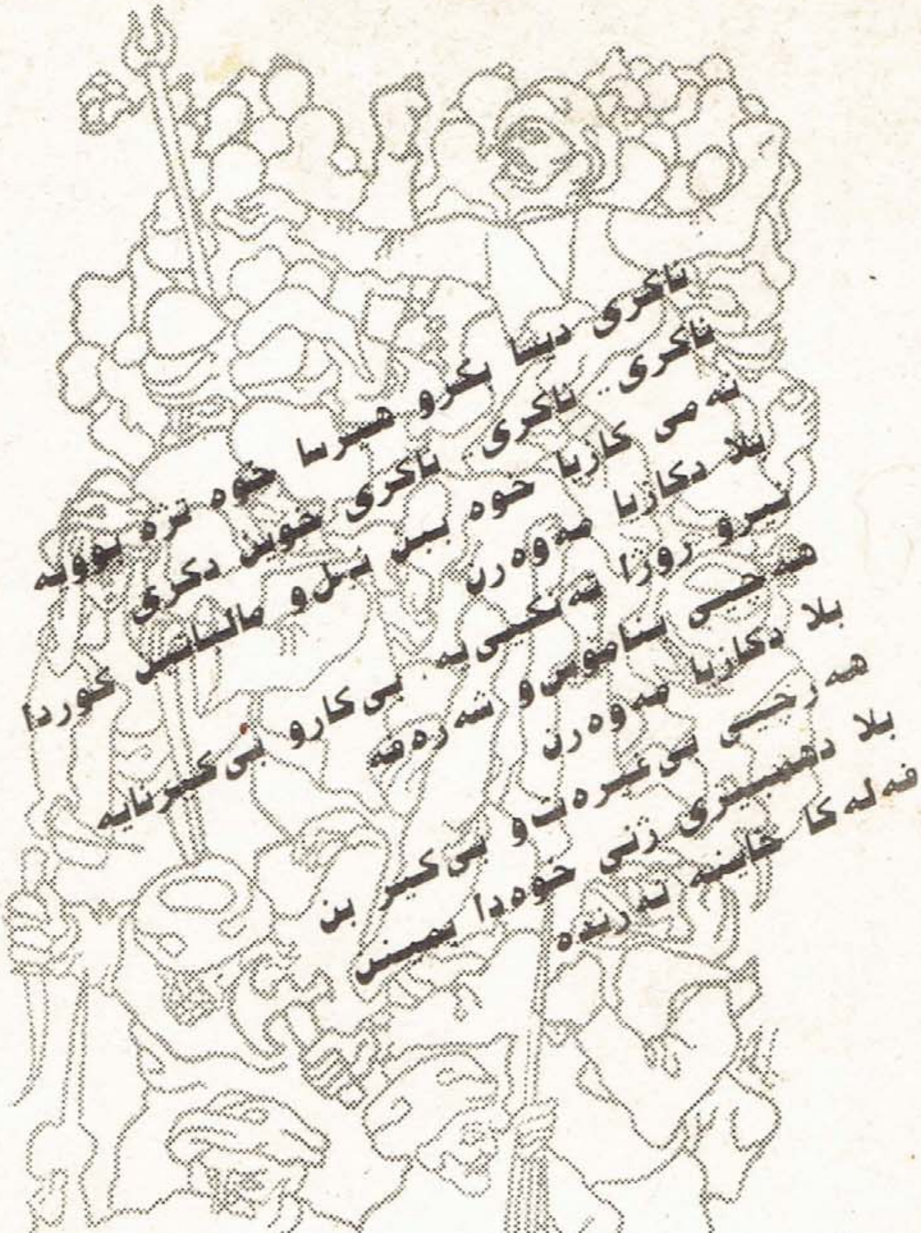

چاپى دووه‌م/ ١٩٩٥
نرخى (١٠) ديناره